

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií, Katedra mezinárodních vztahů

Erik Žíla

**Rozšiřování NATO v letech 1999 a 2004 – na
příkladech připravenosti České republiky,
Maďarska, Slovenska a Estonska na vstup do
NATO**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Mgr. Erik Žíla**

Vedoucí práce: **Mgr. Pavel Příkryl**

Rok obhajoby: **2012**

Bibliografický záznam

Žíla, Erik. *Rozšiřování NATO v letech 1999 a 2004 – na příkladech připravenosti České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska na vstup do NATO*. Praha, 2012. 111 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra mezinárodních vztahů. Vedoucí diplomové práce Mgr. Pavel Příkryl

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá rozšiřováním NATO v letech 1999 a 2004, konkrétně z pohledu připravenosti České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska na vstup do NATO. Práce obnáší čtyři kapitoly, v nichž analyzuje téma rozšiřování Aliance. Užívá k tomu širší zvolený postup. Z tohoto důvodu se proto nejprve zabývá rozšířením NATO během studené války. Přesto hlavním cílem stále zůstávají dvě vlny rozšíření Aliance, a to z let 1999 a 2004, které zahrnovaly také čtyři výše uvedené státy. Žádný z nich by ovšem nemohl být přijat, pokud by s tímto krokem nesouhlasily rovněž Spojené státy a zejména v případě Estonska také nebylo dbáno na názor Ruska. Práce se následně již zabývá pouze Českou republikou, Maďarskem, Slovenskem a Estonskem, jejichž připravenost na vstup do NATO hodnotí na základě podrobné analýzy. Tato analýza vychází ze Studie o rozšíření NATO, jako základního dokumentu Aliance v oblasti vlastního rozšíření.

Abstract

The thesis deals with NATO enlargements in 1999 and 2004 - on the examples of eligibility of the Czech Republic, Hungary, Slovakia and Estonia for NATO accession. The thesis is divided into the four parts, which are analysing the issue of enlargement. This issue is viewed from a broad perspective. That's why the thesis includes the NATO enlargements during the Cold War. Nevertheless, the main focus is on the two enlargements waves, such as 1999 and 2004, which comprise the accession of these four mentioned states. Simultaneously, none of these would be accepted without the US approval and especially in case of Estonia also without Russian opinion. Then it could follow the in-depth analysis of eligibility of the Czech Republic, Hungary, Slovakia and Estonia for NATO accession, which is based on Study on NATO Enlargement. The Study can be legitimately regarded as NATO's basic document for enlargement.

Klíčová slova

rozšiřování NATO, Studie o rozšíření NATO, vojenské a politické schopnosti nových členů NATO

Keywords

NATO enlargement, Study on NATO Enlargement, military and political power of new members of NATO

Rozsah práce:

Práce obsahuje 238 659 znaků včetně mezer.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 9. 1. 2012

Mgr. Erik Žíla

Poděkování

Za konstruktivní postřehy a vstřícný přístup děkuji Mgr. Pavlu Přikrylovi

Obsah

Seznam použitých zkratk	2
Úvod	3
1. Shrnutí rozšiřování NATO před rokem 1999	7
2. Základní postoj nejvýznamnějších vojenských velmocí k rozšíření NATO	
2.1. USA	17
2.2. Rusko	27
3. Dokument Studie o rozšíření NATO	
3.1. Obecná analýza dokumentu	39
3.2. Stanovení základních kritérií pro členství v NATO	50
4. Uplatnění stanovených základních kritérií na kandidátské země	
4.1. Vyřešení všech mezinárodních neshod a etnických či vnitřních jurisdikčních sporů	56
4.2. Ustavení demokratické a civilní kontroly vlastní armády	60
4.3. Schopnost zapojení do kolektivní obrany	69
4.4. Zachování operační efektivity Aliance	73
4.5. Vyhodnocení kandidátských zemí	78
Závěr	82
Seznam literatury	87
Summary	97

Seznam použitých zkratk

CFE	Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě
CSTO	Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti
EAPC	Euroatlantická rada partnerství
EOS	Evropské obranné společenství
MAP	Akční plán členství
NACC	Severoatlantická rada partnerství
NATO	Severoatlantická aliance
NDR	Německá demokratická republika
NRC	Rada NATO-Rusko
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OSN	Organizace spojených národů
PfP	Program Partnerství pro mír
PJC	Stálá společná rada NATO-Rusko
SACLANT	Nejvyšší spojenecký velitel pro oblast Atlantského oceánu
SHAPE	Nejvyšší vojenské velení v Evropě
SIP	Bezpečnostní investiční programu
SNS	Společenství nezávislých států
SOFA	Smlouva o statutu cizích vojsk na území Ruské federace
SRN	Spolková republika Německo
SSSR	Svaz sovětský socialistických republik
USA	Spojené státy americké
ZEU	Západoevropská unie

Úvod

Konec studené války odstartoval řadu významných změn, které předtím předvídal opravdu jen málokdo. Nejdříve došlo ke zhroucení režimů ve střední a východní Evropě, následovaného rozpadem Varšavské smlouvy a vzápětí i samotného Sovětského svazu jako jediná supervelmoci, schopné v mnoha ohledech konkurovat Spojeným státům. Pro NATO se tím fakticky otevřela nová etapa vlastního působení. Ozývaly se sice hlasy, které volaly po rozpuštění Aliance vzhledem k tomu, že její sovětský protipól přestal existovat, k ničemu takovému však nedošlo. Alianční partneři se naopak místo rozpuštění NATO rozhodli pro jeho transformaci a po intenzivní debatě v první polovině 90. let také pro rozšíření Aliance. Jedním z nejdůležitějších bodů na cestě k přijetí nových členů se stalo vypracování „Studie NATO o rozšíření“ v roce 1995. Studie potvrdila jasný záměr o zachování role Aliance v euroatlantickém prostoru, stejně jako poskytla důkaz o odhodlání členských států NATO dále rozšiřovat. Pádovým důkazem bylo rozšíření Aliance v letech 1999 a 2004, nejprve o Českou republiku, Polsko a Maďarsko, a následně pak o Litvu, Lotyšsko, Estonsko, Rumunsko, Bulharsko, Slovinsko a Slovensko.

Proces rozšiřování NATO se snaží předkládaná práce nejprve uchopit z širšího pohledu. Vychází proto z jeho zasazení do historického kontextu. Posouzení podoby a jedinečnosti procesu přijetí nových členů do Aliance během studené války tvoří primární cíl první kapitoly, jež ve spojení s dalšími částmi práce umožňuje pochopit konkrétní rozdíly rozšiřování před a po skončení tohoto konfliktu.

Následně takové širší uchopení procesu rozšiřování NATO provádí rovněž rozbor postoje dvou nejvýznamnějších vojenských velmocí, tedy USA a Ruska k rozšíření NATO v kontextu časového vývoje. Přístup těchto dvou států jako dvou nejvýznamnějších vojenských velmocí totiž mohl samotný průběh rozšíření zcela zásadním způsobem ovlivnit. Ovšem způsob, jakým jej mohly provádět, od sebe tyto dvě země odděloval. USA totiž z pozice nejdůležitějšího státu NATO mohly působit na celý průběh rozšíření v mnoha ohledech a ovlivňovat tak konkrétní rozhodnutí o tom, jaké státy, kdy a za jakých podmínek budou vůbec přijaty. Rusko se muselo z důvodu jeho nečlenství v Alianci spokojit výhradně s vlivem, prováděným skrze možný nátlak nebo naopak vyjádřenou podporu vůči procesu rozšíření NATO. Rozhodovat o přijetí nových států do NATO totiž mohly i nadále pouze členské státy Aliance.

Hlavním cílem předkládané práce je však zhodnocení a porovnání připravenosti České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska v době rozhodnutí o jejich přijetí do NATO. V případě České republiky a Maďarska se tak stalo na madridském summitu v červenci 1997, kdy se následně 12. března 1999 staly tyto dva státy členy NATO. U Slovenska a Estonska, pak bylo rozhodnutí o jejich přijetí učiněno pro změnu na pražském summitu v listopadu 2002, aby pak 29. března 2004 byly přijaty do NATO. Výběr právě těchto čtyř států byl přitom proveden především s ohledem na jejich menší rozlohu, srovnatelnou bývalou příslušnost k východnímu bloku a především kvůli snaze porovnat mezi sebou dva úspěšné kandidáty z první vlny rozšiřování po konci studené války se dvěma přijatými státy z následující vlny. Samotné zhodnocení připravenosti těchto čtyř vybraných států na základě předem zformulovaných kritérií, jež vzešly z analýzy Studie o rozšíření NATO, je přitom provedeno následujícím způsobem.

Po posouzení charakteru požadavků pro přijetí do NATO, uváděných ve Studii, bylo tyto podmínky možné rozdělit do dvou skupin. První skupinu zastupovaly tzv. *doporučující požadavky*, jež sice ve Studii početně převažují nad druhým typem požadavků, ovšem jejich dosažení není vyžadováno jako nutná podmínka pro následné přijetí do NATO. Druhá skupina požadavků byla označena za *základní požadavky*, neboť by je kandidátské země měly být schopné splnit ještě před samotným vstupem do NATO. Obecně jsou oba druhy požadavků soustředěny nejvíce v první a páté kapitole Studie, které se explicitně zabývají závazky a právy členských zemí NATO. Další požadavky či upřesnění některých jiných, uvedených v první a páté kapitole, je ovšem možné nalézt i v ostatních kapitolách Studie. Takto získané základní požadavky jsou následně kriticky zhodnoceny pomocí dostupné literatury a tam kde je to potřebné, také dále upřesněny. Doporučující požadavky již nejsou do tohoto zhodnocení dále zahrnuty, neboť jejich splnění není podmínkou členství v NATO. Výsledkem uvedeného kritického zhodnocení je definování konkrétních kritérií, jež mohou být uplatněny pro porovnání připravenosti České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska na vstup do NATO.

Uvedenou aplikaci získaných kritérií pak nabízí závěrečná kapitola, v níž je každému z těchto kritérií věnována samostatná podkapitola. K celkovému zhodnocení připravenosti kandidátských zemí z hlediska všech stanovených kritérií pak slouží závěrečná podkapitola, která nabízí shrnutí dosažených výsledků i v grafické podobě pomocí přehledné tabulky. Struktura poslední čtvrté podkapitoly se proto odlišuje od podoby, uvedené v projektu diplomové práce, neboť původní návrh předpokládal

rozdělení čtvrté kapitoly podle států a nikoliv podle kritérií. Provedená změna umožňuje provést přehlednější srovnání kandidátských zemí v každém z jednotlivých kritérií a neponechávat proto takové srovnání pouze na závěrečnou podkapitolu, jak bylo původně zamýšleno. Změna struktury proto umožňuje srovnávat jednotlivé kandidátské státy v průběhu celé kapitoly a nikoliv jen v její poslední části.

Dostupné množství literatury ke zvolenému tématu se liší v závislosti na příslušné kapitole práce. Obecně její nejnižší dostupnost lze zaznamenat v některých specifických aspektech srovnávání zvolených kandidátských států, kdy se často bylo nutné spoléhat jen na jediný zdroj. Překvapující je také fakt, že prakticky neexistuje literatura, která by se souhrnným způsobem zabývala připraveností kandidátských zemí napříč vlnami, v nichž byly buďto přijaty či odmítnuty. Zpravidla se tak pozornost autora či autorů soustředí jen na jedinou vlnu rozšíření. Vzhledem k rozsahu použitých zdrojů budou zmíněny jen ty nezákladnější, bez nichž by se tato práce neobešla.

Pro historickou část práce a zvláště pochopení dobových souvislostí tehdejšího mezinárodního uspořádání se neocenitelným pomocníkem stala kniha Petra Luňáka (*Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*). Tato kniha poskytuje jinde nedostupné informace z archivních zdrojů, kombinované vhodnou formou s klíčovými výroky tehdejších politiků. Vyčerpávající hodnocení postoje Spojených států nabízí velmi poutavou a čtivou formou kniha Ronalda Asmuse (*Dvere do NATO : ako sa Aliancia prispôsobila novým časom*). Mezi její největší omezení však patří její tematické zaměření pouze na rozšíření NATO v roce 1999 a také často neskrývané osobní sympatie autora pro rozšíření Aliance. Dalším důležitým zdrojem je práce profesora Jamese Goldgeiera (*Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*), kterou vytvořil na základě rozhovorů se 75 klíčovými osobnostmi americké politiky během období 1997-1999. Goldgeier tím docílil některých jinde nepublikovaných informací. Omezením jeho práce je stejně jako v případě Asmuse tematické zaměření této publikace pouze na rozšíření v roce 1999. Jednotlivé názorové proudy v ruském postoji k NATO zajímavým způsobem zachycuje článek autorů Konstantina Khudoleye a Dmitriho Lanka. Neuvedení konkrétních zástupců u uvedených názorových proudů však představuje největší omezení tohoto článku. Velmi kritický ruský pohled na rozšiřování NATO nabízí potom analýza historika Borise Zanegina (*Rossija i NATO*), jež však vychází z postoje části ruské společnosti. Důležité informace jak o vnitropolitickém vývoji v postsovětském Rusku a o jeho vztahu ke střední Evropě, tak o politickém vývoji na Slovensku lze najít v knize autorů

Alexandera Duleby a Karla Hirmana (*Rusko na konci Jel'cinovej éry: Zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska*). Celá práca by se rovněž neobešla bez samotných dokumentů Severoatlantické aliance, zvláště Studie o rozšíření NATO (*Study on NATO Enlargement*), a příruček NATO (*NATO Handbook*). K aplikaci stanovených kritérií na jednotlivé státy velmi dobře posloužily příslušné kapitoly ze sborníku Michala Kubáta (*Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*). Nevýhodou této práce je občas až přílišná formální rozdílnost zpracovaných kapitol ze strany jejich autorů. Důležitý zdroj zejména vojenských informací pro aplikaci stanovených kritérií pak také představuje kniha Jacobyho Wadea (*The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*). Nevýhodou Wadeovy knihy však představuje pouze omezený rozsah jedné kapitoly, jež věnuje procesu rozšiřování NATO.

Publikací využívanou ve více kapitolách je potom kniha bývalého náměstka generálního tajemníka NATO Jiřího Šedivého (*Dilema rozšiřování NATO*). Nesporný přínos této publikace vychází z jejího analytického zaměření na druhou vlnu rozšíření a také poměrně široký výzkumný záběr zpracované otázky. Největším omezením je na druhou stranu datum vydání knihy, neboť vyšla již roku 2001, což jí znemožňuje vzít v úvahu konečnou podobu druhé vlny rozšíření. Za publikaci s asi nejrozsáhlejším odkazovým aparátem, která navíc unikátním způsobem rozebírá obě vlny rozšíření lze označit knihu Zdeňka Kříže (*Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*) vyučujícího na Masarykově univerzitě v Brně. Drobným nedostatkem tohoto díla je občasné opakování stejných informací. Další ze zdrojů, jež jsou využity ve více kapitolách, nabízí práce Robina Myerse (*What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*) z americké Marine Corps University. Myers ojedinělým způsobem jednak rozděljuje americkou polickou scénu v jejím přístupu k rozšiřování Aliance a zároveň provádí i úvahu nad vojenskými dopady rozšíření. Zbývající knihy, sborníky či články, které se v tomto zhodnocení literatury neobjevují, potom nebyly použity jako základní pro obsah jednotlivých kapitol a většinou proto poskytly pouze doplňující informace či možnost pro ověření spolehlivosti uvedených zdrojů.

1. Shrnutí rozšiřování NATO před rokem 1999

Během studené války a bezprostředně na jejím konci proběhly celkem čtyři rozšíření NATO. K prvnímu došlo v roce 1952, kdy do Aliance vstoupilo Řecko a Turecko. O tři roky později se členem NATO stala Spolková republika Německo. V roce 1982 pak následovalo přijetí Španělska. Na samém konci studené války byla Aliance rozšířena v souvislosti se sjednocením Německa o území bývalé Německé demokratické republiky počtvrté, když se v závěru roku 1990 stala NDR součástí Spolkové republiky Německo, včetně potvrzení členství tohoto jednotného státu v NATO. Ve všech uvedených případech se tato kapitola zabývá okolnostmi a důvody za jakých k rozšíření Aliance došlo a nabízí tak základní představu o podobě rozšiřování NATO během studené války. Posouzení rozšíření Aliance v tomto období proto poskytuje poměrně jasnou odpověď na otázky, zda bylo přijetí nových členů uskutečňováno pouze na základě rozhodnutí jejich tehdejších členů či zda se přijetí uvedených států řídilo předem přijatými kritérii, případně zda toto rozšíření proběhla s využitím jakýchkoliv asistenčních programů, jež by sloužily k přípravě přijatých států na následný vstup do Severoatlantické aliance. Tento rozbor proto pomůže jasně ukázat, zda lze rozšíření NATO po skončení studené války považovat ve své podstatě za jedinečný proces či nikoliv.

Otázka členství v Severoatlantické alianci vyvolávala neshody mezi hlavními strůjci jejího založení, tedy USA, Velkou Británií, Francií, Kanadou a zeměmi Beneluxu, ještě před jejím samotným vznikem. Jednalo se především o geostrategickou výslednou podobu Aliance. Jak tehdy zdůrazňoval americký diplomat Charles Bohlen, bez norských Špicberků, portugalských Azorů, dánského Grónska, Islandu a Irska by Evropa „vůbec nemohla obdržet [vojenskou] pomoc v patřičném množství“.¹ Z uvedeného důvodu pak mezi zakládajícími státy figurovaly všechny uvedené země, tedy Norsko, Portugalsko, Dánsko a Island, s jedinou výjimkou Irska, které podmínilo svou účast odchodem britských vojsk ze Severního Irska² a nezměnilo proto i nadále vlastní neutrální postoj. Portugalsko bylo přitom přijato i přes fakt, že v jeho čele stál autoritativní režim diktátora Antonia de Oliveiry Salazara, který si dokonce při podpisu zakládající Washingtonské smlouvy dovolil vyjádřit zklamání ze zakotvení

¹ Reid, E., *Time of fear and hope: the making of the North Atlantic Treaty 1947-1949*. McClelland and Stewart, Toronto 1977, s. 195.

² Srov. Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 96; Smith, M., *NATO Enlargement during the Cold War. Strategy and system in the Western Alliance*. Palgrave, Basingstoke 2000, s. 23.

demokratických hodnot v preambuli této smlouvy.³ Demokratický systém u členských států, proto nebyl od samého počátku nezbytnou podmínkou členství v Severoatlantické alianci, nicméně v každém případě prospíval jejímu fungování. Diskutované členství Itálie pak mělo i na přání Francie zamezit hrozbě případné italské neutrality, ač její břehy neomývaly vody Atlantského oceánu a přísně vzato nebyla proto severoatlantickou zemí. Nicméně název Severoatlantický, s nímž přišel nizozemský ministr zahraničí Eelco van Kleffens, zdůrazňoval především, že nejde o pakt starého evropského typu, ale o organizaci hlásící se k univerzálním západním hodnotám, tedy k demokracii, svobodě jednotlivce a právnímu řádu. Vedle výše uvedených geostrategických důvodů tak měly pro založení Aliance jistý význam i ideologické cíle.⁴ Ne však bezvýhradně, jak se ukázalo v případě uvedeného zahrnutí Portugalska pod vedením diktátora Salazara, v jehož případě převážil geostrategický význam této země pro vznikající Alianci nad ideologickými cíli v podobě potvrzení významu demokratických hodnot.

Dohodnuté složení zakládajících členských zemí u její drtivé většiny dokládalo dominantní vliv USA na fungování Aliance již od samého počátku, stejně tak vojenská doktrína NATO kopírovala vojenskou doktrínu Spojených států a fungování celé Aliance bylo závislé na finančním příspěvku Washingtonu.⁵ Dne 4. dubna 1949 podepsali zástupci Spojených států, Kanady, Velké Británie, Francie, Itálie, Belgie, Nizozemí, Lucemburska, Dánska, Norska, Islandu a Portugalska Washingtonskou smlouvu, již vznikla Severoatlantická aliance (NATO – *North Atlantic Alliance*) jako regionální organizace kolektivní bezpečnosti, podporující dle zásad Charty OSN urovnávání mezinárodních sporů mírovými prostředky.

I později během studené války vystupovaly USA jako hlavní iniciátor rozšiřování NATO. Přijímané státy přitom byly posuzovány vždy pouze podle momentální situace, neboť po celé období studené války nebyl vypracován žádný souhrn kritérií pro případné přijetí nových členů. Rozšiřování Aliance se tak formálně dělo výhradně podle článku X zakládající Washingtonské smlouvy,⁶ jež umožňoval jednomyslným souhlasem všech členských států Aliance vyzvat kterýkoliv evropský

³ de Staercke, A., Scherwen, N., *NATO's anxious birth: the prophetic vision of the 1940's*. Hurst, Londýn 1985, s. 69-70.

⁴ Srov. *Zápis z rozhovoru Trumana s Achesonem 28. 2. 1949*, in: *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, Washington, IV, 1949, s. 162-164; Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 92-93, 96, 108-109.

⁵ Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 106.

⁶ *Washingtonská smlouva*, čl. 10. Viz http://www.nato.int/cps/en/SID-23FF24BA-AAE40237/natolive/official_texts_17120.htm.

stát, pokud je schopen napomáhat rozvoji zásad této smlouvy a přispět k bezpečnosti severoatlantického prostoru, aby vstoupil do NATO. Členské státy NATO tím potvrzovaly politiku otevřených dveří vůči zájmům všech zemí o členství, jestliže splňují požadavky tohoto článku.⁷

Přijetí Řecka a Turecka v roce 1952 šlo považovat za rozhodnutí učiněné především ze strategických důvodů. Společným jmenovatelem pro oba státy byla jednak zvýšená hrozba konfliktu Západu se Sovětským svazem i riziko šíření sovětského vlivu během probíhající korejské války, kdy chtěly USA na základě Trumanovy doktríny z roku 1947 zastavit pronikání komunismu i v oblasti Středozemního moře. Není proto náhodné, že se rozšíření NATO o tyto státy časově shoduje s urychleným dobudováním vojenské struktury a integrace ozbrojených sil Aliance,⁸ čímž byla definitivně změněna její podoba ze spíše politického na vojensko-politické uskupení a po zřízení funkce generálního tajemníka NATO v roce 1952 i ukotven její charakter stálé organizace se sídlem v Paříži a později v Bruselu. Připojení Řecka a Turecka přispělo v tomto ohledu dalšími 25 divizemi. Turecko pak navíc mohlo jako přímý soused Sovětského svazem poskytnout území pro rozmístění jaderných zbraní k odstrašení SSSR před napadením západního bloku.⁹

Pro členství obou zemí ovšem hovořily i specifické vnitropolitické důvody. V případě Řecka potřeboval tamní vládnoucí režim po vyčerpávající občanské válce garanta svého dalšího prozápadního vývoje, kterým se po jeho zahrnutí do NATO staly USA. U Turecka pro změnu panovaly obavy z jeho neutrality, jež by mohla vážným způsobem zkomplikovat provádění americké strategie zadržování vlivu komunismu. Pro Washington navíc stoupal význam Blízkého východu kvůli ropě, přičemž Turecko bylo jeho nedílnou součástí.¹⁰

V konečném důsledku proto rozšíření o Řecko a Turecko Alianci přineslo jednak územní rozšíření a dále také zvýšení počtu jejich integrovaných vojenských síl téměř o

⁷ Fidler, J., Mareš, P., *Dějiny NATO*. Paseka, Praha 1997, s. 67.

⁸ Konkrétně vznikla funkce nejvyššího velitele spojených vojsk v Evropě (*Supreme Allied Commander Europe – SACEUR*), zodpovědného za plánování a přípravu obrany Evropy, dále byla vytvořena funkce nejvyššího spojeneckého velitele pro oblast Atlantského oceánu (*Supreme Allied Commander Atlantic – SACLANT*), který nesl zodpovědnost za námořní spojení mezi Evropou a Severní Amerikou. SACLANT má sídlo v americkém městě Norfolk, ve státě Virginia. Nejvyšší vojenské velení v Evropě (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe – SHAPE*) se potom podle regionálních oblastí dělilo na severní, střední, jižní a středomořskou Evropu. Sídlem SHAPE je belgická vesnice Casteau, nedaleko známějšího města Mons. Viz Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 106-107.

⁹ Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 108-109.

¹⁰ Smith, M., *NATO Enlargement during the Cold War. Strategy and system in the Western Alliance*. Palgrave, Basingstoke 2000, s. 64-69.

polovinu, což převážilo možné negativní dopady jejich členství v podobě vzájemné řecko-turecké nevraživosti a přetrvávajících nevyřešených územních sporů. Pozdější vývoj studené války, zejména rozhodnutí stažení amerických raket typu Jupiter z Turecka k vyřešení kubánské raketové krize, učinil z těchto zemí strategicky významné státy a dal proto za pravdu potřebě jejich dřívějšího přijetí. Těžiště transatlantického dialogu se následně mohlo přesunout k otázce zapojení Spolkové republiky Německo do evropské obrany.¹¹

Připojení Spolkové republiky Německo o tři roky později, které lze chápat jako nejdůležitější rozšíření NATO během studené války, bylo však mnohem komplikovanější než v předešlém případě. Osud Německa se po druhé světové válce totiž stal důležitým pro obě supervelmoci, tedy USA a SSSR. Případný neúspěch USA, potažmo Západu v Německu mohl umožnit sovětskou expanzi i do této části Evropy. S vývojem studené války se proto stále více ukazovalo, že účinná obrana západní Evropy před případným sovětským útokem není možná bez zahrnutí SRN, a to i přes provedené zvýšení obranného rozpočtu ve Velké Británii, Nizozemsku i Francii počátkem 50. let.¹² Zapojení Spolkové republiky Německo totiž fakticky znamenalo i budoucí využití vojenského potenciálu samotné SRN.

USA si tuto situaci uvědomily ze členských států NATO nejdříve, když od roku 1950 požadovaly vojenské zapojení Spolkové republiky Německo do západních obranných struktur v rámci strategie dvojího zadržování, jednak Sovětského svazu Aliancí a SRN v Alianci.¹³ Pro evropské spojence USA však představoval tento krok příliš velké riziko kvůli obavě z obnovení možné německé vojenské hrozby. Francouzská vláda proto v roce 1952 prosadila kompromisní variantu vůči uvažovanému zapojení SRN do NATO v podobě projektu Evropského obranného společenství (EOS). Po odmítnutí ratifikovat EOS, paradoxně právě ve Francii, přistoupili v roce 1954 nakonec i západní spojenci na začlenění SRN do NATO skrze britský návrh prostřednictvím Pařížských dohod. Spolková republika Německo se jimi rovněž stala členem Západoevropské unie (ZEU), která měla dbát skrze Úřad pro kontrolu zbrojení na záležitosti týkající se západoněmeckého znovuvyzbrojení.

¹¹ Srov. Fidler, J., Mareš, P., *Dějiny NATO*. Paseka, Praha 1997, s. 67, 125-126; Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 77.

¹² Srov. Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 126; Smith, M., *NATO Enlargement during the Cold War. Strategy and system in the Western Alliance*. Palgrave, Basingstoke 2000, s. 99.

¹³ Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 104.

Pařížskými dohodami získala SRN také obnovení její suverenity, včetně oblasti zahraniční politiky. Nikoliv však bezvýhradně, když velikost Spolkové armády (*Bundeswehru*) nesměla překročit maximální velikost 12 divizí bez jednomyslného souhlasu všech členů ZEU, přičemž náklady na budování této armády připadly právě samotné Spolkové republice Německo. Na západoněmeckém území byly také ponechány spojenecké jednotky a zároveň se zde Velká Británie zaručila udržovat čtyři vlastní divize o síle 77 tisíc mužů a letecký kontingent, známé jako Britská armáda na Rýně (*British Army of the Rhine* či jen *BAOR*). Pro SRN v neposlední řadě platilo vyloučení možnosti sjednotit Německo silou, jakož i zákaz vlastní výroby jaderných, biologických a chemických zbraní, stejně jako raketové výzbroje a velkých námořních plavidel. Výjimka na jaderný či později termonukleární výzkum platila jen v případě jeho mírových účelů a za mezinárodního dohledu. Pařížské dohody nakonec pomohly vyřešit i dlouhotrvající neshody mezi Francií a Spolkovou republikou Německo o Sársko. Všechna zmíněná opatření měla zamezit obavám evropských spojenců USA vůči možnosti nové agrese Spolkové republiky Německo. I z tohoto důvodu dohody nijak neomezily výlučné pravomoci čtyř velmocí v otázce Berlína, sjednocení Německa či o mírové smlouvě s Německem k ukončení válečného stavu s ním.¹⁴

Vstup SRN do Severoatlantické aliance po úspěšné ratifikaci Pařížských dohod dne 6. května 1955 tudíž napomohl sjednotit západní Evropu v bezpečnostní oblasti především vůči hlavní hrozbě, představované Sovětským svazem. Navzdory výše uvedeným omezením západoněmecké remilitarizace přineslo zapojení SRN také účinnější vyvažování vojenské převahy SSSR a dále možnost koncentrovat americké vojenské jednotky k obraně západní Evropy na území Spolkové republiky Německo, kdy mezi roky 1950-1955 vzrostl jejich počet v Evropě téměř trojnásobně a jen na západoněmecké území byly v roce 1951 vyslány čtyři další divize.¹⁵ Tímto rozšířením ztratilo NATO rovněž protiněmecký rozměr jako jeden z jeho původních cílů, ač oficiálně nebyl nikdy vyhlášen. Sovětský svaz ovšem také nechtěl riskovat ztrátu vlivu v Německu a proto ještě v květnu 1955 reagoval vytvořením Varšavské smlouvy jako vojenskopolitického uskupení států východní bloku, do kterého zahrnul i Německou

¹⁴ Srov. AMZV, Praha, *Politická zpráva za měsíc únor*. 43/13, 1955, s. 9; Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 72-73; Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 136-137; Morgan, K., O., *Britain since 1945. The people's peace*. Oxford University Press, Oxford 2001, s. 127.

¹⁵ Srov. Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 107, 109; webové stránky NATO v sekci NATO enlargement: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm?selectedLocale=en.

demokratickou republiku. Zapojení SRN do NATO proto mělo i negativní důsledek, když dovršilo rozdělení Evropy mezi východní a západní blok i ve vojenské oblasti.¹⁶ V této podobě vydrželo rozdělení uspořádání Evropy, s výjimkou Španělska až do roku 1990.

Pro přijetí Španělska do NATO rozhodly politické důvody. Po smrti diktátora Franka v roce 1975 totiž Madrid rozhodným způsobem nastoupil na cestu demokratizace, zejména obnovením monarchie v čele s králem Juanem Carlosem I. a nastolením politické plurality po vítězství socialistické strany v parlamentních volbách. Opodstatněné důvody proti španělskému přijetí proto prakticky přestaly existovat a Španělsko tak rázem začalo vystupovat jako vážný zájemce o členství v Alianci a tím i o zapojení do západoevropských obranných struktur. Navíc jeho politické vedení udržovalo dlouhodobě strategickou vojenskou spolupráci s USA, kdy již v roce 1953 podepsaly oba jmenované státy Madridské dohody (*Madrid Pacts*). Spojené státy mu v nich poskytly ekonomickou pomoc výměnou za námořní a letecké základny na španělském území.¹⁷ Roku 1982 tak mohlo být Španělsko přijato do NATO, avšak s omezením ve vojenské oblasti. Když pak v referendu v roce 1986 vyjádřilo souhlas 52% španělských obyvatel se setrváním země v NATO, nestálo jeho pokračujícímu členství v Alianci už nic v cestě. Teprve v roce 1996 však vstoupilo Španělsko do jeho integrovaného vojenského velení, čímž odstranilo původní omezení svého členství v NATO.¹⁸

V umožnění realizace znovusjednocení Německa či začlenění Německé demokratické republiky do NATO během konce studené války měl rozhodující slovo především Sovětský svaz, neboť USA již na sklonku roku 1989 souhlasily s tehdejší způsobem sjednocení, který byl veřejně podporován oběma německými státy, totiž aby se NDR stala součástí Spolkové republiky Německo. Americký prezident Bush starší zopakoval uvedený postoj rovněž spolkovému kancléři Kohlovi, když mu zdůraznil, aby sjednocené Německo zůstalo členem NATO, Evropského společenství, tedy západních organizačních struktur, a zároveň respektovalo zájmy sousedů Německa.¹⁹

Sjednocení Německa bez zachování jeho členství v Alianci by totiž znamenalo značné komplikace americké vojenské přítomnosti v Evropě, neboť převážná část vojsk

¹⁶ Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 213.

¹⁷ Srov. Smith, M., *NATO Enlargement during the Cold War. Strategy and system in the Western Alliance*. Palgrave, Basingstoke 2000, s. 127-161; Fidler, J., Mareš, P., *Dějiny NATO*. Paseka, Praha 1997, s. 165.

¹⁸ Arteta, U. A. a kol., *Dějiny Španělska*. Lidové noviny, Praha 1995, s. 833.

¹⁹ Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 340.

USA byla rozmístěna právě ve Spolkové republice Německo. Severoatlantické alianci by pak navíc hrozila tendence chtít vyvažovat sjednocené Německo a získat tak silný protiněmecký rozměr, pramenící zejména z francouzských a britských obav vůči jednotnému Německu.²⁰ Velká Británie a Francie přitom byly ochotné souhlasit s německým sjednocením pouze za předpokladu splnění čtyř základních podmínek: 1. uskutečnění svobodných voleb v obou německých státech, 2. respektování stávajících mezinárodních hranic Německem, 3. jeho setrvání v NATO i Evropském společenství, 4. pokojně a postupně probíhající proces sjednocení.²¹ V zásadě se tak tyto podmínky shodovaly s výše uvedenými americkými požadavky. Setrvání v NATO ovšem bylo výhodné i pro samotné Německo, neboť by mu umožnilo účinně zvýšit vlastní bezpečnost před vojenskou převahou SSSR (později Ruska) a zároveň snížit nutnost takovou převahu vyvažovat pouze vlastními prostředky, v neposlední řadě pak členství v Alianci nabízelo možnost zabránit uvedenému riziku utváření protiněmeckých koalic v Evropě.

Sovětský svaz, zastoupený Gorbačovem, sice možnost sjednocení Německa neodmítal, ovšem trval na tom, aby jednotné Německo nebylo členem NATO v obavě z možnosti rozmístění zbraní hromadného ničení nebo cizích vojsk na území bývalé NDR. Po jeho sjednocení se tak nejlépe mělo stát neutrálním státem v rámci nově vytvořeného bezpečnostního systému v Evropě. Spolkový ministr zahraničí Genscher navrhl ve snaze zmírnit tuto sovětskou podmínku, aby NATO učinilo závazek, že nerozšíří vlastní vojenskou přítomnost do nových spolkových zemí a hlavním pilířem evropské bezpečnosti architektury bude učiněna Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. USA podpořily Genscherův návrh a americký ministr zahraničí James Baker navíc Sověty ujišťoval, že Severoatlantická aliance nebude v budoucnu rozšířena dále na východ.²² Podle profesora Jamese Goldgeiera však lze z dostupných materiálů dovodit, že státy NATO tehdy skutečně neuvažovaly o rozšíření Aliance na východ. Jedinou možnou výjimku mohl tvořit požadavek na právo průchodu jednotek NATO územím bývalé NDR s ohledem na případné budoucí přijetí Polska. Uvedené Bakerovo

²⁰ Srov. Art, R. J., *Why Western Europe Leads the United States and NATO*. Political Science Quarterly 1, 1996, s. 14; Thatcher, M., *The Downing Street Years*. HarperCollins, Londýn 1993, s. 796-798; Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 87.

²¹ Moens, A., *American Diplomacy and German Unification*. Survival 6, 1991, s. 531-534.

²² Srov. Beschloss, M., Talbott, S., *At the highest levels: the inside story of the Cold War*. Little Brown, New York 1993, s. 186; Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 341; Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 87.

ujištění bylo později při dalších rozšířeních Aliance ruskou stranou neúspěšně připomínáno. Gorbačov v reakci na Genscherem vznesený závazek znovu zopakoval, že: „jakékoliv územní rozšíření NATO by bylo pro Sovětský svaz nepřijatelné.“²³

Spojené státy prosadily, aby se další jednání o osudu Německa vedla ve formátu 2+4, tedy za účasti zástupců obou německých států a USA, Sovětského svazu, Francie a Velké Británie. Podle sjednaného formátu měly dospět k dohodě o podobě sjednocení nejprve oba německé státy mezi sebou, které by následně se čtyřmi mocnostmi projednaly zahraničně-politické souvislosti vzniku jednotného Německa. Rozhodující jednání však nadále probíhala pouze mezi SRN a Sovětským svazem za několika zásahů USA. Genscher proto jednání nazýval místo 2+4 jako rozhovory 2 a půl.²⁴ Bonn se snažil změnit odmítavý sovětský postoj nabídkou značné finanční pomoci jako kompenzace za souhlas Moskvy a zároveň tak využít problematické ekonomické situace v SSSR. Kohl zároveň požádal USA o potvrzení, že americké jednotky zůstanou na území Německa i po jeho sjednocení.²⁵

Rozhodující vliv na změnu sovětského postoje mohly mít pouze USA, neboť jako jediné byly zárukou budoucího směřování Severoatlantické aliance. Za tímto účelem Bush předložil Gorbačovovi hned několik opatření, která by zmírnila bezpečnostní obavy Sovětského svazu ze sjednocení Německa či jeho požadavky na postupné oslabování pravomocí, včetně vojenských v Německu. Především mělo jednotné Německo učinit závazek, že nebude usilovat o držení zbraní hromadného ničení, dále souhlasit s omezením velikosti vlastní armády. Bush také slíbil přeformulování strategické doktríny NATO, aby Sovětský svaz již nebyl definován jako největší nepřítel a současně zaručil pokračování odzbrojovacích jednání i zvýšení významu helsinského procesu jako základu evropské bezpečnosti. Na oplátku mohly sovětské jednotky zůstat na území někdejší NDR po dobu nejvýše tří let, navíc zcela na náklady SRN. K prolomení posledních bariér sovětského odporu se sjednocením Německa pak pomohla londýnská deklaráce, sjednaná na konferenci zástupců členských států NATO ve dnech 5. - 6. července 1990. Deklarace slíbila přeformulování doktríny

²³ Srov. Goldgeier, J. M.: *Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*. Brookings Institution Press, Washington 1999, s. 16; Beschloss, M., Talbott, S., *At the highest levels: the inside story of the Cold War*. Little Brown, New York 1993, s. 186.

²⁴ Srov. Garton Ash, T., *In Europe's Name*. Vintage Press, Londýn 1994, s. 348; Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 342; Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 87.

²⁵ Srov. Teltschik, H., *329 Tage: Innenansichten der Einigung*. Siedler, Berlín 1991, s. 230-235, 328-329; Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 342-343.

NATO tak, aby jaderné zbraně byly možností „posledního zásahu“, čímž ovšem neměl být nijak snížen jejich celkový význam pro Alianci, zároveň deklarace zmínila snahu jednat o odstranění jaderných zbraní krátkého doletu, posílení úlohy Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě a v neposlední řadě přislíbila zahrnutí stanoveného limitu ozbrojených sil sjednoceného Německa do připravované Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe* - CFE). Nová strategická koncepce NATO, která bude obsahovat uvedené změny, přitom měla být vypracována do konce roku 1991.²⁶

Konkrétní podobu sjednocení Německa pak pomohlo nalézt červencové setkání Kohla a Gorbačova, kde sovětský představitel v podstatě souhlasil s unifikací Německa podle výše uvedeného Bushova návrhu, navíc neodmítl ani budoucí přítomnost jednotek NATO na území bývalé NDR po odchodu sovětských jednotek. Pro usnadnění odchodu těchto jednotek slíbil spolkový kancléř poskytnout Sovětskému svazu téměř 10 miliard dolarů. Na základě článku 23 Základního zákona SRN se pak NDR připojilo ke Spolkové republice Německo, kdy byl tento krok nejprve 31. srpna 1990 stvrzen smlouvou mezi oběma německými státy a 11. - 12. září 1990 rovněž Smlouvou o závěrečné úpravě ve vztahu k Německu mezi USA, Sovětským svazem, Velkou Británií, Francií a dvěma německými státy, jež s konečnou platností rovněž potvrdila dosavadní hranice obou německých států jako hranice sjednoceného Německa a jeho vzdání se jakýchkoliv budoucích územních nároků vůči jiným státům. Od 3. října 1990 mohlo jednotné Německo oficiálně začít existovat jako zcela suverénní stát, když o dva dny dříve skončila všechna práva čtyř vítězných mocností v Německu.²⁷ Severoatlantická aliance připojením bývalé NDR ukončila spekulace o svém možném zániku. Nehledě na provedený způsob skrze sjednocení Německa vytvořilo začlenění tohoto území do NATO úspěšný precedens pro pozdější připojení dalších států bývalého východního bloku.

Lze tak shrnout, že o rozšíření NATO během studené války rozhodovaly především poloha přijímané země a její strategický význam, případně politické důvody. Samotné přijetí dále ovlivňovalo i jeho načasování do příslušného období studené války

²⁶ Srov. *London Declaration on a transformed North Atlantic Alliance*, 6. 8. 1990. NATO Press Release, Brusel; Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 343-344; Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 88.

²⁷ Srov. Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 344-345; Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997, s. 88.

a s tím související mírou mezinárodního napětí mezi oběma bloky.²⁸ Z hlediska způsobu rozšíření byly přijaté státy posuzovány vždy pouze podle momentální situace výhradně na základě článku X zakládající Washingtonské smlouvy, přičemž po celé období nedošlo k vypracování jakýchkoliv upřesňujících kritérií. S výjimkou využití bilaterálních americko-španělských Madridských dohod v případě Španělska nebyl ze strany Aliance nalezen ani jakýkoliv nástroj, který by bylo možné alespoň částečně považovat za formu asistenčního programu, sloužícího k přípravě vstupu těchto států do NATO. Oproti pozdějším rozšířením Aliance po skončení studené války se navíc přijetí výše uvedených členů odehrávalo neformálním a neveřejným způsobem. Na základě těchto důvodů lze podobu rozšíření NATO po roce 1990 považovat ve své podstatě za jedinečný proces.

²⁸ Smith, M., *NATO Enlargement during the Cold War. Strategy and system in the Western Alliance*. Palgrave, Basingstoke 2000, s. 173.

2. Základní postoj nejvýznamnějších vojenských velmocí k rozšíření NATO

2.1. USA

Rozpad Sovětského svazu na jedné straně a na druhé straně pokračující proces prohlubování integrace západní Evropy vyvolalo potřebu stabilizovat oblast střední Evropy. První reakcí Severoatlantické aliance na vzniklou situaci bylo ustanovení Severoatlantické rady partnerství (NACC) na konci roku 1991. Tento krok měl přispět ke spolupráci mezi NATO a státy střední a východní Evropy především s cílem upevnit demokracii v postkomunistických státech. Do března 1992 se do programu zapojily všechny státy bývalého SSSR, čímž byla prakticky vyloučena možnost chápat NACC jako nástroj přípravy k rozšiřování NATO.

Postoj Spojených států nebyl tehdy vůči budoucí roli a osudu NATO, ale i k možnosti rozšíření Aliance před jeho realizací v roce 1997 ještě zcela vyhraněný. Především do konce roku 1993 nebyly Spojené státy možnosti rozšíření NATO ani v oficiální rovině nijak zvlášť nakloněny. Clintonova administrativa tehdy upřednostňovala strategii „Russia first“, podle které byl vývoj ruského státu důležitější než úvahy o rozšíření Aliance. Z amerického pohledu totiž mělo Rusko stále značný význam pro navázání vzájemné spolupráce, zejména s ohledem na jím vlastněné ohromné množství zbraní hromadného ničení, disponovalo tedy vojenským potenciálem, který mu umožňoval zásadním způsobem ohrozit vojenskou bezpečnost všech členských států NATO. Moskva byla dále důležitá kvůli možnosti společného postupu v postsovětské oblasti, ve které mělo Rusko s výjimkou baltských států stále značný vliv, či v boji proti islámu. V neposlední řadě si USA zcela jistě uvědomovaly energetickou závislost evropských spojenců na Rusku, a tudíž jejich zájem o vzájemnou spolupráci s ním i přes případné neshody v jiných oblastech.²⁹

Spojené státy proto doufaly, že Moskva přijme demokratické hodnoty i tržní hospodářství a stane se tak bezproblémovým partnerem pro budoucí transatlantickou spolupráci s USA, skrze niž bude možné vyřešit i otázku zapojení států ležících mezi NATO a Ruskem. Za tímto účelem Washington podporoval rozvoj liberální demokracie v Rusku. Clinton se proto tehdy o rozšíření vyjadřoval neurčitě, dvojznačně a

²⁹ Srov. Hunter, R., E., *NATO in the 21st century: a strategic vision plan*. Parameters 2, 1998, s. 18; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 58-59.

rozporuplně.³⁰ Americký prezident ovšem zjevně podcenil ruské strategické zájmy v Evropě i mimo ni, které postupně stále ve větší míře začínaly ovlivňovat oficiální politiku Moskvy.

K diskusi a úvahám o rozšíření NATO tak v USA nedošlo bezprostředně po skončení studené války ale teprve později. Celkově lze názory amerických představitelů na budoucí roli NATO a jeho rozšiřování rozdělit do tří táborů. První z nich chápal rozšíření jako vhodnou reakci na rozpad Sovětského svazu a Varšavské smlouvy a zároveň jako součást potřebné celkové transformace NATO, aby Aliance disponovala potřebnými schopnostmi čelit novým typům hrozeb. NATO proto podle nich musí být schopné nových misí a za tímto účelem i rozvíjení co nejširší spolupráce s nečlenskými státy. Do této skupiny podporující rozšiřování NATO, aniž by tento krok znamenal hrozbu vůči jakémukoliv státu lze vedle členů sekretariátu NATO zařadit americké ministerstvo zahraničí a později rovněž administrativu tehdejšího prezidenta Billa Clintona, jakožto i jeho samého.³¹

Druhý tábor odmítal takto široce vymezenou budoucí roli NATO, když jeho úlohu spatřoval především v zajištění evropské bezpečnosti. Pozornost proto měla být soustředěna na území ležící mezi dosavadní východní hranicí NATO a západním Ruskem, a to především skrze podporu pokračujícího procesu demokratizace a ekonomické životaschopnosti v této oblasti. Hlavní budoucí hrozbou pro Evropu proto dle jejich názoru představuje nestabilita, která může ohrozit zachování míru a fungování Evropské unie. NATO z tohoto důvodu musí omezit vlastní rozšíření skrze zformulování a následné uplatnění vlastních „strategických kritérií“ na místo existujících spíše funkčních kritérií, obsažených ve Studii o rozšíření NATO (*Study on NATO Enlargement*) z roku 1995. Takováto strategická kritéria však nakonec nikdy nebyla definována. Zastánci této skupiny však tehdy věřili v opak, kdyby po rozšíření NATO na jejich základě měla Aliance na dohlednou budoucnost zavřít dveře (*close the door policy*) dalšímu rozšiřování. Na rozdíl od předešlého tábora bylo rozšiřování Aliance chápáno rovněž v kontextu vztahů s Ruskem podle zásady nepřímé úměry, kdy čím větší uskutečněné rozšíření znamená o to nižší bezpečnost pro všechny členy

³⁰ Šilha, R., *Americké pohledy na rozšiřování NATO*. Mezinárodní politika 9, 1996, s. 23.

³¹ Srov. *Study on NATO Enlargement*, 1995. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxtxt/enl-9501.htm>; Clinton, W., J., *Text of a Letter from the President to the Chairmen of the Senate Committees on Foreign Relations and Armed Services and the House Committees on International Relations and National Security*. The White House, 24. 2. 1997; Voigt, K., *NATO enlargement: A Holistic approach for the future*. SAIS Review 2, 1995, s. 121-136; Solana, J., *NATO's role in Bosnia: Charting a new course for the Alliance*. NATO Review 2, 1996, s. 3. Viz <http://www.nato.int/docu/review/articles/9602-1.htm>; Asmus, R., Kugler, R., Larrabee, S., *Building a New NATO*. Foreign Affairs 4, 1993, s. 31.

Aliance. Velký počet přijatých států totiž podle nich ohrožuje soudržnost NATO a zvyšuje riziko konfliktu s Ruskem. Praktickým cílem proto bylo, poněkud paradoxně ve shodě s ruskou vládou, co nejvíce znesnadnit předpokládané nejbližší rozšíření NATO tak, aby Aliance do budoucna upustila od záměru dalšího rozšiřování. Mezi nejvýznamnější zástupce tohoto názorového proudu patří Henry Kissinger, Ronald Asmus a Stephen Larrabee.³²

Třetí názorový proud chápal roli NATO nejužěji. Aliance se podle nich měla soustředit výhradně na kolektivní obranu dle závazku v článku V Washingtonské smlouvy a nikoliv na rozšiřování Aliance či nových typů misí. Její stoupenci požadovali, aby NATO zůstalo zaměřeno na dosavadní cíle, a zároveň chápali Rusko stále jako hrozbu, ač v blízké budoucnosti od něj příliš neočekávali napadení kvůli jeho pokračujícímu snižování vlastních ozbrojených sil a i v případě ruského útoku by z tohoto důvodu měla Aliance dostatek času reagovat. Na základě uvedeného přístupu k roli NATO je možné označit tuto skupinu za tradicionalistickou, jež rozšíření Aliance chápe jako obtížný a finančně nákladný úkol, který v konečném důsledku může vyústit ve snížení amerického závazku vůči evropské bezpečnosti. Navíc jakékoliv přijetí nových členů automaticky znamená zásah do působnosti článku V, který by musel být buď zcela odstraněn, nebo nadále uplatňován jen na stávající členy. Rozšíření NATO proto dle jejich názoru není vůbec potřebné a navíc ohrožuje vztahy Aliance s Ruskem, neboť takový krok vyvolává nebezpečí ruské nepřátelské reakce a zároveň i jeho vnitřní destabilizace. Podle George Kennana rozhodnutí připojit nové členy do NATO tudíž vážně aspirovalo na nejosudovější politickou chybu USA od skončení druhé světové války. Mezi nejvlivnější zástupce třetí skupiny patří kromě Kennana dále také Michael Mandelbaum, Josef Joffe či Michael Brown.³³

Na základě uvedeného výčtu je patrné, že v oficiální zahraniční politice USA převážil první z těchto názorových proudů, neboť jeho stoupenci byli vedoucími

³² Srov. Kissinger, H., *NATO: Make It Stronger, Make It Larger*. The New York Times, 14. 1. 1997, s. 15; Dobbs, M., Hoffman, D., *Yeltsin Stands Firm Against Larger NATO*. The Washington Post, 22. 2. 1997, s. A 1; Rühle, M., Williams, N., *NATO Enlargement and the European Union*. World Today 5, 1995, s. 84-85; Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 5; Asmus, R., Larrabee, S., *NATO and the Have-Nots. Reassurance After Enlargement*. Foreign Affairs 6, 1996, s. 15.

³³ Srov. Kennan, G., *A Fateful Error*. The New York Times, 5. 2. 1997, s. 23; Joffe, J., *Is There Life After Victory? What NATO Can and Cannot Do*. The National Interest 41, 1995, s. 24-25; Mandelbaum, M., *The Dawn of Peace in Europe*. The Twentieth Century Fund Press, New York 1996, s. 15-20; Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 5; Brown, M., *The Flawed Logic of NATO Expansion*. Survival 1, 1995, s. 35-36.

představiteli NATO i USA. Washington se proto postupně stal jednoznačným zastáncem rozšíření role NATO na operace mimo území členských států, krizového managementu (*crisis management*) a k udržování míru (*peacekeeping*). Američtí představitelé si patrně uvědomili riziko omezení významu Spojených států, pokud by se soustředili jen na zajištění jaderné obrany tehdejších evropských členů NATO, naopak podpora rozšíření Aliance o státy střední a východní Evropy jim mohla pomoci zachovat výsadní vliv na vývoj v Evropě. Ztráta vlastního vlivu na evropském kontinentu by totiž mohla vážným způsobem postihnout americký průmysl a firmy s ní obchodující či v Evropě přímo působící. Odpůrci rozšíření Aliance v USA nechtěli připustit vlastní porážku, a proto doufali ve zdržení či zabránění implementace takového rozhodnutí. Překážku implementaci měla podle nich představovat úspěšná vojenská integrace potenciálních nových členů do NATO.³⁴

Nebylo však prozatím jasné, jaké státy jsou favority americké vlády na přijetí do Aliance. Mezi stoupenci rozšíření totiž probíhala nejprve debata, jak rychle jej vůbec provést. Jedna část preferovala rychlé rozšíření, dokud Rusko upíná pozornost především na vlastní vnitropolitické problémy a není tak schopno expanzi NATO čelit. Druhá část nakonec úspěšně prosazovala postupné přírůstkové rozšíření, které může minimalizovat nepřátelskou reakci Ruska. Obě strany však byly za jedno, aby jakékoliv navýšení členů NATO probíhalo paralelně s přijímáním států do Evropské unie, což podle nich napomůže stabilizaci Evropy nejen z vojenského, ale i z ekonomického hlediska. Členství v obou organizacích má být proto komplementární, avšak přístupová jednání do každé z nich na sobě naopak vzájemně nezávislá.³⁵

Samotný prezident Bill Clinton poprvé vyslovil souhlasné stanovisko s rozšířením Aliance během setkání s Václavem Havlem a polským prezidentem Lechem Walesou u příležitosti otevření washingtonského Muzea holocaustu v roce 1993. Vedle amerického prezidenta byly přítomny dle profesora Jamese Goldgeiera pro úspěch v rozhodovacím procesu USA o rozšíření NATO stěžejní ještě další dvě osoby. Jednak dřívější poradce národní bezpečnosti Anthony Lake, který udržoval při životě záměr rozšířit Alianci v americké administrativě během následujících měsíců od zmíněného Clintonova setkání s českým a polským prezidentem. Konečně pak Richard

³⁴ Srov. Dobbs, M., *Albright Urges Accelerated NATO Growth*. The Washington Post, 19. 2. 1997, A 16; Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 7; De Santis, H., *Romancing NATO. Partnership for Peace and East European Stability*. In: Carpenter, T. (ed.), *The Future of NATO*. Frank Cass, Londýn 1995, s. 77-78.

³⁵ Srov. Brown, M., *The Flawed Logic of NATO Expansion*. Survival 1, 1995, s. 34; *Study on NATO Enlargement*, čl. 18. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

Holbrook, tehdy působící ve funkci asistenta ministra zahraničí pro evropské a kandské záležitosti, jenž na podzim 1994 trval na tom, aby se rozšíření NATO stalo oficiální politikou, která vycházela ze závazku otevřených dveří jakékoliv zemi euroatlantické oblasti, pokud splní politické, hospodářské a vojenské podmínky. Velkého spojence u tohoto tématu našel Clinton během svého druhého volebního období i v osobě Madelaine Albrightové jako historicky první ženy na postu americké ministryně zahraničí.³⁶

Program Partnerství pro mír (*Partnership for Peace – PfP*) navržený v lednu 1994 na summitu NATO v Bruselu zahájil diskuze o rozšiřování Aliance i na mezinárodní úrovni. Spojené státy vyhlásily tento program, navržený pro rozvoj přímé vojenské spolupráce mezi NATO a ostatními nečlenskými evropskými státy i nástupnickými zeměmi bývalého Sovětského svazu, jako oficiální strategii Severoatlantické aliance k těmto zemím. Mnoho významných politiků, především v zemích usilujících o členství, proto chápala uvedený program jako kompromis mezi rozšířením NATO a posílením evropské bezpečnosti bez účasti USA a následně spustila kritiku amerického rozhodnutí, když požadovali zveřejnění jasných kritérií a harmonogram potřebných kroků k rozšíření Aliance. Část kritiků také obvinila prezidenta Clintona z přílišného ustupování Rusku, neboť se obávala jeho velmocenských zájmů i zneužití PfP v jeho prospěch. Americký prezident byl dále kritizován za narušení jednoty NATO, a nedostatečné hájení americké vůdčí pozice ve světě.³⁷

Projevy prezidenta Clintona a viceprezidenta Gora pronesené během roku 1994 však dávaly tušit, že PfP bylo do značné míry jen zastíracím manévrem Washingtonu, který měl uklidnit Rusko i západoevropské spojence a vnitropoliticky poskytnout americké administrativě nutný čas k přípravě rozhodnutí o rozšíření v uvedené debatě mezi zastánci rychlého a pozvolného rozšíření Aliance. Ostatně již 3. prosince 1993 americký ministr obrany Aspin zmínil, že aktivní účast v programu Partnerství pro mír může být stěžejní podmínkou pro vstup do Aliance, kdy NATO podle něj mělo spočívat především na sdílených hodnotách, demokracii a tržním hospodářství. Otázka členství pak byla skrze PfP umístěna na pomyslný konec procesu navázání vzájemné spolupráce

³⁶ Gaddis, J., L., *History, Grand Strategy and NATO Enlargement*. Survival 1, 1998, s. 148.

³⁷ Solomon, G., B., *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997, Blessings of Liberty*. The Center for Strategic and International Studies, Westport 1998, s. 196.

na vyjmenovaných principech.³⁸ S odstupem času lze potom PpP hodnotit jako efektivní, neboť se z něho stal hlavní nástroj přípravy i kontroly kandidátských zemí na členství v NATO.

Jeden z nejznámějších projevů Clintona či Gora během roku 1994 na téma NATO přitom pronesl americký prezident již 12. ledna 1994 v Praze. Clinton v něm odmítl možnost nerozšířit NATO a hlavní otázka proto podle něj zněla, kdy a jak k němu dojde.³⁹ Stejně tak na státní návštěvě Varšavy vyjádřil americký prezident 7. července 1994 názor, že NATO by mělo být rozšířeno.⁴⁰ Na zodpovězení otázky, kdy rozšířit Alianci naznačil odpověď v říjnu 1994 vypracovaný plán amerického ministerstva zahraničí, který počítal s nabídkou členství novým členům na začátku druhého funkčního období prezidenta Clintona, jehož první období trvalo do konce roku 1996.⁴¹ Ani americký prezident se však zatím neodhodlal zdůvodnit rozšíření či za jakých podmínek jej realizovat a koho konkrétně do Aliance přijmout.

Mezi evropskými členy Aliance však dosud takový optimismus vůči přijetí nových členů nepanoval, pouze s výjimkou SRN, jež jej podporovala již před rokem 1994, neboť se chtěla zbavit polohy hraničního státu a místo toho být vnitřní zemí NATO. Navzdory panujícím názorovým rozdílům mezi spojenci a těmto dosud nezodpovězeným zásadním otázkám celého procesu přijala Aliance na zasedání Rady NATO v závěru roku 1994 komuniké, obsahující plán rozšíření NATO.⁴²

Stále ovšem zbývalo vyřešit, jak k rozšíření přesně dojde a které konkrétní státy budou do NATO přijaty. Na první z těchto dvou otázek poskytla odpověď v roce 1995 zformulovaná Studie NATO o rozšiřování (*Study on NATO Enlargement*), uveřejněná v září téhož roku. Za její základ posloužila debata mezi americkými ministerstvy zahraničí a obrany o tom, jaké standardy musí noví členové splňovat, vedená novým asistentem ministra zahraničí pro evropské a kanadské záležitosti (*Assistant Secretary of*

³⁸ Goldgeier, J. M., *Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*. Brookings Institution Press, Washington 1999, s. 46.

³⁹ „... now the question is no longer whether NATO will take on new members but when and how.“ Viz Clinton, W., J., *The President's News Conference with Visegrad Leaders in Prague*, 12. 1. 1994. In: Public Papers of the Presidents of the United States, *Administration of William J. Clinton 1994*. U.S. Government Printing Office. Volume 1, s. 40.

⁴⁰ Clinton, W., J., *Address to the Polish Parliament in Warsaw*, 7. 7. 1994. In: Public Papers of the Presidents of the United States, *Administration of William J. Clinton 1994*. U.S. Government Printing Office. Volume 1, s. 1210.

⁴¹ Goldgeier, J. M., *Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*. Brookings Institution Press, Washington 1999, s. 71.

⁴² Srov. Voigt, V., *Begründung eines neuen Atlantizismus. Von Partnerschaft zu euroatlantischer Gemeinschaft*. Internationale Politik 3, 2000, s. 4; Fidler, J., Mareš, P., *Dějiny NATO*. Paseka, Praha 1997, s. 237.

State for European and Canadian Affairs) Richardem Holbrookem.⁴³ Úsilí americké administrativy navázalo na předchozí vlastní iniciativu při formování PfP pro spolupráci NATO s partnerskými zeměmi, přičemž bylo vyvoláno i vnitropolitickými důvody. Podpora rozšíření Aliance měla totiž Clintonovi získat hlasy voličů východoevropského původu pro blížící se prezidentské volby v roce 1996.⁴⁴ Uvedená snaha byla přitom oficiálně prezentována jako způsob překonávání bariér studené války skrze strategii zapojení a rozšíření (*engagement and enlargement*). Vedle samotných podmínek, vyžadovaných ke vstupu do NATO, popsala Studie přesně také vlastní průběh procesu přijetí nových států.

Na druhou z otázek naznačil odpověď americký prezident 22. října 1996 během svého předvolebního projevu v Detroitu. Definitivní rozhodnutí o tom, které státy budou vyzvány ke vstupu do NATO, mělo podle něj padnout na summitu NATO plánovaném na jaro či léto následujícího roku. Americký prezident tak nijak nezměnil zmíněný termín z plánu ministerstva zahraničí. Clinton dále vyjádřil přání, aby se pak takto vybrané státy staly oficiálně členy NATO nejpozději během roku 1999, kdy Aliance oslaví jubilejních 50 let vlastní existence a také uběhne 10 roků od pádu Berlínské zdi.⁴⁵

Nadále bylo ovšem nutné nezapomínat na postoj Ruska, který zůstával významným faktorem ovlivňujícím přijetí nových členů do NATO. Americká vláda v čele s Clintonem totiž nechtěla případným rozšířením ohrozit vnitropolitické postavení prozápadně chápaného ruského prezidenta Borise Jelcina. V rámci sjednané revize Smlouvy o konvenčních zbraních proto roku 1996 došlo ke změně povoleného množství těchto zbraní ve prospěch Ruska. Washington pak navíc na přelomu dubna a května 1997 dále projednával s Ruskem uvažované rozšíření Aliance. Výsledkem jednání bylo nakonec uzavření květnového Zakládajícího aktu NATO Rusko. Severoatlantická aliance v něm přislíbila nerozmisťovat na území nových členů jaderné zbraně či budovat vojenské základny stávajících členů NATO v těchto státech. Rusko neúspěšně usilovalo i o možnost získat účast na rozhodovacím procesu Severoatlantické aliance.⁴⁶

⁴³ Goldgeier, J. M., *Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*. Brookings Institution Press, Washington 1999, s. 74.

⁴⁴ Srov. *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. The White House, únor 1996, s. 32-34; Haas, R., N., *The Squandered Presidency*. Foreign Affairs 3, 2000, s. 139.

⁴⁵ NATO Speeches, *Clinton's remarks to the people of Detroit*, 22. 10. 1996. Viz <http://www.nato.int/docu/speech/1996/s961022a.htm>.

⁴⁶ Srov. *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation*. Paříž, 27. 5. 1997. Viz http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm; Asmus, D., *Dvere do NATO: ako sa Aliancia prispôsobila novým časom*. Kalligram, Bratislava 2002, s. 295-301; Duleba, A., Hirman, K. *Rusko na konci Jelcinovej éry: Zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 61.

Navzdory uvedenému pokroku v přípravách rozšíření NATO ovšem stále zbývalo zodpovědět, které státy budou přizvány ke vstupu do Severoatlantické aliance. Definitivní rozhodnutí, které státy přizvat, padlo na Madridském summitu NATO 8. července 1997 tak, jak slíbil Clinton ve svém detroitském projevu. Americká administrativa zde za německé podpory prosadila vlastní představu rozšíření o Polsko, Českou republiku a Maďarsko. Snaha Francie a Itálie o připojení Rumunska a Slovinska nebyla naopak úspěšná, především z důvodu nesouhlasu USA, které nechtěly riskovat odmítavé stanovisko Senátu, pokud by byly pozvány více než výše uvedené tři státy. Z obavy, aby nebyl narušen úspěšný proces ratifikace vstupu pozvané České republiky, Maďarska a Polska, se zároveň otázka dalšího rozšíření NATO měla odložit nejméně do washingtonského summitu v dubnu 1999.⁴⁷ Výsledek jednání o podobě první vlny rozšíření po studené válce tak nakonec zcela odpovídal představám USA, obdobně jako předchozí rozšíření Aliance během studené války.

Již bezprostředně před summitem NATO se americká administrativa zabývala rizikem možné vnitropolitické destabilizace států, které nebudou pozvány k přijetí do NATO. Zabránit takové situaci měl především schválený projekt Euroatlantické rady partnerství (*Euro-Atlantic Partnership Council - EAPC*) z konce května 1997. Jeho cílem bylo posílit intenzitu a úspěšnost spolupráce mezi členskými zeměmi Aliance a nepřijatými zájemci o členství. EAPC proto prakticky zastřešoval aktivity dosud rozvíjené v rámci NACC a PfP.⁴⁸ K samotné přípravě těchto států na vstup do Aliance měl pak posloužit nově vytvořený Akční plán členství (MAP), iniciovaný na washingtonském summitu NATO v dubnu 1999. MAP byl vytvořen na základě zkušeností získaných během předešlé vlny rozšíření Aliance, kdy se během zapojování nově přijatých států ukázaly jejich rezervy či nedostatky v řadě oblastí. Akční plán členství ovšem nenahrazoval program PfP, šlo pouze o další stupeň přípravy kandidátských zemí, mezi jehož největší přednosti patřila hodnotící zpětná vazba Aliance vůči podniknutému pokroku ze strany jednotlivých kandidátů.⁴⁹

Pro úspěšné přijetí dosud pozvaných států bylo potřeba toto rozhodnutí ještě ratifikovat potřebnou dvoutřetinovou většinou v Senátu. Za tímto účelem došlo proto ke

⁴⁷ Srov. *Příručka NATO*, Office of Information and Press, Brusel 2001, s. 62; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 93.

⁴⁸ Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 52.

⁴⁹ North Atlantic Treaty Organization, *Membership Action Plan (MAP)*. Approved by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, 24. 4. 1999. Viz http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27444.htm.

vzniku a působení Úřadu na ratifikaci rozšíření NATO (S/NERO), Senátní skupiny pozorovatelů NATO (SNOG) či Amerického výboru pro rozšíření NATO (USCEN) a k následné úspěšné přesvědčovací kampani mezi senátory.⁵⁰ Během samotného hlasování byl odmítnut i návrh republikánského senátora a předsedy Senátního výboru pro ozbrojené služby Johna Warnera uvalit po přijetí této vlny pozvaných států na další rozšiřování Aliance tříleté moratorium.⁵¹ Přesvědčivému schválení rozšíření NATO bez jakýchkoliv omezení typu Warnerova návrhu pomohl především fakt, že přijetí nových členů do Aliance schvalovala jak většina zástupců Demokratické strany v čele s prezidentem Clintonem, tak mnozí republikáni, kteří dokonce navzdory tehdejšímu opozičnímu postavení vyvíjeli nátlak na prezidenta Clintona, aby tento proces co nejvíce urychlil. Podpora z obou hlavních amerických politických stran vůči přijetí nových členů stoupla na významu během následující vlny rozšíření, kdy se prezidentem stal republikánský kandidát Bush mladší.

Po zmíněném summitu ve Washingtonu se prioritou záhy stala situace v Kosovu a téma rozšiřování Aliance tak ustoupilo do pozadí. Nadále však platil konsensus členských států ponechat dveře do NATO i v budoucnu otevřené. Tehdejší náměstek ministryně zahraničí Strobe Talbott nezapomněl v této souvislosti zdůraznit také význam technických kritérií, neboť: „*jak Kosovo, tak Bosna ukázaly, že NATO je fungující vojenskou Aliancí a bude schopno dostát svým závazkům pouze za předpokladu, že se bude udržovat ve špičkové formě.*“⁵² Podobným způsobem směřovaly úvahy i v americkém senátu, který požádal NATO, aby jej zástupci Aliance informovali jeden rok předtím, než budou formálně vyzváni další kandidáti ke vstupu. Tato žádost vycházela právě ze zkušeností během kosovské operace a také z problematického rozhodování o využití vojenských prostředků v jejím průběhu.

Kvůli teroristickým útokům 11. září 2001 v New Yorku však pro případné další rozšíření Aliance vzrostl význam geostrategických důvodů. Nyní ovšem chápaných nikoli vůči Rusku, ale ve vztahu k vedení války proti mezinárodnímu terorismu. Na výslednou podobu a počet přijatých států ve druhém kole rozšíření od konce studené války mohl v úvahách Bushovy republikánské administrativy sehrát vliv i záměr snížit

⁵⁰ Podrobněji viz Asmus, D, *Dveře do NATO: ako sa Aliancia prispôsobila novým časom*. Kalligram, Bratislava 2002, s. 354-363, 367-370, 376-380.

⁵¹ Tamtéž, s. 402.

⁵² Projev pro Americkou obchodní komoru. Brusel, 3. 6. 1999. USIA Service, 4. 6. 1996.

skrze toto rozšíření přitažlivost Evropské unie pro nové demokracie jako potencionálního garanta jejich bezpečnosti.⁵³

Američtí vládní představitelé se však obecně vyhýbali konkrétnímu upřesnění preference jakýchkoliv států pro další rozšíření Aliance. Obecně se však nabízeli v podstatě tři základní varianty - severní (Pobaltí), jižní (Bulharsko a Rumunsko) a střední (Slovensko a Slovinsko). Z obav před negativním postojem Senátu se však zpočátku nezdálo jako pravděpodobné přijetí většího počtu států napříč těmito variantami. Kvůli rozdílným geostrategickým zájmům a kulturním preferencím nepanovala ani jednoznačná názorová shoda mezi ostatními členskými státy NATO, které státy vyzvat ke vstupu do Aliance. Situace tak byla odlišná od předešlé vlny rozšiřování, kdy mezi členy Aliance panovala shoda na vyzvání ČR, Maďarska a Polska, neshody vyvolalo jen případné přijetí Rumunska a Slovinska.⁵⁴

Ještě před vlastním zvolením americkým prezidentem podpořil George Bush mladší iniciativu kandidátských zemí, které ve společné snaze o vstup do NATO zformovaly takzvanou Vilniuskou desítku. Bush tehdy písemně informoval litevského prezidenta o přání pokračovat v rozšiřování NATO. Kandidátské země pak rovněž spolupracovaly se třemi naposledy přijatými členy, kteří se stali jedněmi z nejaktivnějších zastánců dalšího rozšíření Aliance a prakticky tak v této roli nahradili Spolkovou republiku Německo, jež předtím aktivně podporovala jejich přijetí během první vlny rozšíření po konci studené války.⁵⁵ Již jako americký prezident naznačil Bush, jakým směrem se bude ubírat druhá vlna rozšíření Aliance po skončení studené války, když v projevu na Varšavské univerzitě dne 15. června 2001 zmínil, aby všem demokraciím v Evropě mezi Baltským a Černým mořem bylo umožněno získat bezpečnost a svobodu a mít stejnou šanci připojit se k evropským institucím. Konkrétní rozhodnutí ve věci rozšíření pak podle něj mělo padnout na pražském summitu v listopadu 2002.⁵⁶

Postoj Ruska k dalšímu rozšíření NATO byl při diskuzích zdůrazňován jako jeden z klíčových faktorů výsledné podoby rozšíření, podobně jako před přijetím první vlny států po studené válce. Spekulovalo se, že v zájmu ruských ústupků u revize

⁵³ Kay, S., *Putting NATO back together again*. Current History 102, 2003, s. 108.

⁵⁴ Srov. Hunter, R. *Maximizing NATO*. Foreign Affairs 3, 1999, s. 198; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 94-96.

⁵⁵ Dančák, B., *Geneze spolupráce ve střední Evropě*. In: Dančák, B. (ed.), *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 38-39.

⁵⁶ Projev amerického prezidenta G. Bushe na Varšavské univerzitě, viz *Remarks by the President in Address to Faculty and Students of Warsaw University*. The White House, 15. 6. 2001.

smlouvy ABM a protiraketové obrany může Washington odložit rozšíření NATO o země v Pobaltí. Americký zájem pak posílilo zejména zvolení Vladimira Putina ruským prezidentem a jím vyjádřené přání odblokovat odzbrojovací dialog (ratifikace START II a CTBT) a o pokračování denuklearizačního programu (*Cooperative Threat Reduction*). Varovný signál před přílišnými ústupky vůči Rusku vyslal tehdejší americký ministr zahraničí Colin Powell během slyšení v Senátu, kdy rozšiřování NATO mělo podle něj pokračovat navzdory možným ruským námitkám.⁵⁷ Rusko pro změnu nezměnilo vlastní odmítavý postoj k americkému záměru vybudovat komponenty protiraketové obrany v Polsku a České republice.⁵⁸

Uvedené přání amerického prezidenta Bushe dosáhnout na pražském summitu roku 2002 řešení v otázce konkrétního výběru států pro druhou vlnu rozšíření NATO bylo vyslyšeno. Na pozadí debaty o optimálních formách boje s mezinárodním terorismem a šířením zbraní hromadného ničení došlo mezi členskými státy ke shodě na masivním rozšíření Aliance.⁵⁹ Ke vstupu byly konkrétně vyzvány všechny tři pobaltské státy, tedy Litva, Lotyšsko a Estonsko, dále Slovensko, Slovinsko, Rumunsko a Bulharsko. V březnu roku 2004 pak tyto státy rozšířily řady členů NATO.

2.2. Rusko

Severoatlantická aliance, zejména Spojené státy vyvíjely od konce studené války snahu o navázání spolupráce se Sovětským svazem, později Ruskem. Z ruského pohledu znamenal konec studené války především ztrátu vlastního vlivu ve státech bývalého východního bloku a také počátek vzednutí vlny nacionalismu vedoucího v roce 1991 k rozpadu samotného Sovětského svazu a vyhlášení samostatnosti jeho svazových republik, které ještě téhož roku založily volný svazek postsovětských států pod názvem Společenství nezávislých států (SNS). Nově vzniklá Ruská federace se proto musela vyrovnat s těmito změnami, zejména s poklesem dosavadní míry vlastního vlivu, a následně definovat vlastní pozici na mezinárodním poli. Rusko proto muselo rovněž zaujmout postoj k NATO a jeho roli ve světě.

⁵⁷ Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 95-96.

⁵⁸ Místo České republiky bylo nakonec současným americkým prezidentem Obamou zvoleno Rumunsko.

⁵⁹ Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 54.

Podobně jako v USA nepanoval ani v Rusku jednotný názor na význam NATO i jeho rozšíření. Ruskou společnost šlo v této oblasti rozdělit zhruba do tří hlavních názorových proudů. První z nich nechápe NATO jako Alianci založenou na společných hodnotách, ale jako vojenskou organizaci, kterou lze ztotožnit s cíli USA. Americké zájmy pak stoupenci tohoto postoje považují za hrozbu pro ruskou národní bezpečnost, neboť USA i nadále držely početné ozbrojené síly a uvažovaly o roli NATO i mimo území členských států NATO. Současné Rusko oproti tomu podle jejich názoru takovou hrozbu nepředstavuje. Severoatlantická aliance se proto měla stát irelevantní a neefektivní institucí, jež se vlastním rozšiřováním snaží zachovat smysl vlastní existence, ač fakticky tímto krokem v dlouhodobé perspektivě ještě více zvyšuje vlastní neefektivitu. Mezi nejvýznamnější zastánce tohoto proudu lze považovat zejména v 90. letech většinu tvůrců oficiální linie ruské zahraniční politiky.⁶⁰

Druhý z přístupů pohlíží na NATO skrze jeho záměr zasahovat i mimo území svých členských států jako na „světového šerifa“, samotné rozšiřování Aliance pak vnímá především z hlediska jeho vlivu na vojenské kapacity Aliance. Z nich si konkrétně všímá posilování interoperability armád nových členů a s tím související transformace aliančních vojenských struktur. Z tohoto důvodu je jakékoliv rozšíření NATO vnímáno jako potenciální příprava k agresí proti Rusku. Vůči rozšíření Aliance a negativní roli NATO prosazuje tento přístup pozitivní úlohu Evropské unie. Uvedený přístup lze považovat za tradiční, neboť jej SSSR prosazoval již během studené války, kdy prostřednictvím této politiky zkoušel vrazit klín mezi Spojené státy a jejich evropské spojence, tedy narušit fungování transatlantických vztahů. Největší popularity dosáhl tento přístup mezi ruskou vládnoucí elitou na konci 90. let po bombardování Jugoslávie Aliancí v roce 1999.⁶¹

Třetí a v Rusku zpočátku menšinový postoj vnímá NATO jako společenství demokratických států s liberálními hodnotami, ale i civilním řízením ozbrojených sil. NATO je podle něj schopné operací na podporu míru či humanitárních misí a neodsuzuje proto ani jeho rozšiřování, které vnímá jako zakotvení nových demokracií v Evropě. Tento názorový proud je tak nejbližší postojům samotných kandidátských zemí na členství v NATO, které Alianci zpravidla vnímají jako zónu demokracie a stability. Oficiální ruský nesouhlas s přijetím nových členů vysvětlují jeho stoupenci

⁶⁰ Khudoley, K., Lanko, D., *Russia, NATO Enlargement, and the Baltic States*. *Baltic Defence Review* 1, 2004, s. 118-120.

⁶¹ Tamtéž, s. 120-121.

pragmatickými vnitropolitickými důvody, které stály v pozadí těchto rozhodnutí. Ruský prezident Jelcin měl oponovat vstupu Polska, Maďarska a České republiky kvůli ruské snaze dosáhnout plného členství v G8, v následné kosovské krizi pak Jelcinův přístup zase údajně ovlivňovala hrozba jeho odvolání. Tento postoj získal v ruských vládních kruzích postupně na významu po 11. září 2001, kdy došlo k teroristickým útokům na USA a tím i ke vzrůstu obav z hrozby terorismu.⁶²

Valerij Fjodorov z Všeruského centra pro výzkum veřejného mínění (VCIOM) pak správně upozorňuje na dosud přetrvávající negativní postoj ruské společnosti vůči NATO. Provedené průzkumy ukázaly, že stále 50 % Rusů vnímá NATO negativně, přičemž polovina z nich se považuje dokonce za odpůrce NATO, zároveň 53 % dotázaných vyjádřilo souhlas s omezením role NATO, jako nejvhodnějším budoucím scénářem vývojem Aliance. Samotné rozšíření NATO vnímá jako hrozbu téměř třetina dotázaných, konkrétně 29 %. I přes uvedený převažující odpor je v ruské společnosti rovněž zastoupen poměrně silný názor, 43 % dotázaných, pro spolupráci se Severoatlantickou aliancí. Zhruba stejná část, v tomto případě 38 %, ovšem podpořila alternativní variantu, aby Rusko zkusilo vytvořit vojenskou Alianci podle vlastních představ, do níž by pak vstoupilo.⁶³ Postoj ruské společnosti proto obecně balancuje mezi rozvojem vztahů s Aliancí alespoň v určitých oblastech a naprostým odklonem od NATO směrem ke spolupráci s jinými organizacemi či státy.

Nevyhraněný postoj ruské společnosti vůči NATO se začátkem 90. let uplynulého století odrazil i v oficiálním přístupu ruských politiků k Alianci. Zpočátku byl jejich přístup poměrně vstřícný. Svoji roli sehrála již v lednu 1989, tedy ještě před koncem studené války zahájená jednání Sovětského svazu se Západem o snížení konvenčních sil v Evropě. Výsledkem byla v listopadu roku 1990 podepsaná Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe* - CFE) mezi SSSR, ostatními státy bývalého východního bloku a všemi tehdejšími členy NATO.⁶⁴ CFE především omezila maximální možnou výši konvenčních ozbrojených sil signatářských evropských zemí podle jednotlivých geografických oblastí. Účast USA či Kanady na smlouvě byly tedy spíše v roli garantů sjednaného pořádku, který se měl vyznačovat nastolením rovnováhy vojenských

⁶² Tamtéž, s. 122-123.

⁶³ Srov. Vystoupení Valerije Fjodorova na VII. Pražské bezpečnostní konferenci: *EU, NATO a Rusko dvacet let poté. A jak dále?* Praha, 11. 11. 2011; Nikitin, A., *Partneři v mírových operacích*. NATO Review 4, 2004.

⁶⁴ Text smlouvy viz United States Department of State <http://www.state.gov/www/global/arms/treaties/cfe.html>.

konvenčních složek v Evropě, rovnoměrným odzbrojováním a v neposlední řadě zaručením vyloučení možnosti překvapivého útoku či útočné operace na evropském kontinentu. Státům zapojeným do CFE bylo dáno 40 měsíců na splnění stanovených limitů. Kvůli následnému rozpadu Sovětského svazu byla smlouva s výjimkou třech pobaltských států ratifikována ve všech jeho nástupnických státech, jejichž území se dle smlouvy alespoň částečně rozkládalo v Evropě, konkrétně západně od pohoří Ural a Kaspického moře.⁶⁵ Státy Pobaltí se od případného členství v CFE formálně distancovaly v říjnu 1991 z obavy, že jejich případná účast by prodloužila legitimitu ruské politické a vojenské přítomnosti v tomto regionu.⁶⁶

Sovětský svaz také nijak výrazně neodporoval zániku Varšavské smlouvy, jež byl proveden dne 1. července 1991 v Praze podpisem protokolu o ukončení její platnosti všemi zbývajících členskými státy, tedy kromě SSSR rovněž Československem, Maďarskem, Polskem, Bulharskem a Rumunskem.⁶⁷ V závěru roku 1991 pak již nově ustavená Ruská federace navázala vztahy s NATO přistoupením k Radě severoatlantické spolupráce (NACC). Vstřícný postoj Ruska podporovaly zpočátku také USA prostřednictvím strategie „Russia first“, jejíž součástí byla podpora tehdejšího prezidenta Borise Jelcina a nových ruských elit jako vhodných zástupců demokratických snah v Rusku. Jelcin pak v srpnu 1993 na státní návštěvě Polska, České republiky a Slovenska dokonce nevylučoval ani možnost jejich členství v NATO. Ruský prezident vlastní postoj vysvětlil jednak právem každé ze tří uvedených zemí samostatně rozhodnout o jejich budoucím směřování a zároveň uvedl, že Moskva nemá proti rozšíření Aliance námitky. Připojení nových členů do Aliance však podle něj bylo možné pouze za předpokladu předchozí transformace NATO na systém evropské kolektivní bezpečnosti. Za takových okolností nemělo být podle Jelcina vyloučeno ani budoucí členství Ruska a zemí bývalého Sovětského svazu.⁶⁸

Ruský prezident však byl nucen zmíněný vlastní postoj k rozšíření NATO pod nátlakem nesouhlasu většiny politických stran v Rusku změnit ihned po svém návratu. Přidal se i parlament, který neváhal označit rozšiřování NATO za nejzávažnější

⁶⁵ Jednalo se tedy o Rusko, Ukrajinu, Bělorusko, Moldavsko, Arménii, Ázerbájdžán, Gruzii a Kazachstán.

⁶⁶ Lachowski, Z., *The Adapted CFE Treaty and the admission of the Baltic States to NATO*. SIPRI, Stockholm 2002, s. 23.

⁶⁷ *Protokol o ukončení platnosti Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci podepsané ve Varšavě dne 14. května 1955 a Protokolu o prodloužení její platnosti podepsaného dne 26. dubna 1985 ve Varšavě*. Praha, 1. 7. 1991. Viz http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0753_00.htm.

⁶⁸ Srov. Holzer, J., Kuchyňková, P., *Jelcinovo Rusko. Případová studie nejistého režimu*. Středoevropské politické studie 4, 2005, s. 447, 450-451; Bucharin, N., *Rossija: Povorot v storonu vostočnoj Jevropy?* Observer 25, 1993. Viz http://www.rau.su/observer/N25_93/25_05.HTM.

vojenskou hrozbu pro Rusko od roku 1945. Postupně se proto začal stále více prosazovat nový kurz zahraniční politiky Ruska zastávaný tehdejšími ministrem zahraničí Andrejem Kozyrevem, pro nějž se vžilo označení Kozyrevova doktrína. Nový kurz byl přitom založen na dosažení vlastního životního zájmu skrze získání bývalého dominantního vlivu na území někdejšího Sovětského svazu. Ovládnutím této oblasti chtěl Kozyrev posílit pozici Ruska, aby se mohlo stát protiváhou Severoatlantické alianci. Přibližování NATO skrze připojení států sousedících s touto oblastí či přímo některých postsovětských republik pak logicky narušovalo uvedené ruské zájmy a vytvářelo riziko mezinárodní izolace Ruska. V září 1993 proto již Jelcin poslal nejvyšším představitelům členských zemí NATO dopis, v němž jim sdělil nesouhlas Ruska s rozšiřováním Aliance. V případě rozšíření NATO varoval Jelcin tyto zástupce, že takový krok bude mít za následek vytvoření vojenské organizace se státy bývalého SSSR pod vlivem Ruska, tedy jakéhosi „AntiNATO“.⁶⁹

Rusko pak v následujících letech tuto výstrahu skutečně zkoušelo naplnit jednak posílením bilaterální spolupráce se státy SNS, přičemž zvláště úspěšná byla Moskva v rozvoji vzájemných vztahů s Běloruskem, a především pak v roce 2002 vytvořením Organizace smlouvy o kolektivní bezpečnosti (*Collective Security Treaty Organization* - CSTO) na platformě tzv. Taškentské smlouvy o kolektivní bezpečnosti z roku 1992. Zakládajícími členy CSTO se kromě Ruska dále staly Bělorusko, Arménie, Kazachstán, Kyrgyzstán a Tádžikistán. Roku 2006 se pak k organizaci připojil ještě Uzbekistán.⁷⁰ Obecným cílem Ruska bylo vedle rozvoje bezpečnostní a vojenské spolupráce se státy bývalého Sovětského svazu a rovněž podpora rozvoje vzájemné hospodářské spolupráce, jakož jejich přeměna na síť jemu přátelsky nakloněných autokratických režimů tak, aby vztahy s těmito státy následně dospěly do fáze společné dobrovolné konfederace. Vzrůstající vliv NATO v postsovětské oblasti mohl naopak mít za následek ztrátu vlivu Moskvy, neboť tyto země by měly na výběr mezi Aliancí a Ruskem. Představy NATO a Ruska o budoucím uspořádání postsovětského prostoru se tak zásadním způsobem rozcházely.

Ve snaze odvrátit takovou mezinárodní izolaci a být jedním z hlavních aktérů se začaly mezi ruskými politiky objevovat alternativy členství v NATO pro státy střední Evropy. Jednu z nich představovala tzv. „ekonocentrická“ varianta. Ruský premiér

⁶⁹ Srov. Bering, H., *The New, bigger NATO: fears v. facts*. Policy Review 106, 2001, s. 3-4; Rupp, R., E., *NATO Enlargement: All Aboard? Destination Unknown*. East European Quarterly 3, 2002, s. 351; Běloševský, D., *Vojenský blok AntiNATO je reálný*. Příloha Hospodářské noviny, 15. 3. 1996.

⁷⁰ Více o organizaci CSTO viz její oficiální webové stránky <http://www.dkb.gov.ru/>.

Viktor Černomyrdin ji zmínil během rozhovoru s novináři na konci srpna 1993, právě v době uvedené Jelcinovy návštěvy Polska, České republiky a Slovenska, kdy vyzval ke zrušení všech vojenských bloků. Jedinými možnými uskupeními se pak podle něj měly stát pouze organizace s ekonomickým zaměřením, v případě střední Evropy takovou organizací byla Evropská unie. Takové opatření by následně Moskvě umožnilo požadovat zákaz americké vojenské přítomnosti zejména v Evropě, Japonsku či Jižní Koreji.⁷¹

Vůči samotným zemím východní Evropy pak v souvislosti s rozšiřováním Aliance volilo Rusko často výhrůžky vycházející z přesvědčení, že území států bývalého Sovětského svazu má zůstat v ruské sféře vlivu bez ohledu na politické preference nástupnických států, na které tak nehledělo jako na rovnocenné partnery. Zejména snaha pobaltských států vyvolala značnou ruskou nevoli, neboť představovala přímou hrozbu předsunutým ruským silám v oblasti Kaliningradu. Podle názoru Stephena Blanka bylo Rusko tehdy dokonce ochotné souhlasit s přijetím České republiky, Polska a Maďarska do NATO výměnou za nepřijetí třech baltických států, totiž Estonska, Litvy a Lotyšska,⁷² čímž by Moskva získala prakticky veto v otázce rozšiřování Aliance. Do oficiální ruské zahraniční politiky se tak skrze učiněné výhrůžky kandidátským zemím stále více promítal výše zmíněný tradiční přístup Sovětského svazu vůči Západu.

Další možností uspořádání zemí střední a východní Evropy na místo jejich začlenění do NATO bylo podle části ruských představitelů přetvoření této části Evropy na demilitarizované nárazníkové pásmo mezi západoevropskými členy Aliance a Ruskem. Moskva a USA by přitom těmto zemím garantovaly jejich neutralitu. K uskutečnění takového řešení měla být využita Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Vytvoření takového nárazníkového pásma by totiž Rusku pomohlo odstranit pocit strategické zranitelnosti, kdy se stažením ruských ozbrojených sil ze střední Evropy změnila Moskevská oblast po mnoha staletích z hlubokého týlu na přední linii vlastních vojsk. Rusku by navíc umožnila zachovat výhodu spočívající ve vzniklé veliké vzdálenosti mezi rozmístěnými silami členských zemí NATO, které

⁷¹ Srov. Thom, F., *Ruská politika vůči střední Evropě: kontinuita a současné trendy*. Viz <http://www.obcinst.cz/cs/RUSKA-POLITIKA-VUCI-STREDNI-EVROPE-KONTINUITA-ASOUCASNE-TRENDY-c640/>; Zanegin, B., *Rossija i NATO*. Observer 1-2, 1995. Viz http://www.rau.su/observer/N1-2_95/12_08.HTM.

⁷² Srov. Duleba, A., Hirman, K. *Rusko na konci Jelcinovej éry: Zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 29; Blank, S., *Russia, NATO Enlargement and the Baltic States*. World Affairs 3, 1998, s. 119-121; Khudoley, K., Lanko, D., *Russia, NATO Enlargement, and the Baltic States*. Baltic Defence Review 1, 2004, s. 122.

doposud zůstávaly na stejných místech jako v době studené války, a nově umístěnými ruskými silami, jež se tak ocitly mimo bezprostřední dosah západních ozbrojených sil. Hlavním cílem vybudování neutrálního koridoru ve střední a východní Evropě proto bylo především zabránit vybudování vojenských základen Severoatlantické aliance v blízkosti vlastních hranic. Většímu prosazení navrhované varianty však bránila její ekonomická nevýhodnost pro obchod Ruska se západní Evropou. Návrh takového uspořádání se navíc nesetkal s kladnou odezvou v samotných státech střední Evropy, které Rusko chápaly pod vlivem jeho výhrůžek vůči nim jako potenciální hrozbu a vyjadřovaly obavy z ruských snah o získání jednostranných bezpečnostních výhod a jeho pokračujících velmocenských zájmů.⁷³

Pomyslný konec nadějším na vstřícnější politiku Ruska vůči rozšíření NATO pak učinil výsledek ruských parlamentních voleb v prosinci roku 1993, které potvrdily obecný nárůst nacionalismu ve společnosti, jehož využil zejména jejich vítěz, extrémní nacionalista Vladimir Žirinovskij se ziskem téměř čtvrtiny všech odevzdaných hlasů. Vzrůstající nevoli vůči možnosti rozšíření Aliance mezi ruskými politickými představiteli pak potvrdila kritika Jelcinovy administrativy za její rozhodnutí vstoupit do programu NATO Partnerství pro mír, jehož členem se Rusko definitivně stalo 31. května 1995. Ruský prezident obhajoval PFP jako nalezený ideální způsob řešení pro spolupráci a poskytnutí bezpečnostních záruk nečlenským zemím ze strany Aliance, aniž by v budoucnu bylo nutné NATO jakkoliv rozšiřovat. Podle kritiků tohoto rozhodnutí mělo však PFP umožnit USA v souladu s vlastními geopolitickými zájmy určit Rusku odpovídající roli v rámci cílů Aliance. Spojeným státům se tak mělo dostat možnosti postupné izolace Ruska a tím i získání podstatných geopolitických a ekonomických výhod vzhledem k využití obrovského ruského potenciálu. Nabídku a zapojení Ruska do programu PFP přitom členské země NATO chápaly ze své strany naopak jako potvrzení zájmu o nekonfrontační politiku s Moskvou a jako nástroj k preventivnímu zabránění vypuknutí nepřátelství, který poskytne prostor pro posílení vzájemné spolupráce. Skupina zastánců prozápadní orientace Ruska se tak na rozhodujících postech tvorby ruské zahraniční politiky postupně zmenšovala na úkor

⁷³ Srov. Duleba, A., Hirman, K. *Rusko na konci Jelcinovej éry: Zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999, s. 35-36; Goldgeier, J. M., *Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*. Brookings Institution Press, Washington 1999, s. 46; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 68.

narůstající většiny, jež takovou orientaci odmítala.⁷⁴ I přes tuto tendenci a uvedené výhrady vůči PfP poskytla Moskva v rámci tohoto programu roku 1996 jeden z hlavních kontingentů sil NATO pro mise IFOR a později SFOR, které sloužily ke stabilizaci Bosny a Hercegoviny. Od roku 1996 bylo Rusko nepřetržitě až do roku 2003 největším nečlenským vojenským přispěvatelem do aliančních operací.⁷⁵

Členské země NATO se pokusily těsně před definitivním rozhodnutím o rozšíření Aliance po studené válce předejít případnému ruskému odporu vůči tomuto kroku pokusem o další rozvoj spolupráce a odstranění nedůvěry ve vztazích s Ruskem. V květnu 1997 proto došlo k přijetí Zakládajícího aktu NATO-Rusko o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti. Prostřednictvím tohoto aktu vznikla Stálá společná rada NATO-Rusko (*NATO-Russia Permanent Joint Council – PJC*) jako fórum pro dosažení společně sjednaných iniciativ. Došlo tak k institucionalizaci a upevnění vzájemné spolupráce mezi Ruskem a Aliancí navázané během ruského zapojení do programu PfP. Nabídkou spolupráce chtělo NATO ubezpečit Rusko, že jej nechápe jako svého nepřítele či budoucího protivníka, ačkoliv jej prozatím nepovažovalo ani jako možného kandidáta na členství v Alianci. Ruská strana se však poněkud v rozporu s tímto výsledkem snažila uzavřenou dohodu oficiálně interpretovat jako získání práva veta vůči rozšiřování NATO, i na vojenské akce Aliance.⁷⁶ Následné rozhodnutí členských států Severoatlantické aliance z července 1997 o rozšíření Aliance přijetím Polska, Maďarska a České republiky, ale i ujištění, že se NATO do budoucna nebrání ani dalšímu rozšíření, však zcela vyvracelo uvedenou ruskou interpretaci. Rusko se proto muselo smířit přes všechny uvedené výhrady a navržené alternativy vůči rozšíření Aliance s přistoupením třech nových států. Moskvě v tomto ohledu napomohl fakt, že přistupující státy nijak podstatně nepřispěly ke zvýšení vojenské efektivity NATO.⁷⁷

⁷⁴ Srov. Asmus, D, *Dvere do NATO: ako sa Aliancia prispôsobila novým časom*. Kalligram, Bratislava 2002, s. 93, 110-111; Zanegin, B., *Rossija i NATO*. Observer 1-2, 1995. Viz http://www.rau.su/observer/N1-2_95/1-2_08.HTM; Výsledky parlamentních voleb roku 1993 viz *Vývoj demokracie v Rusku* <http://klempera.tripod.com/rusko.htm#1993>; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 70, 77.

⁷⁵ Srov. *Příručka NATO*, Office of Information and Press, Brusel 2001, s. 77; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 59.

⁷⁶ Srov. *Příručka NATO*, Office of Information and Press, Brusel 2001, s. 77; Blank, S., *Russia, NATO Enlargement and the Baltic States*. World Affairs 3, 1998, s. 118; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 65, 78.

⁷⁷ Srov. *Madridská deklarace*. Madrid, 8. 7. 1997. Viz <http://smsjm.vse.cz/wp-content/uploads/2008/10/nato7.pdf>; Kay, S., *Putting NATO back together again*. Current History 102, 2003, s. 107.

Vztahy mezi NATO a Ruskem ovšem ani tak nebyly v důsledku ukončení ratifikačního procesu tohoto rozšíření Aliance dne 12. března 1999 optimální. Napětí ve vzájemných vztazích navíc dále vzrostlo s vypuknutím války v Kosovu, když vzdušné vojenské síly NATO bombardovaly, i přes důrazné ruské protesty, Jugoslávii v rámci operace Spojenecká síla (*Operation Allied Force*), probíhající od 23. března 1999 do 10. června 1999. Ruská strana chápala tento vojenský zásah NATO jako důkaz úsilí Aliance, zejména USA, podřídit světový bezpečnostní systém této organizaci. V uvedeném přesvědčení Moskvu utvrzovala i nová strategická koncepce NATO z téhož roku, ve které Aliance vyjádřila záměr hrát klíčovou roli při zajišťování bezpečnosti v euroatlantickém prostoru. Vztahy mezi NATO a Ruskem proto poklesly na minimum, když Moskva po ukončení vojenské operace Aliance proti Jugoslávii přerušila s NATO politické vztahy, v oblasti vojenské spolupráce pak alespoň ponechala vlastní vyslané vojáky v Bosně a Hercegovině.⁷⁸ Nepodařilo se proto využít v roce 1997 vytvořenou Stálou společnou Radu NATO-Rusko.

K zamezení dalšího rozšiřování Aliance se přitom Rusko rozhodlo využít zdržovací taktiku a spojování přijetí nových členů do NATO s americkým projektem protiraketové obrany. Tento americký projekt dle Moskvy narušoval možnost vytvoření společné protiraketové obrany Ruska a NATO, navíc obnášel z ruského pohledu nežádoucí rozmisťování vojenské infrastruktury USA ve státech bývalého východního bloku, konkrétně se jednalo o Polsko, Českou republiku, Bulharsko a Rumunsko. Cílem zvoleného ruského postupu bylo zřejmě dosažení ústupků z americké strany výměnou za vlastní vstřícné kroky. Ruské vládní kruhy ovšem neváhaly ani investovat 50 miliónů dolarů do propagandistické kampaně v západních médiích s cílem ovlivnit tamní veřejné mínění proti rozšiřování Aliance.⁷⁹

Z konkrétních uchazečů pak Rusko zkoušelo ztížit přijetí především třem baltským státům, když s nimi uměle vyvolávalo hraniční spory a zdržovalo uzavření vzájemných smluv o delimitaci společných hranic. Rusko v postupu vůči nim mohlo

⁷⁸ Srov. *Příručka NATO*, Office of Information and Press, Brusel 2001, s. 62; *NATO's role in relation to the conflict in Kosovo*. Viz <http://www.nato.int/kosovo/history.htm>; Kotlyar, V., S., *NATO's New Strategic Concept: A View from Moscow*. In: Vavilov, A., M., Schemm, J., M. (eds.), *Russia and the West, the West and Russia*. Working Paper – Special Issue, s. 32-33; *Vztahy Ruska s Organizací Severoatlantické smlouvy (NATO)*. Viz <http://www.cundr.cz/rusko/ekonomicka-charakteristika/>.

⁷⁹ Srov. Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 69; Bering, H., *The New, bigger NATO: fears v. facts*. Policy Review 106, 2001, s. 4-5; Ivanov, S., *Zrající partnerství*. NATO Review 4, 2005. Viz <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue4/czech/special.html>; *Vztahy Ruska s Organizací Severoatlantické smlouvy (NATO)*. Viz <http://www.cundr.cz/rusko/ekonomicka-charakteristika/>.

dále využít početné ruské menšiny žijící na jejich území. V neposlední řadě poukazovala Moskva na nutnost přistoupení baltských států k novelizované Smlouvě o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (*Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe – CFE Treaty*)⁸⁰ z roku 1999, jež měla v oblasti evropské kontroly zbrojení lépe reflektovat geografické změny po skončení studené války, i s ohledem na omezení možné přítomnosti cizích vojsk na území jiného státu. Pro Rusko proto novelizovaná CFE Treaty představovala vhodný nástroj ke snížení vojenských výhod, jež mohla Aliance získat vlastním rozšířením. Proces ratifikace této úpravy CFE Treaty byl ovšem kvůli ruskému odmítnutí stáhnout vlastní vojenské jednotky z Gruzie a Makedonie zablokovan ze strany členských zemí NATO.⁸¹ Bez úspěšné ratifikace uvedené novelizace ovšem nebylo možné ani jakékoliv následné přijetí nových členů, včetně Estonska, Litvy či Lotyšska, k takto upravené CFE Treaty.

Po teroristických útocích na Spojené státy v roce 2001 naplnil v předchozím roce zvolený nový ruský prezident Vladimír Putin slibovanou změnu v přístupu Ruska k NATO. Moskva byla nyní ochotna spolupracovat s Aliancí v oblastech společného zájmu navzdory dosud nevyřešeným názorovým neshodám, zejména vůči rozšíření NATO, které Rusko i nadále chápalo jako nepotřebné, či v otázce vhodného způsobu spojení s ruskou oblastí Kaliningradu. Ke změně ruského postoje přispěl kromě samotného teroristického útoku na USA a následné ruské podpoře protiteroristické koalice, neboť Moskva se pro změnu potýkala s útoky čečenských extremistů, rovněž rozvoj vztahů mezi Ruskem a Washingtonem. V neposlední řadě mohla ke změně postoje Moskvy napomoci i pomoc ze strany Norska a Velké Británie jako členských zemí NATO při záchranných pracích na potopené ruské jaderné ponorce Kursk během předešlého roku 2000.⁸²

Základem obnovené spolupráce se stala společná deklarace (*NATO-Russia Relations: A new Quality*) a vytvoření Rady NATO-Rusko (*NATO-Russia Council - NRC*) během mimořádného květnového summitu NATO a Ruské federace v Římě roku

⁸⁰ Text smlouvy viz *Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe* <http://www.osce.org/library/14108>.

⁸¹ Srov. Meyer, K., *US Support for Baltic membership in NATO: what ends?, what risks?* Parameters 4, 2000/2001, s. 73; Lachowski, Z., *The Adapted CFE Treaty and the admission of the Baltic States to NATO*. SIPRI, Stockholm 2002, s. 1, 12-13; Khudoley, K., Lanko, D., *Russia, NATO Enlargement, and the Baltic States*. Baltic Defence Review 1, 2004, s. 121-122; *Vztahy Ruska s Organizací Severoatlantické smlouvy (NATO)*. Viz <http://www.cundr.cz/rusko/ekonomicka-charakteristika/>.

⁸² Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 65; Prague Watchdog, *Současná situace v Čečensku*. Viz <http://www.watchdog.cz/index.php?show=000000-000015-000002-000002&lang=3>.

2002. Hlavními oblastmi spolupráce, jimiž se měla Rada zabývat, se staly boj proti terorismu a výcvik afgánských a středoasijských představitelů pro boj s narkotiky, vyjadřující obecnou ruskou snahu zabránit destabilizaci oblastí, které bezprostředně sousedí se zeměmi, jež jsou v jeho primárním zájmu. Další důležité oblasti vzájemné interakce představovaly obranné reformy a vojenská spolupráce, například odstraňování následků přírodních a technických katastrof. Na základě uvedených iniciativ měla Rada NATO-Rusko vyjadřovat společné odhodlání k vybudování trvalého míru v euroatlantické oblasti. V uvedených oblastech spolupráce jako otázkách zájmu obou stran přitom platila formální rovnost Aliance a Ruska při jejich vlastním projednávání, dosavadní formát jednání „19+1“ byl proto změněn na „20“.⁸³ Došlo tak k faktickému obnovení vzájemné spolupráce mezi Ruskem a NATO, což dokládala i vzápětí společně vyhlášená válka mezinárodnímu terorismu. Helmut Hubel označuje toto opětovné navázání spolupráce za rozhodující pro ruské akceptování následného rozhodnutí NATO o dalším rozšíření Aliance, kdy „*k překvapení řady evropských členů NATO tím USA dosáhly velkého rozšíření zahrnujícího i tři baltské státy, aniž by si zneprátelily Rusko.*“⁸⁴

Význam Rady NATO-Rusko ovšem nesmí být příliš přeceňován. Ruská strana přistupuje k NRC značně pragmaticky a chápe ji především jako platformu pro komunikaci v oblastech svých sporů s USA či ostatními členy Aliance. Navzdory uvedenému ruskému přístupu k Radě se oběma stranám podařilo podstatným způsobem posílit vojenskou spolupráci, zejména v oblasti vedení společných mírových operací, v přístupu k teroristickým hrozbám a organizaci společných cvičení, včetně oblasti protiraketové obrany (*Theatre Missile Defence – TMD*), a to i na ruském území.⁸⁵

Ratifikační proces druhé vlny rozšíření NATO po konci studené války o Slovensko, Slovinsko, Rumunsko, Bulharsko, ale i o všechny tři pobaltské státy, tedy o Litvu, Lotyšsko a Estonsko byl úspěšně završen v březnu roku 2004, kdy se všech sedm států stalo plnoprávnými členy Aliance. Přijetí nových členů do NATO nakonec ukázalo, že Rusko včele s prezidentem Putinem navzdory přetrvávajícímu nesouhlasu s rozšířením Aliance chápalo úspěšné posílení vzájemné vojenské spolupráce jako neméně důležité a mělo i nadále zájem pokračovat v jeho rozvoji, což asi nejlépe

⁸³ Srov. Více o činnosti NRC viz *NATO-Russia Council* http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50091.htm; *NATO Handbook*. NATO Public Diplomacy Division, Brusel 2006, s. 209-211.

⁸⁴ Hubel, H., *The Baltic Sea subregion after dual enlargement*. Cooperation and Conflict 3, 2004, s. 285.

⁸⁵ *Vztahy Ruska s Organizací Severoatlantické smlouvy (NATO)*. Viz <http://www.cundr.cz/rusko/ekonomicka-charakteristika/>.

dokládala roku 2006 uzavřená Smlouva o statutu cizích vojsk na území Ruské federace v rámci Partnerství pro mír (*Status of Forces Agreement – PfP SOFA*). Dokonce ani tolik obávaný vstup pobaltských států do NATO neměl za následek podstatné zhoršení vztahů mezi NATO a Ruskem. Z dlouhodobého hlediska totiž tyto tři státy patřily mezi nejstabilnější přímé ruské sousedy a vzhledem ke své malé rozloze i počtu vojsk pro Rusko nepředstavovaly ani nijak závažnou bezpečnostní hrozbu.⁸⁶

⁸⁶ Srov. Art, R., J., *Creating a disaster: NATO's Open door policy*. *Political Science Quarterly* 3, 1998, s. 390-392; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 69; *Vztahy Ruska s Organizací Severoatlantické smlouvy (NATO)*. Viz <http://www.cundr.cz/rusko/ekonomicka-charakteristika/>.

3. Dokument Studie o rozšíření NATO

3.1. Obecná analýza dokumentu

Roku 1995 byla v září vydána Studie o rozšíření NATO (*Study on NATO Enlargement*). Tento dokument se stal svým významem přelomovým, neboť poprvé v historii Aliance formuloval základní podmínky pro přijetí jejich nových členů. Studie tak podstatným způsobem rozšiřovala pravidla pro rozšíření Aliance, která byla doposud upravena pouze článkem X Washingtonské smlouvy a zároveň tradicí alianční politiky „otevřených dveří“. Studie dále navazovala na doposud spíše obecně formulovaný program Partnerství pro mír (*Partnership for Peace – PFP*), využívaný uchazeči o členství jako příprava na vstup do NATO.⁸⁷ Studie o rozšíření NATO tak šlo chápat jako následný krok NATO směrem ke svému rozšíření o státy bývalého východního bloku z oblasti střední a východní Evropy.

Navzdory uvedené naději pro tyto státy však Studie opakovaně uvádí, pravděpodobně ve snaze neučinit příliš přelomový krok a zřejmě i kvůli zachování alespoň částečné kontinuity s dosavadní praxí při rozšíření NATO, že nepředstavuje žádný fixní seznam podmínek členství a budoucí členové proto budou i nadále posuzováni na individuální bázi, tedy pouze s využitím článku X zakládající Washingtonské smlouvy.⁸⁸ Přijatý dokument tak má být ve své podstatě chápán jako oficiální širší pohled Aliance na problematiku vlastního rozšiřování, včetně nástinu přesného postupu ratifikačního procesu ke vstupu pozvaných kandidátských států do NATO, ale také pohled na vliv případného rozšíření NATO vzhledem k systému evropské bezpečnosti či na vztahy s nečlenskými státy a v souvislosti s dopady tohoto kroku také na zachování efektivity ve fungování Aliance.⁸⁹ Studii je tak možné ze strany NATO chápat především za jakousi pomůcku než jednoznačnou direktivu při rozhodování zda uchazečský stát přijmout či nikoliv.

Studie o rozšíření NATO konkrétně obsahuje celkem šest kapitol. První z nich se zabývá účelem a principy rozšiřování Severoatlantické aliance. Následující kapitola pojednává o vlivu rozšiřování Aliance na zachování vlastní efektivity při zajišťování bezpečnosti a stability v euroatlantické oblasti. Třetí kapitola pojednává o roli a významu Severoatlantické rady partnerství (NACC) a programu Partnerství pro mír

⁸⁷ Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 119, 137.

⁸⁸ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 4, 7, 70. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

⁸⁹ *Study on NATO Enlargement*, 1995, kapitoly 2, 4, 6. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

(PřP) na rozšiřování NATO. Další z kapitol je věnována vlivu přijetí nových členů vzhledem k efektivitě a fungování Aliance. Pátá kapitola uvádí závazky a práva, která pro státy vyplývají z členství v NATO. Poslední kapitola pak objasňuje procedurální hledisko rozšiřování Aliance, tedy samotný průběh ratifikačního procesu se státy vyzvanými ke vstupu do NATO.⁹⁰ Z uvedeného základního obsahu jednotlivých kapitol je patrné, že pro stanovení nejdůležitějších kritérií ke členství v NATO má klíčový význam především první a pátá kapitola, nicméně i ostatní části Studie budou v této podkapitole podrobeny rozboru z hlediska nalezení možných dalších požadavků či upřesnění těch, jež byly získány z uvedených dvou kapitol.

Po výčtu základních přínosů rozšíření Aliance z pohledu evropské bezpečnosti, kterým je v první kapitole věnován úvodní oddíl A, jsou v následujícím oddíle B uvedeny *požadavky* na kandidátské státy pro jejich přijetí do NATO. Tyto požadavky lze v podstatě rozdělit do dvou skupin, přičemž první skupinu tvoří takové, jež lze považovat za *doporučující* pro přijetí, neboť jejich dosažení není bezpodmínečnou podmínkou pro přijetí do Aliance či je jejich splnění možné završit až během jejich členství v NATO. Druhou skupinu pak zastupují požadavky *základní*, které musí být ze strany zájemců o členství splněny ještě před jejich případným přijetím do NATO.

Úvodní kapitola nabízí v podstatě tři takové základní požadavky. Podle jednoho z nich musí kandidátský stát prokázat schopnost vlastního *zapojení do kolektivní obrany*, kterou je chápána schopnost státu zapojit se dle článku V zakládající Washingtonské smlouvy individuálně nebo ve spolupráci s ostatními členskými státy k čelení ozbrojeného útoku proti jednomu či více státům NATO. Studie přitom upozorňuje, že Aliance bude chtít prostřednictvím bilaterálního dialogu s uchazečským státem znát, jakým způsobem hodlá tento stát přispět ke kolektivní obraně NATO v případě jeho přijetí. Podle tohoto požadavku by uchazečský stát měl rovněž prokázat schopnost napomoci k udržení míru a bezpečnosti. Podle dalšího ze základních požadavků by případně přijatý stát měl prokázat schopnost *řešit mezinárodní neshody, etnické spory či vnější roztržky* o hranice nebo území a v neposlední řadě *i vnitřní jurisdikční neshody* vždy výhradně *mírovými prostředky* tak, aby respektoval mezinárodní mír, bezpečnost, spravedlnost a zdržel se hrozby nebo použití síly. Jednání zájemců o členství by proto mělo být v souladu s principy Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) i se zásadami Organizace spojených národů, kdy by se jejich chování mělo vyznačovat

⁹⁰ *Study on NATO Enlargement*, 1995, kapitoly 1-6. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

úsilím o rozvoj mírumilovných a přátelských mezinárodních vztahů, jakož i o stabilitu, prosperitu a o podporu mezinárodních institucí ve světě. Posledním ze základních tří požadavků je *zachování efektivity Aliance*, která by rozšířením neměla být ohrožena především z hlediska bezpečnostních cílů a záměrů NATO. K zachování takové efektivity lze podle Studie dospět sdílením veškerých aliančních rolí, rizik, odpovědností, konsenzuálního způsobu rozhodování, nákladů, ale i výhod mezi všemi členy Aliance a také i potencionálními zájemci o členství, kteří by tak měli prokázat, že jsou takového sdílení schopni.⁹¹

Význam a dopad uvedených tří základních požadavků na členství v NATO je ovšem následně ihned zmírněn, neboť Studie uvádí, že Aliance bude i nadále konsenzuálně rozhodovat o přijetí jakéhokoliv nového státu případ od případu pouze s ohledem na schopnost tohoto státu přispět dle zakládající Washingtonské smlouvy k bezpečnosti a stabilitě v euroatlantické oblasti a nikoliv na základě pevně daného nebo neměnného seznamu kritérií pro rozšíření NATO. Příslušnost kandidátského státu k určité skupině nebo kategorii zemí pak Studie vylučuje jako důvod k nepřijetí do Aliance, kdy by navíc žádnému státu nemělo být na základě dokumentů OBSE odíráno právo svobodného rozhodnutí na členství v mezinárodní organizaci i v otázce uspořádání vlastní bezpečnosti. Právo rozhodnout o přijetí do NATO si však členské státy vyhrazují zcela pro sebe tak, aby žádná nečlenská země neměla výsadu veta nebo jiný právní nárok nad procesem rozšíření Aliance.⁹² Toto poslední opatření lze chápat především ve vztahu k Rusku a jeho snahám ovlivnit výslednou podobu rozšíření NATO.

Mnohem více požadavků pak Studie v úvodní kapitole zmiňuje jako doporučující. Jeden z nich představuje podpora cílů a principů Charty OSN a společných hodnot Aliance, kterými jsou demokracie, svoboda jednotlivce a právní řád. Další dva z těchto požadavků směřují převážně směrem ke členským státům NATO, které mají jednak provést jakékoliv rozšíření Aliance výhradně v souladu s článkem X zakládající Washingtonské smlouvy a následně pak přijatým státům zaručit rovnost členství a stejná práva, jakými disponují ony samy. Pro přijaté státy pak z druhého uvedeného požadavku vyplývá potřeba respektovat veškeré principy, procedury a politiky Aliance. Vedle zachování efektivity a soudržnosti NATO pak mají nové členské země dle dalších dvou doporučujících požadavků pomoci zachovat politické a

⁹¹ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 5-6, 8. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

⁹² Tamtéž, čl. 7.

vojenské schopnosti NATO vedle společné obrany rovněž i v provádění operací na podporu míru (*peacekeeping*), ostatních typů nových misí a v neposlední řadě přispět k rozvoji spolupráce na poli bezpečnosti v celé Evropě. Předposlední z doporučujících požadavků zdůrazňuje potřebu aktivního zapojení uchazečských států do Programu partnerství pro mír (PfP), který pomáhá tyto státy připravit na členství v Alianci a také k rozvoji jejich spolupráce s ostatními zúčastněnými nečlenskými zeměmi. Závěrečný z doporučujících požadavků potom pro změnu směřuje ke členským státům, které mají rozšíření Aliance chápat jako paralelní proces k přijetí nových členů do Evropské unie, neboť oba procesy přispívají k rozšíření bezpečnosti a stability do nově vzniklých demokracií na území bývalého východního bloku.⁹³

Pátá kapitola Studie pak částečně opakuje některé již zmíněné požadavky z první kapitoly a zároveň však dodává nové požadavky i upřesňuje některé požadavky z úvodní kapitoly. Oproti úvodní kapitole však základní i doporučující požadavky rozděluje podle jejich povahy na politické a vojenské. Nově je rovněž zdůrazněná obecná potřeba, aby veškeré požadavky byly realizovány nejen na papíře, ale také ve skutečnosti. V politické oblasti pak tato kapitola konkrétně opakuje především požadavky kolektivní obrany, principy Washingtonské smlouvy, řešení neshod mírovými prostředky, význam Programu partnerství pro mír, podporu konsenzuálního rozhodování. V této části Studie se však nově objevuje také několik nových základních i doporučujících požadavků. Jako jeden z nových základních požadavků na uchazečské státy pak Studie uvádí *ustavení odpovídající demokratické a civilní kontroly vlastní armády*. Dalším zmíněným základním požadavkem je pak *vyčlenění adekvátní výše zdrojů* ze strany uchazečských států na provádění veškerých přijatých závazků vůči NATO. Z výčtu úvodní kapitoly je dále upřesněn a nyní uveden jako základní požadavek na *podporu stability a prospěchu NATO* ze strany uchazečských států, a to v oblasti ekonomických svobod, sociální spravedlnosti a odpovědnosti k životnímu prostředí.⁹⁴

Plné zapojení do rozhodovacího a konzultačního procesu Aliance v politických, ale i bezpečnostních otázkách ze strany zájemců o členství je pak v této kapitole nově zmíněno jako jeden z doporučujících požadavků. Podle dalšího z nich nemají nově přijaté státy blokovat další rozšiřování Aliance. Personální oblast pak reprezentuje hned několik doporučujících požadavků na ustavení stálé reprezentace v sídle ředitelství

⁹³ Tamtéž, čl. 4.

⁹⁴ Tamtéž, čl. 69-70, 72.

NATO i vojenské reprezentace v aliančních velitelstvích SHAPE a SACLANT⁹⁵, dále potřebu nominování kvalifikovaných kandidátů na mezinárodní zaměstnance Aliance a rovněž do agentur NATO, ale i do mezinárodního vojenského štábu a integrovaných vojenských struktur či pro zapojení do spolupráce ve spojeneckých tajných službách. Další množinu doporučujících požadavků tvoří jednak požadavek na aplikaci bezpečnostních pravidel a procedur NATO uchazečskými státy, stejně jako jejich souhlas s dokumenty, které poskytují základy současné politiky NATO. Studie zmiňuje v první řadě následující dokumenty: tzv. Ottawskou konvenci (*Ottawa Convention*), tedy Dohodu o statusu NATO, národních zástupců a mezinárodním personálu (*The Agreement on the Status of the North Atlantic Treaty Organization, National Representatives and International Staff*) z roku 1951, Dohodu NATO o vzájemné ochraně utajení vynálezů ve zbrojní oblasti (*The NATO Agreement on the Mutual Safeguarding of Secrecy of Inventions*) z roku 1960, Dohodu účastníků Severoatlantického paktu o statusu jejich ozbrojených sil (*The Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status on their Forces*) z roku 1951, Dohodu NATO o komunikaci v oblasti technických informací pro obranné účely (*The NATO Agreement on the Communication of Technical Information for defence Purposes*) z roku 1970. Dále Studie mezi tyto dokumenty řadí rovněž příslušnou platnou strategickou koncepci NATO, rozhodnutí Severoatlantické rady učiněná během jejich setkání na úrovni ministrů a stálého zastoupení o podpoře mírových operací (*peacekeeping*) v souladu s principy OBSE a pod záštitou Rady bezpečnosti OSN, v neposlední řadě pak Studie uvádí příslušné dokumenty o spolupráci mezi NATO a partnerskými státy.⁹⁶

Část kapitoly věnovaná vojenské oblasti opakuje doporučující požadavek na společnou bezpečnost i základní požadavek na kolektivní obranu z úvodní kapitoly, ovšem nově jej doplňuje potřebou respektování strategie Aliance a také i vyjádření ministrů ze strany uchazečských států. Další ze základních požadavků směřuje na schopnost nových členů *přizpůsobit se multinárodní povaze a flexibilitě vojenských jednotek NATO*.⁹⁷

Nejz rozsáhleji uvedeným doporučujícím požadavkem je pak ve vojenské oblasti provedení standardizace ozbrojených sil uchazečských států se silami Aliance, které

⁹⁵ Více o těchto velitelstvích viz poznámka číslo 8.

⁹⁶ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 70-71. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

⁹⁷ Tamtéž, čl. 73, 76.

souvisí se základním požadavkem, zmíněným již v úvodní kapitole, na zachování operační efektivity Aliance. Noví členové mají takové efektivity dosáhnout především skrze prokázání vlastní interoperability a přijetí doktríny NATO, jakož i prováděním dostatečné úrovně vojenských cvičení a získáváním kompatibilního vybavení se silami NATO a v neposlední řadě i skrze aktivity v PfP. *Standardizace ozbrojených sil uchazečských států se silami Aliance* se navíc stává základním požadavkem *v oblasti společných operací, administrativy a vybavení. Operační efektivita* by pak u uchazečských států měla být zvýšena skrze přijetí více než 1200 dohod, zvláště příslušných STANAG⁹⁸ a spojeneckých publikací, přičemž *v oblasti komunikace, informačních systémů a posilování vojenských sil* se tato efektivita stává základním požadavkem na rozdíl od ostatních oblastí, v nichž je dosažení takové efektivity dobrovolné. Studie dále uvádí v souvislosti se zmíněnou schopností interoperability vojsk kandidátských zemí se silami Aliance jako jeden ze základních požadavků *aktivní účast* nově přijatých členů *na školení a výcviku vlastních ozbrojených sil pod vedením NATO*. Interoperabilitu vlastní armády se silami NATO je přitom každý z uchazečských zemí povinen zajistit z vlastních zdrojů, nicméně Aliance připouští svojí finanční spoluúčast v rozvoji armád nových členů, jejich infrastruktury a zaopatření, jakož i zajištění dalších nákladů prostřednictvím využití Bezpečnostního investičního programu (*Security Investment Programme*) Aliance a finanční pomoci ze strany jednotlivých členských států NATO.⁹⁹

Zbylé kapitoly se pak primárně nezaměřují na přijetí nových členských států z pohledu požadavků, jež musí tyto země splnit před či se vstupem do Aliance. Druhá kapitola tak posuzuje rozšíření NATO z hlediska jeho vlivu na evropskou bezpečnost. V této souvislosti zmiňuje Studie panující odlišné okolnosti při porovnání s rozšiřováním Aliance během studené války, neboť se po konci tohoto konfliktu téměř vytratilo nebezpečí přímé vojenské hrozby a před Aliancí vyvstaly nové výzvy. Jim má NATO čelit a také zvyšovat evropskou bezpečnost podporou rozvoje vztahů s dalšími mezinárodními organizacemi, zejména s OBSE, Evropskou unií a s tehdy ještě existující Západoevropskou unií, ale i spoluprací s nečlenskými evropskými zeměmi NATO, zvláště s Ruskem a Ukrajinou. Tato politika má Alianci pomoci rovněž zdůraznit, že Evropa již není rozdělena na sféry vlivu. Zvláště OBSE plní podle tohoto

⁹⁸ Znamená Standardizační dohody (*Standardization Agreements – STANAG*), obsahující základní úřední a operační předpisy pro vojenskou, logistickou a technickou spolupráci mezi armádami členských států NATO.

⁹⁹ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 74, 76-78. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

dokumentu klíčovou roli v zachování bezpečnosti a zahlazování dělících linií v Evropě. Pakt stability v Evropě (*Pact on Stability in Europe*), vydaný OBSE jako nástroj pokojného řešení neshod mezi státy, je pak chápán jako doporučující požadavek pro členství v NATO. V souvislosti s Evropskou unií je znovu zopakován doporučující požadavek vzájemného významu rozšiřování obou organizací, ačkoliv oba procesy nemusí z časového hlediska probíhat stejným tempem. Členství v EU a NATO tak spojuje význam základního požadavku z úvodní kapitoly Studie na zapojení do kolektivní obrany z hlediska způsobu, jakým mohou nově přijaté státy přispět k transatlantické bezpečnosti. K této bezpečnosti má podle Studie dále pomoci přijetí Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě (*Treaty on Conventional Armed Forces in Europe - CFE*) všemi členskými státy NATO a také jejich podpora na zavedení dalších zbrojních kontrol, opatření k odzbrojení a mechanismů proti šíření zbraní hromadného ničení. Spolupráce s Ruskem je z pohledu NATO chápána jako klíčová pro překonání pozůstatků rozdělení Evropy na sféry vlivu. Rozvoj vzájemných vztahů mezi Aliancí a Ruskem je z tohoto důvodu chápán jako významově paralelní proces s rozšiřováním Aliance. I přesto je znovu zopakováno výhradní právo členských států rozšiřovat NATO bez ohledu na postoj jakékoliv nečlenské země či mezinárodní organizace, Aliance se zároveň jedním dechem zaručuje, že cílem rozšíření není ohrožení jakéhokoliv státu ale zvýšení bezpečnosti a stability v Evropě. V závěru kapitoly je opět zopakováno, že přijetí nových členů bude probíhat vždy v souladu s článkem X zakládající Washingtonské smlouvy, na základě kterého je zdůrazněna politika otevřených dveří vůči vstupu dalších zájemců o členství. Uvedenou politiku *nezablokování možnosti dalšího rozšiřování Aliance i v budoucnu* musí respektovat i uchazečské státy jako další ze základních požadavků pro jejich přijetí do NATO.¹⁰⁰

V následující třetí kapitole je pozornost více než samotnému rozšiřování Aliance věnována významu Severoatlantické rady partnerství (NACC) a programu Partnerství pro mír (PfP) jako hlavním nástrojům NATO ke zvýšení bezpečnosti a stability v Evropě. NACC vytvořený roku 1991 jako první z těchto dvou nástrojů Aliance představuje Studie jako vhodné fórum pro vedení dialogu a konzultací o politických a bezpečnostních tématech mezi státy NATO a členy této Rady, čímž tento orgán nabízí prostor pro budování vzájemné důvěry. PfP vzniklý roku 1994 potom poskytuje základní pracovní rámec pro rozvoj vztahů NATO s partnerskými státy. Hlavní úloha

¹⁰⁰ Tamtéž, čl. 9-10, 12-13, 17-18, 20-21, 22, 26-28, 30.

PfP je přitom v podstatě dvojitý, neboť může jednak připravovat zájemce o členství v NATO, ale také sloužit k posílení spolupráce s těmi partnerskými zeměmi, jejichž vstup do Aliance je v blízké době nepravděpodobný. Takto rozdílné využití PfP umožňuje základní podoba tohoto nástroje, kterou tvoří zohlednění individuálních potřeb každého z partnerských států zahrnutých v Individuálním partnerském programu (*Individual Partnership Programmes*), sjednaného mezi ním a NATO. Míra a rozsah spolupráce se tak může lišit stát od státu. Patrně i z tohoto důvodu nenabízelo NATO zúčastněným státům žádné bezpečnostní záruky pro případ jejich napadení nebo ohrožení, když jim v takovém případě nabízelo pouze možnost poskytnutí konzultací. Aliance rovněž nepovažovala aktivní zapojení států do programu PfP jako záruku jejich pozdějšího přijetí do NATO. Nicméně PfP dle Studie umožňuje zúčastněným státům zlepšit jejich schopnost přispět ke kolektivní obraně a splnit tak *minimální standardy interoperability vlastních vojsk s ozbrojenými silami Aliance* jako jeden ze základních požadavků pro přijetí do NATO. Studie tak zaručuje přijetí do NATO, aniž by předtím od kandidátských států vyžadovala dosažení plné interoperability. PfP dále zájemcům o členství v Alianci nabízí možnost seznámit se s fungováním této organizace, právy i povinnostmi jejích členů či tvorbou jejího rozpočtu a v neposlední řadě je PfP vhodným nástrojem k podpoře provedení nutných vnitrostátních legislativních úprav a vojenských reforem. I přes všechny tyto přípravné kroky upozorňuje Studie na nutnost uskutečnit ještě řadu dalších kroků teprve bezprostředně po vyzvání k připojení do NATO.¹⁰¹ Program PfP má proto sloužit k přípravě na členství jen v některých aspektech.

Souhrn nejnnutnějších opatření na zachování efektivit Aliance po jejím rozšíření tvoří hlavní náplň čtvrté kapitoly. Mezi těmito opatřeními jsou uvedeny či naznačeny také některé podmínky pro vstup do NATO i následného členství v něm. Mnohé ze základních a doporučujících podmínek jsou zmíněny rovněž v jiných kapitolách Studie, jako v případě přijetí závazků vyplývajících ze zakládající Washingtonské smlouvy, zejména schopnost uchazečských států zapojit se do kolektivní obrany podle článku V, i do nových vojenských misí Aliance a také do rozpočtu NATO vyčleněním adekvátní výše vlastních zdrojů. Pro posouzení, zda kandidátská země dostatečným způsobem splňuje uvedený základní požadavek kolektivní obrany, nabízí Studie v článku 44 členským státům hodnotící kritéria, a to konkrétně vliv strategického prostředí a rizika vyplývající z geografické polohy této země i její vojenské schopnosti a míru

¹⁰¹ Tamtéž, čl. 31-33, 36, 38-41.

interoperability jejích vojsk se silami Aliance, v neposlední řadě pak postoj tohoto státu k možnosti umístění zahraničních jednotek na svém území. Členské státy NATO budou chtít rovněž vědět skrze bilaterální dialog mezi orgány NATO a uchazečskými státy, jakým způsobem se tyto země hodlají zapojit do kolektivní obrany ještě před zahájením vlastních jednání o jejich přistoupení do NATO. Důležitým aspektem v tomto zapojení bude i míra, s jakou je kandidátská země schopna přispět podle článku X zakládající Washingtonské smlouvy k bezpečnosti a stabilitě euroatlantické oblasti. Aliance přitom obecně rozlišuje tři základní způsoby zapojení do kolektivní obrany. První způsob představuje plné zapojení do integrovaných vojenských struktur a společného obranného plánování. Další variantu tvoří nečlenství ve vojenských strukturách, ale plné zapojení do procesu společného obranného plánování. Posledním způsobem je neúčast v integrovaných vojenských strukturách i v plánování kolektivní obrany, ale spolupráce s těmito vojenskými strukturami ve smluvně dohodnutých oblastech.¹⁰²

Kromě požadavku kolektivní obrany jsou ve čtvrté kapitole podrobněji zmíněny i některé další základní požadavky. Jedním z nich je přijetí konsenzuálního rozhodování, kdy mají být uchazečské státy před přijetím do NATO důkladně obeznámeny s podobou rozhodovacího procesu, předepsanými postupy a tradicemi Aliance. Následuje upřesnění základního požadavku na aktivní účast nově přijatých států při školeních a vojenských cvičeních NATO představuje také prokázání jejich schopnosti pravidelně pořádat taková cvičení na vlastním území, neboť tím pomáhají silám NATO obeznámit se s novým územím pro případ potřeby jeho kolektivní obrany. V době míru by totiž jinak neměly být alianční síly na území nově přijatých států trvale umístěny a takové umístění proto není ani podmínkou členství v NATO. Jiná situace nastává během krize nebo války, kdy jsou všechny členské státy NATO povinny v rámci poskytnutí efektivní kolektivní obrany umožnit působnost aliančních sil i na vlastním území. Při vypuknutí války či krize mají být všechny členské státy NATO zároveň připraveny rozmístit vlastní ozbrojené síly na území ostatních členů jako součást kolektivní obrany, a to v závislosti na výši vlastních operačních schopností a podle své geografické polohy. Uvedená opatření během války či krize lze rovněž chápat jako upřesnění základního požadavku na kolektivní obranu. Uplatnění standardních operačních procedur ve vybraných oblastech, i na vlastní národní řídicí orgány pak tvoří součást dříve zmíněného základního požadavku na splnění minimálních standardů interoperability

¹⁰² Tamtéž, čl. 43-44, 48-49.

vlastních vojsk s ozbrojenými silami Aliance. Zcela nový základní požadavek pro vstup do Aliance potom Studie uvádí v oblasti tajných služeb, když od kandidátských zemí vyžaduje *bezpečnost při zacházení s informacemi poskytnutými ze strany NATO* podle předepsaných standardů Aliance. Členské státy musí ovšem nově přijatým členům NATO na oplátku umožnit plné zapojení do těchto služeb.¹⁰³

Specifickým požadavkem je *zapojení nově přijatých zemí do struktur ozbrojených sil Aliance*, a to i skrze účast na různých vojenských misích NATO v závislosti na konkrétních schopnostech dané země, neboť v této podobě jej Studie uvádí jako doporučující, ovšem v *rozvoji, tvorbě a podpoře nových aliančních sil* již jako základní. Ve své podstatě tak lze tento požadavek chápat jako svého druhu smíšený, i když částečně převažuje základní charakter uvedeného požadavku. Způsob zapojení do vojenských jednotek Aliance, včetně jejích hlavních obranných sil, má totiž respektovat nadnárodní princip Aliance, tedy další z uvedených základních požadavků pro vstup do NATO. *Zastoupení uchazečských států ve velících strukturách Aliance*, zejména v hlavním ústředí, agenturách NATO a i na nadnárodní úrovni vojenských zaměstnanců Aliance je pak navíc nově zmíněno jako jeden ze základních požadavků.¹⁰⁴

Z doporučujících požadavků je největší pozornost věnována podpoře základní role jaderných zbraní ze strany kandidátských zemí, včetně jejich přispívání k rozvoji a přijetí strategické koncepce NATO, která chápe tyto zbraně jako prostředky k zabránění vzniku konfliktu, ale i k prosazování strategie odstrašování. V rámci tohoto nově uvedeného požadavku by případně přijaté státy měly být jednak schopny připojení do hlavních rozhodovacích institucí NATO v oblasti jaderné politiky, tedy ke Skupině pro jaderné plánování (*Nuclear Planning Group*) i do orgánů podřízených této skupině, stejně jako účasti na konzultacích o jaderných zbraních, konaných v průběhu cvičení či v reakci na vzniklé krize. Obdobně jako v případě konvenčních sil není ani umístění jaderných zbraní na území nově přijatých států podmínkou členství v NATO.¹⁰⁵

Další doporučující podmínky jsou pak v této kapitole Studie zmíněny mnohem stručnějším způsobem. Splnění aliančních standardů interoperability, především v oblasti vybavení pro velení, kontrolu a komunikaci lze z pohledu kandidátských zemí považovat za jednu z těchto doporučujících podmínek. Jinou představuje finanční zapojení případných nových členských zemí do společně hrazených aliančních

¹⁰³ Tamtéž, čl. 43, 45-46, 55-57, 63.

¹⁰⁴ Tamtéž, čl. 53, 60-62.

¹⁰⁵ Tamtéž, čl. 45, 58.

programů, zejména do již výše uvedeného Bezpečnostního investičního programu (*Security Investment Programme - SIP*), sloužícího jednak k podpoře urychlení začlenění uchazečských zemí do NATO, ale také k investicím do dalších nových programů Aliance. Výše zapojení případných nových členů má přitom být nejprve stanovena podle jejich schopnosti platit, i přesto je chce Studie zahrnout do procesu příprav a plánování na všech Aliancí hrazených programech ihned po jejich vstupu do NATO, aby si noví členové plně uvědomili vlastní skutečné budoucí náklady a byli je schopni plnit co nejdříve. I další doporučující požadavek se týká finanční otázky zapojení možných budoucích členů, kteří mají být schopni přispívat do civilního rozpočtu na základě stanovené výše sdílených celkových nákladů a do vojenského rozpočtu v závislosti na velikosti vlastního zapojení. Uchazečské země si proto musí být dobře vědomy značných finančních závazků, jež vyplývají ze členství v Alianci.¹⁰⁶

Závěrečná kapitola Studie zdůrazňuje vedle procedurálního postupu pro přijetí nového státu do NATO také jedinečnost každého rozšiřování. Žádné z předchozích rozšíření totiž nemůže být použito jako model pro budoucí přijetí nových států do Aliance, neboť všechna rozšíření NATO se od sebe vzájemně odlišují svým politickým a bezpečnostním kontextem, počtem přijatých států v dané vlně i individuálními okolnostmi, které vytváří rozdílnosti mezi takto nastejno přijatými státy. Základní procedurální pravidla pro přijetí nových členů však zůstávají stejná, tedy soulad tohoto procesu s článkem X zakládající Washingtonské smlouvy, transparentní a předvídatelný průběh přijetí, jakož i otevřenost Aliance vůči možnosti vstupu dalších států.¹⁰⁷

Před zahájením samotných formálních jednání o přistoupení dalšího státu do NATO mají být s takovou zemí nejprve provedeny detailní rozhovory za účelem získání nezbytných informací o tomto státu a jeho instruování v dalším postupu ze strany Aliance. Teprve po uvedených neformálních rozhovorech rozhodne Severoatlantická rada (*North Atlantic Council - NAC*), jako hlavní rozhodovací orgán NATO, o zahájení oficiálních jednání s kandidátskou zemí o jejím přijetí. V tomto rozhodování NAC postupuje u každé země zvlášť, aby vyloučila případné snahy některých uchazečských zemí o ovlivnění rychlosti přijetí ostatních kandidátských států. Každá ze zemí usilujících ve stejnou dobu o členství v NATO tak může být přijata zcela jindy.

¹⁰⁶ Tamtéž, čl. 45, 64-67.

¹⁰⁷ Tamtéž, čl. 79-80.

Z hlediska konkrétních nároků na přijetí nových států do Aliance nemusí být rozpočtové nebo administrativní záležitosti nutně brány za požadavky přistoupení do NATO.¹⁰⁸

Samotný proces přistoupení se pak děje na základě sjednaného protokolu mezi Aliancí a uchazečským státem, který může být vždy v souladu s domácí legislativou následně ratifikován jak v tomto státu, tak i ve všech členských zemích Aliance. Ke schválení uvedeného protokolu ve státech NATO má přitom dojít až po jeho přijetí v samotné kandidátské zemi. Aliance se tímto zvoleným postupem chce vyhnout takovému procesu ratifikace o přistoupení nového státu do NATO, jež by bez konečného souhlasu samotné přistupující země neměl žádný význam a byl tak zcela zbytečný. Přijaté státy si potom musí být z hlediska příslušnosti k Alianci vždy rovny a nemá tak dojít k existenci více kategorií členství.¹⁰⁹

3.2. Stanovení základních kritérií pro členství v NATO

Základní požadavky ke vstupu do NATO, získané ze Studie o rozšíření NATO, lze podle jejich povahy rozdělit do tří základních oblastí, tedy na politické, ekonomické a vojenské. Do ekonomické oblasti jsou přitom zařazeny veškeré požadavky, u nichž lze nalézt finanční povahu či podstatu tržních mechanismů. Početně více požadavků je však možné nalézt ve zbylých dvou oblastech. Nehledě na příslušnost k jedné ze tří oblastí jsou některé získané požadavky uvedeny příliš obecně a pro zhodnocení jejich významu, případně i pro jejich další využití v samotné komparaci připravenosti konkrétních uchazečů o členství, tak musely být dále upřesněny pomocí dostupné existující literatury či alespoň zasazeny do kontextu s jinými relevantními částmi Studie.

Ze základních politických požadavků je možné začít s prokázáním schopností kandidátských zemí *řešit mezinárodní neshody, etnické spory či vnější roztržky* o hranice nebo území a v neposlední řadě *i vnitřní jurisdikční neshody* vždy a výhradně *mírovými prostředky*.¹¹⁰ Tento požadavek nevyžaduje pro konkrétní využití k testování připravenosti uchazečských států ani žádná další upřesnění. Následující z politických požadavků na *ustavení odpovídající demokratické a civilní kontroly vlastní armády*¹¹¹ představuje důležité a v literatuře často citované kritérium k přijetí do NATO. Pro jeho využití na konkrétní případy, i s ohledem na požadované prosazování zásad demokracie

¹⁰⁸ Tamtéž, čl. 81-82.

¹⁰⁹ Tamtéž, čl. 79, 81.

¹¹⁰ Tamtéž, čl. 6.

¹¹¹ Tamtéž, čl. 72.

v preambuli zakládající Washingtonské smlouvy,¹¹² však potřebuje nejprve být otestován nejprve samotný systém každé kandidátské země z hlediska jeho demokratičnosti, neboť v nedemokratickém zřízení nemůže být ustavena ani řádná demokratická kontrola armády. K tomuto otestování se jako nejvhodnější a nejjednodušší způsob jeví posouzení dodržování základních pravidel přisuzovaných demokratickému systému, tedy konání pravidelných a spravedlivých voleb, dělba moci na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní, uznávaná každou z těchto tří základních složek, v neposlední řadě rovněž respekt k lidským a občanským právům a svobodám. Následně je možné upřesnit vznesený požadavek demokratické a civilní kontroly. Jeffrey Simon z Americké univerzity národní obrany (*U. S. National Defense University*) jej z řady autorů¹¹³ konkretizuje asi nejuvýstižněji. Simon se nejprve táže, jak chápat civilní kontrolu. V jeho pojetí takovou kontrolu představuje fungující model svobodně pracujících institucí, nikoliv nějaký přesný návod, přičemž tyto instituce jsou ve své činnosti schopny reflektovat aktuální priority NATO. Pro dosažení odpovídající demokratické a civilní kontroly armády pak stanovuje čtyři základní podmínky. První z nich představuje jasné rozdělení pravomocí na základě ústavy nebo veřejného práva mezi prezidenta a vládu, rovněž dále mezi premiéra a ministra obrany. Druhou z těchto podmínek zaujímá parlamentní dohled nad armádou skrze kontrolu jejího rozpočtu. Další podmínkou, platnou pouze v době míru je dohled vlády skrze civilní osobu na postu ministra obrany nad generálním štábem a vojenskými veliteli. Poslední podmínku zastupuje obnovení vojenské prestiže, důvěryhodnosti a zodpovědnosti ozbrojených sil směrem k efektivitě.¹¹⁴

Do politické roviny lze rovněž zařadit základní požadavek na *podporu stability a prospěchu NATO*, a to především v oblasti sociální spravedlnosti a odpovědnosti k životnímu prostředí. Stejný požadavek je ovšem možné uplatnit i v oblasti ekonomie z hlediska příslušných existujících svobod v ní.¹¹⁵ Uvedený požadavek však nepůsobí jako přesvědčivé a jednoznačné kritérium pro přijetí do NATO, zejména vzhledem k rozdílně upraveným podmínkám sociální spravedlnosti v jednotlivých členských

¹¹² *Washingtonská smlouva*, 4. 4. 1949, preambule. Viz http://www.nato.int/cps/en/SID-23FF24BA-AAE40237/natolive/official_texts_17120.htm.

¹¹³ Alternativní pohled nabízí zejména Cottey, A. (ed.), *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe*. Palgrave, New York 2002, s. 7; či Barany, Z., *An Outpost on the troubled periphery*. In: Michta, A. (ed.), *America's new allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*. University of Washington Press, Seattle 1999, s. 74-111.

¹¹⁴ Simon, J., *NATO Enlargement and Central Europe: A Study in civil-military relations*. National Defence University Press, Washington 1996, s. 26-28.

¹¹⁵ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 72. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

zemích NATO, jakož i kvůli dlouhodobě spíše zdrženlivému postoji USA, jako nejdůležitějšího státu NATO, vůči globální agendě v oblasti životního prostředí. Na základě Studie je do politické oblasti ještě možné zařadit požadavek, aby kandidátské země z pozice budoucích členů Aliance *neblokovali možnost jejího dalšího rozšiřování*, tedy nijak neohrozily platnost alianční politiky otevřených dveří.¹¹⁶ Takový požadavek má sice svoji logiku, ovšem nelze jej brát za relevantní předběžnou podmínku členství, neboť kandidátské země by mohly takové veto vůči dalšímu rozšíření uplatnit teprve jako členské státy NATO, neboli až po svém přijetí.

V podstatě jediný samostatně uvedený základní ekonomický požadavek na *vyčlenění adekvátní výše zdrojů* u uchazečských zemí za účelem plnění veškerých přijatých závazků vůči NATO pak sama Studie vyvrací. Ve svém závěru totiž zdůrazňuje, že rozpočtové a administrativní záležitosti nemusí být nutně požadavkem pro přijetí.¹¹⁷ Rovněž Myers obecně odmítá považovat jakékoliv ekonomické podmínky za rozhodující pro přijetí nových členů do NATO, neboť tyto podmínky považuje pouze za záležitost potřebné dohody mezi příslušnými politiky o to, jakou výši nákladů každý stávající i nový členský stát za rozšíření Aliance ponese.¹¹⁸

Za nejdůležitější základní vojenský požadavek lze s využitím Studie považovat prokázání schopnosti kandidátského státu *zapojit se do kolektivní obrany*. Studie u tohoto požadavku pamatuje ve článku 44 i na hodnotící podmínky, jež mají být ze strany uchazečských zemí v rámci tohoto požadavku splněny. Konkrétně se jedná o vliv a rizika, jež vyplývají ze strategického prostředí a geografické polohy dané kandidátské země, dále její vojenské schopnosti, včetně míry interoperability se silami Aliance, a v neposlední řadě pak postoj této země k možnosti umístění zahraničních jednotek na svém území.¹¹⁹

Se zapojením do kolektivní obrany souvisí i další z vojenských požadavků na *zachování efektivity Aliance* především z hlediska bezpečnostních cílů a záměrů NATO, tedy úžeji vymezené jako udržení *operační efektivity*, a to zvláště v *oblasti komunikace, informačních systémů a posilování vojenských sil*.¹²⁰ Tento požadavek je v literatuře zpravidla testován v podobě dostatečného zapojení případných nových členů do

¹¹⁶ Tamtéž, čl. 30, 71.

¹¹⁷ Tamtéž, čl. 72, 82.

¹¹⁸ Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 16.

¹¹⁹ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 5, 8, 43-45, 75. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

¹²⁰ Tamtéž, čl. 5, 74, 77.

probíhajících či nově zahájených aliančních misí. Takovému způsobu testování dávají za pravdu i následující dva vojenské požadavky související se zachováním operační efektivity Aliance, tedy *standardizace ozbrojených sil uchazečských států se silami Aliance v oblasti společných operací, administrativy a vybavení, rovněž přizpůsobení se multinárodní povaze a flexibilitě spojeneckých vojenských jednotek*,¹²¹ které ovšem tento způsob rozšiřují o nákupy zbraní kompatibilních s aliančními. Požadavek na přílišnou kompatibilitu vojenských sil uchazečských zemí s jednotkami NATO však ve své práci zpochybňuje Robin K. Myers z americké Marine Corps University, když poukazuje na nově přijaté úlohy NATO, k nimž může být zbraňová diverzita naopak výhodná. Myers pak také zpochybňuje uváděnou obtížnost k dosažení takové kompatibility a poukazuje přitom na příklad vojsk bývalého NDR, které byly již k 1. lednu 1995 plně kompatibilní s vojsky NATO z hlediska provádění možné společné obrany.¹²² K přesvědčivosti Myersova argumentu o vyvrácení obtížnosti dosažení takové kompatibility napomáhá i jiný ze základních požadavků, podle něhož musí případní noví členové NATO splnit před přijetím jen *minimální standardy* kladené na jejich vojska z hlediska *interoperability s ozbrojenými silami Aliance* a tedy nikoliv dosažení plné interoperability již před vstupem do NATO.¹²³

Za společné operace zmíněné v předchozích požadavcích přitom podle dalšího ze základních vojenských požadavků nemají být považovány pouze alianční mise, ale také *školení a výcvik pod vedením NATO*, jehož se mají kandidátské země nejen *aktivně účastnit* ale rovněž taková společná vojenská cvičení *pravidelně pořádat na vlastním území*.¹²⁴ Podobně lze považovat poslední tři základní vojenské požadavky ze Studie o rozšíření NATO pro změnu za další upřesnění operační efektivity v jejím výše uvedeném pojetí. Nejprve je tato efektivita doplněna v oblasti komunikace a informačních systémů o základní požadavek na schopnost kandidátské země *dodržovat bezpečnost při zacházení s informacemi poskytnutými ze strany NATO* v rámci tajných služeb podle předepsaných standardů Aliance.¹²⁵ Tento základní požadavek, stojící na pomezí politické a vojenské oblasti, je však vzhledem k utajení informací, s nimiž tajné služby pracují, nejméně do doby jejich zpřístupnění jen velmi těžko objektivně

¹²¹ Tamtéž, čl. 76.

¹²² Srov. Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 10-11; Rühle, V., *East German Forces assigned to NATO*. NATO Review 2, 1995, s. 1.

¹²³ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 40. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

¹²⁴ Tamtéž, čl. 45, 57, 77.

¹²⁵ Tamtéž, čl. 63.

testovatelný na konkrétních zájemcích o členství. Operační efektivitu pak v oblasti posilování vojenských sil upřesňují zbývající dva základní požadavky, první z nich o *rozvoj, tvorbu a podporu nových aliančních sil* ze strany případných nových členů NATO v průběhu jejich procesu *zapojování do struktur ozbrojených sil Aliance*. Význam tohoto požadavku však omezují rozdílné individuální schopnosti jednotlivých uchazečů o členství ve vojenské oblasti, jež připouští i sama Studie.¹²⁶ Poslední požadavek potom operační efektivitu v posilování vojenských sil rozšiřuje o *zastoupení uchazečských států ve velících strukturách Aliance*, zejména v hlavním ústředí, agenturách NATO a i na nadnárodní úrovni vojenských zaměstnanců Aliance.¹²⁷ Zmíněný požadavek proto vedle samotné operační efektivity pomáhá i ke konkretizaci požadavku na standardizaci ozbrojených sil uchazečských států se silami Aliance v oblasti administrativy. Ovšem, jak bylo zmíněno u ekonomických požadavků, již samotná Studie v závěru zpochybňuje větší význam administrativních záležitostí na rozhodnutí o přijetí nového člena do NATO.¹²⁸

Na základě analýzy celé Studie a nejen pouze jejích dvou často rozebíraných kapitol, první a páté, tak lze shrnout, že NATO v tomto dokumentu nijak neupřednostňuje politické požadavky nad vojenskými. Takový závěr je však učiněn pouze vzhledem ke zmíněné Studii a tedy nikoliv ve vztahu k následně provedeným rozhodnutím NATO, jaké státy přijmout a které prozatím odmítnout. Vzhledem k absenci většího počtu základních ekonomických požadavků i ke zmíněnému zpochybnění jejich významu lze ekonomickou oblast chápat spíše jako doplňující k politickým a vojenským podmínkám.

V literatuře se však kromě všech výše zmíněných požadavků na kandidátské země objevuje poměrně často také ještě kritérium *kladného postoje veřejného mínění příslušné země pro její vstup do NATO*, neboť toto rozhodnutí je v konečném důsledku učiněno výhradně příslušnou politickou reprezentací dané země. Bývalý náměstek generálního tajemníka NATO Jiří Šedivý však takové kritérium odmítá považovat za srovnatelné s významem ostatních uváděných podmínek pro přijetí do Aliance, neboť názor veřejného mínění může být značně proměnlivý.¹²⁹ Nutný kladný postoj veřejného mínění v kandidátské zemi pak navíc Studie o rozšíření NATO ve formě základního, ale ani doporučujícího požadavku nikde neuvádí, jak vyplývá z jejího podrobného rozboru

¹²⁶ Tamtéž, čl. 60.

¹²⁷ Tamtéž, čl. 53.

¹²⁸ Tamtéž, čl. 82.

¹²⁹ Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 43.

v rámci předchozí podkapitoly. V souvislosti s předchozími rozšířeními NATO během studené války a v souladu s hodnotícími podmínkami na zapojení kandidátské země do kolektivní obrany dle článku 44 Studie¹³⁰ lze ovšem jako kritérium připravenosti těchto zemí pro vstup do Aliance použít *geostrategický význam* každé z nich zvlášť pro NATO.

Na základě uvedeného rozboru Studie NATO o rozšíření a s přihlédnutím k literatuře, která se detailněji zabývá touto Studií, lze pro komparaci připravenosti České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska na vstup do NATO stanovit následující kritéria:

1. Vyřešení všech mezinárodních neshod, zvláště o hranice nebo území, a etnických či vnitřních jurisdikčních sporů vždy a výhradně mírovými prostředky,
2. Ustavení odpovídající demokratické a civilní kontroly vlastní armády – uplatněním základních pravidel demokratického systému a čtyř podmínek Jeffreyho Simona pro testovatelnost tohoto kritéria,
3. Schopnost zapojení do kolektivní obrany – zejména prostřednictvím posouzení geostrategického významu každé z kandidátských zemí pro NATO,
4. Přínos k zachování operační efektivity Aliance – skrze dostatečnou účast na probíhajících či nově zahájených misích a vojenských cvičeních, jež jsou pod záštitou NATO.

Komparace uvedených čtyř kandidátských zemí před jejich přijetím do NATO v letech 1999 a 2004 bude podle těchto kritérií provedena v následující kapitole.

¹³⁰ *Study on NATO Enlargement*, 1995, čl. 44. Viz <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm>.

4. Uplatnění stanovených základních kritérií na kandidátské země

4.1. Vyřešení všech mezinárodních neshod a etnických či vnitřních jurisdikčních sporů

Ve snaze prokázat vyřešení sporů se všemi sousedními státy rozvíjely kandidátské země střední, východní a jihovýchodní Evropy regionální spolupráci. Počátek té středoevropské lze nalézt již v květnu 1992, kdy prezidenti Československa, Polska a Maďarska, vyjádřili společný cíl v podobě plnohodnotného členství v NATO. Navzdory tomuto Havlovu kroku charakterizuje toto období, trvající minimálně do roku 1997, historik Petr Luňák českou nechutí koordinovat vlastní úsilí o vstup do západních struktur spolu s Polskem a Maďarskem z důvodu levicových vlád v těchto zemích. Vzhledem k vojensky nesrovnatelně silnějšímu Rusku a členským zemím NATO, ležících v jejich blízkosti, zároveň ani jeden z nich nebyl zapojen a ani neplánoval vést jakýkoliv samostatný ozbrojený konflikt proti jinému státu či státům. Na základě omezené výše obranných rozpočtů a počtu vlastních ozbrojených sil si navíc tyto státy nemohly takový útok ani příliš dovolit. Požadavek NATO na řešení všech sporů mírovými prostředky a nikoliv skrze vojenské hrozby či faktické použití síly by byl proto z jejich strany s největší pravděpodobností dodržován i nezávisle na tomto požadavku.¹³¹

Prakticky největší problém tak z hlediska tohoto kritéria představovala jednak několika milionová etnická skupina Maďarů, která žila na území okolních států, zejména na území Slovenska a Rumunska, a pak také početná ruská menšina na území Estonska. Na Slovensku přitom s touto menšinou, jež tvoří zhruba 10 % jeho obyvatel, probíhal po většinu 90. let nacionálně etnický konflikt, který odděloval maďarskou politickou elitu od slovenské většiny. Maďarsko mělo ovšem rozepře se Slovenskem nejen z tohoto důvodu, ale také kvůli problému jednostranného maďarského odstoupení od společně budovaného vodního díla Gabčíkovo na Dunaji. Maďarské neshody s Rumunskem se naopak týkaly čistě jen této menšiny, žijící v oblasti Transylvánie. Maďarsko se snažilo neshody s oběma státy urovnat i kvůli zachování možnosti, co nejdřívejšího přijetí do NATO. V září 1996 proto Maďarsko přistoupilo na dohodu

¹³¹ Srov. Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997, s. 376; Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 11-12; Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 120.

s Rumunskem, jež řešila uvedené vzájemné neshody. K částečnému vyřešení slovensko-maďarských neshod však napomohly až volby roku 1998, po nichž Slovensko nastoupilo cestu nové orientace vlastní zahraniční politiky. Právě nedostatečné dodržení základních pravidel demokratického systému, včetně porušování menšinových práv, kdy USA a mnohé další země západní Evropy kritizovaly zejména autoritářské tendence vlády Vladimíra Mečiara, vedly k vyloučení Slovenska ze skupiny států přijatých v roce 1999.¹³² Nicméně spor ohledně Gabčíkova zůstává nedořešený dodnes.

Ruská menšina na území Estonska tvořila téměř 30 % obyvatel této země, přesto bylo volební právo a estonské občanství poskytnuto jen těm z nich, kteří žili na území Estonska již před 16. červnem 1940, tedy před začátkem sovětské okupace. Rozhodnutí estonských politiků pak v rámci referenda o přijetí ústavy většinově schválili 28. června 1990 také občané této země. Ruským menšinám přitom nebylo dovoleno se tohoto hlasování účastnit. Rusové, kteří se do Estonska přistěhovali nebo narodili po uvedeném datu, museli k získání estonského občanství splnit hned několik podmínek, konkrétně prokázat minimálně dvouletý pobyt na území Estonska a další rok od podání této žádosti, znalost estonštiny a přísahu loajality. Důvodem obav estonských politiků a obyvatel z udělení občanství těmto menšinám byl pokles v počtu Estonců z předválečných 88,1 % na pouhých 61,5 % v roce 1989. Estonské populaci proto reálně hrozilo, že pokud tento trend nezastaví, tak se může stát začátkem nového tisíciletí menšinovým etnikem ve vlastním státě. Z poklesu podílu vlastní populace byly přitom viněni právě ruští přistěhovalci během sovětské okupace. Jejich přílivu chtělo Estonsko zabránit právě uvedenou přísnou imigrační politikou, zavedením estonštiny jako jediného úředního jazyka a zároveň jako základní podmínku pro možnost ucházet se o veřejné funkce. Zejména poslední krok se v zahraničí nesetkal s příliš velkým pochopením, na zahraničně politický na tlak proto Estonsko za spolupráce s OBSE přijalo 8. července 1993 alespoň cizinecký zákon. Poměrné zmírnění postupu ve vlastní politice však netrvalo dlouho, neboť již 15. května 1995 byly zákonem o naturalizaci podmínky pro udělení estonského občanství ještě více zpřísněny, a to prodloužením podmínky pobytu na pět let a nově zavedenou povinností v podobě složení znalostního

¹³² Srov. Irmanová, V., *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*. Albis International, Ústí nad Labem 2005, s. 184-186; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 47; Kopeček, L., *Slovensko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 374; *Případová studie – Vodní dílo Gabčíkovo*. Viz http://www.herber.webz.cz/www_slovakia/case_studies/gabcikovo.html.

testu z estonské Ústavy a zákona o občanství. Uvedená opatření do roku 2003 zvýšila podíl estonských občanů na 81 % celkové populace z výše uvedených 61,5 % v roce 1989.¹³³

Cenou za tento nárůst se roku 1997 ukázalo rozhodnutí NATO, nepřijmout Estonsko spolu s dalšími dvěma pobaltskými státy. Konkrétním důvodem se podle Aliance stala nedostatečná ochrana práv ruské menšiny ze strany Estonska. Tallinnu se alespoň dařilo úspěšně rozvíjet spolupráci s USA. Nejprve byl v roce 1996 vytvořen z iniciativy amerického prezidenta Clintona Akční plán pro baltskou oblast, na podporu integrace těchto zemí do západních struktur. V roce 1998 potom na tuto iniciativu navázala Baltská charta partnerství mezi Spojenými státy a Estonskem, Litvou i Lotyšskem, která prohlubovala bilaterální bezpečnostní spolupráci USA s jednotlivými zeměmi a potvrzovala právo těchto tří pobaltských států na svobodný výběr způsobu zajištění své bezpečnosti. Charta však neobsahovala žádné formální garance či závazky. Prezident Clinton nicméně při jejím podpisu prohlásil, že: „Amerika je rozhodnuta vytvářet podmínky, za kterých budou moci Estonsko, Litva, Lotyšsko těmito dveřmi [do NATO] projít.“¹³⁴

Do nejlepší pozice z porovnávaných států se tak dostala Česká republika, která jednak se Slovenskem pokojným způsobem vyřešila rozpad Československa a následně nemusela řešit žádný vážnější spor o hranice či území se sousedními státy. Dokonce i časté podráždění na české i německé straně kvůli odsunu sudetských Němců, k němuž došlo po skončení druhé světové války, nepřerostlo do otevřeného hraničního sporu mezi oběma státy. Svou roli v tom jistě sehrál i německý zájem o přijetí České republiky do NATO, čímž by se SRN zbavila role hraničního státu a dostala se tak po několika desetiletích výhodnějšího postavení státu, jež je obklopen pouze členy NATO a neutrálními zeměmi.¹³⁵

Zlepšení vzájemných slovensko-maďarských vztahů od roku 1998, ale i vědomí potřebného získání společných hranic s ostatními členy NATO dokonce způsobily, že

¹³³ Srov. Švec, L., *Estonsko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 124-125; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 65.

¹³⁴ Srov. Blank, S., *Russia, NATO Enlargement and the Baltic States*. *World Affairs* 3, 1998, s. 115; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 65; Meyer, K., *US Support for Baltic membership in NATO: what ends?, what risks?* *Parameters* 4, 2000/2001; Kamp, K., H., *NATO entrapped: debating the next enlargement round*. *Survival* 3, 1998, s. 179.

¹³⁵ Srov. Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 138; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 99.

Maďarsko slíbilo podporovat přijetí Slovenska do NATO. Výsledek voleb na Slovensku v roce 2002 pak potvrdil jeho dosavadní směřování. Možnost členství v NATO tak prokazatelně motivovala Slovensko ke snaze o dobré sousedské vztahy a ke vzájemné důvěře.¹³⁶

Česká republika a Maďarsko nepřestaly ani po svém přijetí do NATO podporovat rozvoj regionální spolupráce, zvláště prostřednictvím Visegrádské čtyřky (V4), tedy uskupení zahrnující vedle ČR a Maďarska ještě Slovensko a Polsko. Cílem této podpory bylo pomoci Slovensku v jeho úsilí o přijetí do NATO. Tehdejší česká vláda Miloše Zemana jej navíc neváhala intenzivně podporovat rovněž bilaterálně v rámci rozvíjené takzvané nadstandardní spolupráce. Lze se proto ztotožnit s názorem, že přijetí Slovenska do NATO bylo nemalou zásluhou spolupráce se svými sousedy a také odrazem jejich podpory. K prohloubení kooperace doposud nepřijatých států se členskými zeměmi, zejména s nově přijatými, posloužil rovněž Aliancí nově vytvořený program Akční plán členství (*Membership Action Plan*), kdy se s nimi skrze MAP mohly podělit o zkušenosti získané během vlastního úsilí o přijetí do Aliance či o hodnocení jejich spokojenosti s dosavadním členstvím.¹³⁷

Pokrok v řadě dosud nevyřešených otázek a teritoriálních neshod zkoušelo učinit rovněž Estonsko. Tallinn proto v roce 1998 přijal program integrace menšin do estonské společnosti, jímž se snažil o urychlení integrace ruskojazyčné menšiny do estonské společnosti. O zmírnění nevole této menšiny, která byla způsobena zejména podmínkami pro získání estonského občanství, se pak v prosinci 1998 pokusila i další úprava těchto podmínek. Udělení estonského občanství bylo podle ní uděleno automaticky všem dětem, které se narodily na území Estonska po 26. únoru 1992. Postavení ruské menšiny se tak v Estonsku alespoň částečně zlepšilo, kdy se Tallinn snažil v zásadě dodržovat doporučení OBSE. Dále učinilo Estonsko neúspěšný pokus o podepsání smlouvy s Ruskem za účelem delimitace vzájemných hranic. Moskva však odmítala takovou smlouvu podepsat, neboť doufala, že tím zkomplikuje možnost přijetí

¹³⁶ Srov. Benda, L., *Maďarská republika*. In: Dančák, B. (ed.), *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 131-134; Irmanová, V., *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*. Albis International, Ústí nad Labem 2005, s. 204-207; Rupp, R., E., *NATO Enlargement: All Aboard? Destination Unknown*. East European Quarterly 3, 2002, s. 349; Hauser, G., *Sicherheit in Mitteleuropa. Politik. Kooperation. Ethnizität*. Landesverteidigungsakademie, Vídeň 2003, s. 49.

¹³⁷ Srov. Dančák, B., *Geneze spolupráce ve střední Evropě*. In: Dančák, B. (ed.), *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 31; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 51, 53, 56.

Estonska do NATO. V neposlední řadě se Estonsko aktivně účastnilo nejen spolupráce v rámci vlastního regionu, ale také společného postupu s ostatními tehdejšími kandidátskými zeměmi na členství v NATO, včetně Slovenska, skrze v roce 2000 založenou Vilniuskou desítku,¹³⁸ do níž se kromě těchto dvou zemí zapojily ještě Albánie, Bulharsko, Litva, Lotyšsko, Makedonie, Rumunsko, Slovinsko a od roku 2001 také Chorvatsko.

4.2. Ustavení demokratické a civilní kontroly vlastní armády

Zájem o členství v NATO sice sám o sobě nebyl zárukou demokratizace, nicméně u každé ze čtyř porovnávaných zemí šlo tento zájem považovat za důležitý podnět k reformám. Tento stimul se u nich projevil i skrze implementaci opatření, nutných k zajištění civilního řízení a demokratické kontroly armády a také k transparentnosti ve vojenské oblasti.¹³⁹ Dostatečně ústavně definovaná a následně rovněž dodržovaná demokratická povaha systému potom mohla každému z porovnávaných států pomoci vytvořit základní podmínky pro možnost úspěchu těchto reformních podnětů.

Česká republika vznikla jako samostatný stát od 1. ledna 1993. V ústavě České republiky, schválené 16. prosince 1992, se tento stát hlásí k zásadám demokracie a respektování práv a svobod člověka a občana. Na dodržování těchto práv dbá Ústavní soud. ČR lze označit za parlamentní zastupitelskou demokracii, jež nedává příliš prostoru institutům přímé demokracie, jakým je zejména referendum či jiné formy přímé účasti občanů na legislativním procesu. Česká republika uznává princip dělby moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní, jako jeden ze svých základních ústavních principů. Na rozdíl od zbylých třech porovnávaných zemí má ČR jako jediná dvoukomorový parlament. Řádné a pravidelné volby do obou komor parlamentu a zastupitelstev krajů i obcí se konají s výjimkou Senátu poměrným systémem. Volby do Senátu jsou prováděny většinovým systémem. K vyhlášení válečného stavu či o souhlasu s pobytem cizích vojsk na území České republiky nebo vyslání vlastních vojsk

¹³⁸ Srov. Dančák, B., *Geneze spolupráce ve střední Evropě*. In: Dančák, B. (ed.), *Integrační pokusy ve střeoevropském prostoru II*. Masarykova univerzita, Brno 1999, s. 38-39; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 55; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 62, 65, 71; Švec, L., *Estonsko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 120.

¹³⁹ Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 46.

mimo území republiky je nutný souhlas nadpoloviční většiny obou komor parlamentu. Nepřímo volený prezident vykonává funkci vrchního velitele ozbrojených sil. Zvláštní postavení pro oblast bezpečnosti státu má potom Bezpečnostní rada státu jako poradní orgán vlády.¹⁴⁰

Ještě v době vstupu do NATO měla Maďarská republika stále v platnosti ústavu z roku 1949, kterou podstatným způsobem novelizovala. Stejně jako Česká republika se i Maďarsko hlásí k zásadám demokracie a dodržování základních práv a svobod, jakož i nástrojů na jejich ochranu v podobě Ústavního soudu, parlamentních komisařů pro občanská práva, kteří vykonávají funkci ombudsmanů. Na rozdíl od ČR jsou v maďarském politickém systému zavedeny i prvky přímé demokracie v podobě instituce referenda, do něhož však mimo jiné nemůže být zařazeno rozhodnutí o vyhlášení válečného stavu či výjimečného stavu a stavu nouze, zahraničního nebo vnitrostátního použití ozbrojených sil. Další prvek přímé demokracie představují petiční akce, jež mohou iniciovat otázky k projednávání parlamentem. Institut referenda byl využit dne 16. listopadu 1997 i ke schválení připojení Maďarska do NATO. Také Maďarsko provádí dělbu moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní. Maďarský parlament je pouze jednokomorový. Řádné a pravidelné volby do něj se konají tzv. supersmíšeným volebním systémem, který je kombinací poměrného a většinového způsobu výběru zástupců. Roku 1994 byly zavedeny také přímé volby starostů všech měst a obcí systémem prosté většiny. Národnostním a etnickým menšinám je pak umožněno volit i do místní menšinové samosprávy, které následně zvolí celostátní samosprávu. Ústava pověřuje parlament rozhodováním o vyhlášení válečného stavu a o uzavření míru, vyhlášením výjimečného stavu a ustanovení Rady obrany vlasti v případě válečného stavu nebo válečného nebezpečí, vyhlášením stavu nouze, rozhodováním o nasazení a rozmístění maďarských ozbrojených sil na svém území i mimo něj, dále také rozhodováním o použití a rozmístění cizích ozbrojených sil na vlastním území i o využití tohoto území jako východiska pro akci cizích ozbrojených sil, v neposlední řadě pak rozhodováním o účasti maďarských ozbrojených sil v mírových a humanitárních misích. Za výjimečného stavu rozhoduje místo parlamentu uvedená Rada obrany vlasti o použití ozbrojených sil, o pobytu a aktivitách cizích vojsk na svém území. Na základě provedení rozhodnutí Rady NATO může o nasazení maďarských, případně zahraničních ozbrojených sil či o kontrolních letech nad jeho územím

¹⁴⁰ Mrklas, L., *Česká republika*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 95-97, 99-101, 106.

rozhodnout také vláda. Nepřímo volený prezident je vrchním velitelem ozbrojených sil, který v případě výjimečného stavu předsedá v Radě obrany vlasti a pokud ve stavu nouze nemůže zasednout parlament tak i o nasazení ozbrojených sil. V maďarské ústavě je přitom válka jako prostředek řešení neshod mezi státy odmítnuta, rovněž i použití násilí proti nezávislosti a územní celistvosti jiných států, stejně jako i vyhrožování použitím násilí.¹⁴¹

Slovenská republika vznikla jako ČR po rozpadu Československa od 1. ledna 1993, když vlastní ústavu přijalo 1. září 1992. Stejně jako předešlé dva státy se i Slovensko zavazuje k dodržování lidských a občanských práv a svobod, jež je přímo součástí ústavy skrze Listinu základních práv a svobod. Na jejich ochranu dbá Ústavní soud. Ve skutečnosti však vláda bez jakéhokoliv zásahu uvedeného soudu v minulosti administrativně rozdělila maďarskou menšinu do několika krajů, tak aby v žádném netvořila většinu, aniž by se zajímala o samotný názor této menšiny. Slovensko lze podle jeho zřízení označit za parlamentní zastupitelskou demokracii, které má stejně jako Maďarsko rovněž prvky přímé demokracie, jakým je institut referenda a lidové hlasování o odvolání prezidenta. V květnu 1997 došlo i na referendum o vstupu Slovenska do NATO, jímž chtěla tehdejší Mečiarova vláda čelit kritice, že její politika vyřazuje Slovensko z řad kandidátů na členství v Alianci. Kvůli neoprávněné úpravě referendových lístků však bylo toto hlasování nakonec prohlášeno za neplatné. Pro Slovensko tak skončilo toto referendum mezinárodním skandálem, neboť se později stalo jedním z důvodů k jeho vyřazení ze skupiny států přijatých do NATO v roce 1999. Ve shodě s českým příkladem považuje dále Slovensko dělbu moci na výkonnou, zákonodárnou a soudní za jeden ze základních principů. Za Mečiarovy vlády však byl kvůli dalším excesům, prováděných manipulativním užíváním moci vládní elitou, tento základní demokratický princip často nedodržován. Slovensko má pouze jednokomorový parlament. Pravidelné volby se do něj konají poměrným systémem. Na rozdíl od předchozích dvou případů došlo v roce 1999 k zavedení přímé volby prezidenta, která kvůli problémům se zvolením nového prezidenta nahradila dosud používaný nepřímý způsob. Přímá volba je potom využívána i pro výběr starostů, ale i předsedů samosprávných krajů, přičemž zastupitelstva krajů jsou voleny poměrným systémem. O vypovězení války a souhlasu s přítomností zahraničních ozbrojených sil na svém území

¹⁴¹ Benda, L., *Maďarsko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 217, 219-226, 230-231

rozhoduje parlament. Také v této kandidátské zemi je prezident vrchním velitelem ozbrojených sil, který dále mimo jiné vyhláší výjimečný stav či válku.¹⁴²

Proces obnovení estonské nezávislosti byl úspěšně završen proklamací plné suverenity 20. srpna 1991. Vlastní ústavu pak schválilo referendum dne 28. června 1992, na přípravě této ústavy se podílelo v rámci Ústavodárného shromáždění i několik poslanců, kteří měli hájit zájmy početné ruské menšiny. Jejich zastoupení však nebylo z hlediska zhruba 30 % podílu ruskojazyčné menšiny v celkové populaci Estonska dostatečné, neboť tvořily jen necelých 14 % členů tohoto shromáždění. Stejně jako předchozí kandidátské státy se také Estonská republika hlásí k principům demokracie a dodržování základních občanských práv a svobod, jež jsou však zaručeny pouze estonským občanům. Na ruskou menšinu se proto tento závazek nijak nevztahuje, což se ukázalo již v rámci referenda o přijetí ústavy, kdy jí nebylo přiznáno ani volební právo, pokud tito příslušníci nezískají předtím estonské občanství. Jedinou výjimku z omezení tohoto práva tvoří volby do samosprávy, v nichž mají aktivní volební právo i estonští neobčané, pokud mají minimálně pětiletý trvalý pobyt na území Estonska. Zájmy ruské menšiny jsou navíc u politických stran na celostátní úrovni zastoupeny zcela nedostatečně. Politický systém Estonska využívá rovněž prvků přímé demokracie, konkrétně instituci referenda, které nemůže být konáno mimo jiné i o vyhlášení a odvolávání výjimečného stavu. Ve shodě s českým i slovenským příkladem zakotvuje Estonsko ústavně princip dělby moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní jako jeden ze základních principů vlastního státu. I v estonském případě je parlament jednokomorový, přičemž volby do něho se konají poměrným volebním systémem, stejně jako do samospráv. Volba prezidenta se konala nejprve jako smíšená, kdy v prvním kole rozhodovali přímo občané a v případě nezvolení žádného z kandidátů nadpoloviční většinou pak vybral prezidenta ve druhém kole parlament. Po prvních prezidentských volbách v roce 1992 byl však systém změněn na nepřímý. Prezident pak stojí v čele obrany státu a mimo jiné podává parlamentu návrh na jmenování velitele ozbrojených sil, vyhlášení válečného či výjimečného stavu, jakož i na mobilizaci a demobilizaci. Výjimečný stav může vyhlásit se souhlasem parlamentu také vláda.¹⁴³

Požadavek zajištění civilního řízení a demokratické kontroly armády pak u kandidátských zemí ze strany NATO ověřoval, do jaké míry jsou schopny zajistit tuto

¹⁴² Kopeček, L., *Slovensko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 357-362, 364-367, 369, 371-374.

¹⁴³ Švec, L., *Estonsko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004, s. 121-124, 126-130.

kontrolu před jejich přijetím do Aliance. Mechanismy civilní kontroly však nebyly zcela jednotné ani ve členských zemích Aliance, které se významně lišily v nástrojích na zajištění takové kontroly, přičemž zvláště Turecko jmenovalo více civilistů do své Národně bezpečnostní rady (*National Security Council*) teprve pod nátlakem ostatních členů Aliance. Kandidátské země proto mohly podle Jeffreyho Simona, jako jednoho z architektů vojenské oblasti rozšíření NATO, zvolit rozdílné cesty k dosažení civilní kontroly, neboť se podle něho jedná o suverénní státy, které mohou přijímat vlastní rozhodnutí, musí však dosáhnout odpovídající úrovně takové kontroly, aby mohly být přijaty. Ze strany Aliance je tak v uvedeném přístupu patrná snaha vyhnout se rozšíření příkladu typu Turecka i na další státy. Za tímto účelem byly zvláště aktivní USA, Velká Británie a Německo, jejichž experti poskytli kandidátským zemím mnoho specifických rad. Maďarsku roku 1995 například i prostřednictvím hloubkové studie o civilní kontrole, vypracovanou britským ministerstvem obrany.¹⁴⁴

Kandidátské státy měly přitom s výjimkou Estonska nelehkou úlohu ke splnění tohoto kritéria. Během celého období studené války totiž komunistická strana v každé z nich vykonávala kontrolu i nad armádou, zejména dohledem nad její loajalitou a skrze indoktrinaci důstojníků prostřednictvím stranické ideologie. Post ministra obrany se z tohoto důvodu stal doménou nejvyšších vojenských důstojníků. Sovětský svaz pak byl pro tyto armády dalším zdrojem přímého dohledu nad nimi, a to především v otázce jejich operační činnosti. Nebylo proto zvykem, aby armády v těchto zemích rozvíjely vlastní strategické plánování či zapojily do takového procesu významnějším způsobem i civilisty, neboť jejich činnost se v operační oblasti soustředila především na přejímání nařízení, jež vyplývala ze sovětských strategií. Armády kandidátských zemí proto oproti armádám členských členů NATO postrádaly zejména schopnost vést otevřená jednání s vrcholnými politiky o vojenských prioritách či opustit pevně zavedené pořádky k nastavení nového rámce.¹⁴⁵

¹⁴⁴ Srov. Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 123, 137, 148; Schimmelfening, F., Engert, S., Knobel, H., *Basic Europeanization: the impact of EU political conditionality*. In: Schimmelfening, F., Sedelmeier, U. (eds.), *The Europeanization of Eastern Europe*. Cornell University Press, Ithaca 2004, s. 19; Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002, s. 5.

¹⁴⁵ Srov. Barany, Z., *The Military and Security Legacies of Communism*. In: Barany, Z., Volgyes, I. (eds.), *The Legacies of Communism in Eastern Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore 1995, s. 102-105; Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002, s. 22-26, 58-62.

Z historického pohledu byla navíc reputace armád v očích veřejnosti dále snižována jejími vnitropolitickými zásahy, jakými byly potlačení nepokojů v roce 1953 a demonstrací u příležitosti jednoletého výročí Pražského jara roku 1969 v Československu či meziválečný režim admirála Miklóse Horthyho v Maďarsku. Nebylo proto divu, že význam armády byl s oblibou karikován díly typu Dobrého vojáka Švejka od Jaroslava Haška v Československu či knihou *Bezvýznamní tyranové v uniformě* (*Kiskirályok mundérban*) od Bokora Imreho, jež negativně ovlivnila mínění značné části maďarského obyvatelstva o vlastní armádě. Pověst armády v Československu napravovalo připomínání statečnosti vlastních pilotů během letecké bitvy o Velkou Británii za druhé světové války a především pak pomoc armády obyvatelstvu během povodní v letech 1998 a 2002. Maďarské armádě pomáhala k vlastní reputaci především historie středověkých úspěšných bojů proti osmanským nájezdům. Pro Slováky pak i vzhledem ke krátké historii své samostatné armády představovaly naopak ozbrojené síly od počátku jednu z nejrespektovanějších institucí v zemi.¹⁴⁶

Více než snahy o ustavení odpovídající demokratické a civilní kontroly vlastní armády však Československo a Maďarsko upřednostnily bezprostředně po roce 1989 snižování početního stavu vlastních armád na úkor institucionálních reforem či strategického plánování, jež se tak staly druhořadými. Například Československo a následně Česká republika snížila podstatným způsobem počet vojenských důstojníků, jež přinesl i odchod více než poloviny tehdejších generálů. Již tehdy však došlo k osudnému rozhodnutí pro možnost pozdějšího úspěšného dosažení demokratické kontroly vlastní armády v Maďarsku. Před volbami na jaře 1990 totiž ještě odstupující komunistická strana mylně doufala, že by reformní komunista Imre Pozsgay mohl být zvolen prezidentem. Z tohoto důvodu proto komunisté rozhodli o rozdělení ozbrojených sil na administrativní část, svěřenou pod vedení ministerstva obrany a zodpovědnou parlamentu, na operační část pod přímou kontrolou prezidenta. Uvedeným rozhodnutím tak prakticky došlo k vyloučení vládní kontroly nad celým vojskem. Provedené rozdělení potom vedle nedostatečně eliminovaného rizika zasahování armády do politiky umožnilo maďarským ozbrojeným silám dlouho vzdorovat civilním zásahům do její operační autonomie, ale i bránit ustavení jednotného velení armády, které by

¹⁴⁶ Srov. Szanya, T., *A Small Contributor or a "Free Rider"?* In: Michta, A. (ed.), *America's new allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*. University of Washington Press, Seattle 1999, s. 131; Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 126-127, 129.

bylo zařazeno zcela pod kontrolu ministra obrany. Vyčlenění části ozbrojených sil mimo kontrolu vlády a dohled parlamentu znamenalo jasné porušení hned dvou ze čtyř základních podmínek Jeffreyho Simona pro splnění stanoveného kritéria demokratické a civilní kontroly vlastní armády.¹⁴⁷

Česká republika a Slovensko jako ještě tehdy společný stát naopak podobný krok rozdělení ozbrojených sil na dvě části neučinily. Prezident Havel reorganizoval Československou státní obrannou radu a podřídil ji vlastnímu úřadu, čímž snížil vliv komunistické strany nad armádou. V roce 1990 byl dále ustaven inspekční generál, který měl dbát na pokračující omezení vlivu jakékoliv stranické politiky v armádě, tedy o její depolitizaci. Ve stejném roce pak nový civilní ministr obrany Luboš Dubrovský rozpustil původní oddělení vojenské kontrarozvědky. Ovšem po rozdělení Československa se i česká politická scéna nevyhnula turbulencím. Nová ústava ČR značně snížila pravomoci prezidenta a podřídila ministerstvo obrany úřadu předsedy vlády, přičemž prezidentovi zůstaly jisté pravomoci vzhledem k armádě zejména v době výjimečného stavu. Česká republika tak na rozdíl od Maďarska velmi rychle ustavila Simonem požadované základní vztahy mezi vojenskými a hlavními politickými institucemi. Ministru obranu Michaelu Lobkowitzovi se pak dokonce podařilo získat také jistý stupeň důvěry samotných ozbrojených sil v činnost tohoto ministerstva. Navázanou důvěru pak nijak neoslabil ani jeho nástupce Vladimír Vetchý. Na druhou stranu docházelo možná až k příliš pasivní úloze armády při přijímání rozhodnutí politiků, a to i v čistě vojenských záležitostech, kde měli příslušníci armádní činitelé daleko vehementněji prosazovat vlastní stanoviska.¹⁴⁸

Dalším problémem ve všech kandidátských státech bylo nedostatečné zastoupení schopných civilních expertů na ministerstvech obrany. Zvláště v Maďarsku se postupně na jeho nejvyšší posty dostávali bývalí vysocí důstojníci, což napomohlo izolaci armády od zásahů z civilní oblasti. V Maďarsku tomu po roce 1994 napomáhali svým počínáním dokonce i samotní ministři obrany, kteří nedokázali uskutečnit rychlou

¹⁴⁷ Srov. Pecze, Z., *Civil-military relations in Hungary 1989-1996*. Centre for European Security Studies, Groningen 1998, s. 15; Simon, J., *NATO Enlargement and Central Europe: A Study in civil-military relations*. National Defence University Press, Washington 1996, s. 140-142; Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 118, 127.

¹⁴⁸ Srov. Simon, J., *NATO Enlargement and Central Europe: A Study in civil-military relations*. National Defence University Press, Washington 1996, s. 198-200, 216; Szanya, T., *A Small Contributor or a "Free Rider"?* In: Michta, A. (ed.), *America's new allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*. University of Washington Press, Seattle 1999, s. 138-139; Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 142, 149.

integraci generálního štábu pod ministerstvo obrany či posílit zastoupení skutečných civilistů na tomto ministerstvu. I nadále tak přetrvávalo rozdělení armády na dvě poměrně autonomní části. K nápravě nepomohlo ani rozhodnutí maďarského ústavního soudu ze září 1991, který rozhodl, že prezident jako velitel ozbrojených sil může vydávat pouze směrnice, ale nikoliv nařízení armádě. Reforma obrany v roce 1992 pak sice prezidentovi odebrala pozici velitele jemu svěřené části ozbrojených sil, ale generální štáb těchto sil už nepřidělila pod kontrolu ministerstva obrany.¹⁴⁹ Původní rozdělení tak přetrvávalo i nadále, jen nebylo na první pohled tolik patrné.

K takovému hodnocení došla ve vlastní zprávě z roku 1996 i britská delegace z ministerstva obrany, která s údivem konstatovala, že její maďarský protějšek je ve skutečnosti složen ze dvou oddělených a často vzájemně soutěžících organizací. Zpráva proto naléhala na Maďarsko, aby řádně integrovalo celý generální štáb pod kontrolu ministerstva obrany, protože pouze v takovém případě může maďarský parlament zodpovědně vykonávat dohled nad aktivitami armády, který je založený na zodpovědnosti tohoto ministerstva vůči parlamentu.¹⁵⁰

O nápravu se po parlamentních volbách v roce 1998 pokusil klíčový poradce a náměstek nového ministra obrany Tamás Wachsler, jenž navrhl reformu obrany. Šéf generálního štábu měl podle ní být podřízen přímo náměstkovi ministra obrany. Tento návrh vedl po měsících napětí a vzrušených debat nejprve k odvolání tehdejšího náčelníka generálního štábu Ference Véghe a po přetrvávajícím odporu vůči tomuto návrhu i ze strany nového náčelníka Lajose Fodora nakonec i k odvolání samotného Wachslera v září 2000. Až příliš velkou aktivitu tohoto náměstka zjistila zhruba ve stejné době, tedy roku 1999, zpráva americké konzultační skupiny (SAIC), když upozornila na časté nepřiměřené zásahy parlamentu a ministerstva obrany do výhradně vojenských záležitostí, jež měly být naopak ponechány čistě v kompetenci armády.¹⁵¹

Správně nastavená demokratická a civilní kontrola vlastní armády však vyžaduje nejen vyřešení vztahů mezi ministerstvem obrany a generálním štábem, ale také

¹⁴⁹ Srov. Simon, J., *NATO Enlargement and Central Europe: A Study in civil-military relations*. National Defence University Press, Washington 1996, s. 148, 160-165; Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002, 98-103.

¹⁵⁰ Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002, s. 118-119.

¹⁵¹ Srov. Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002, s. 101-102, 118-119; Yaniszewski, M., *Postcommunist civil-military reform in Poland and Hungary: progress and problems*. *Armed Forces and Society* 3, 2002, 389; Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 141-142.

parlamentní dohled nad armádou. Ve státech NATO se tak děje skrze určitou skupinu expertů v obranných otázkách, kteří jsou zpravidla zastoupeni ve vytvořených parlamentních výborech pro obranu. Uvedený mechanismus si postupně osvojovaly i srovnávané čtyři kandidátské země, které za tímto účelem bez výjimky využily i podporu technických programů NATO. Na rozdíl od poměrně vyhovujícího fungování parlamentního dohledu v České republice, na Slovensku, i v Estonsku, zůstává v Maďarsku stále nedostačující. Parlamentní výbory pro obranu se zde totiž po dlouhá léta ocitly v postavení pouhého „razítka“ na program maďarské vlády. Postupně se pak těmto výborům alespoň podařilo získat pravomoc požádat armádu o odpovědi na jakékoliv vlastní položené otázky. I nadále ovšem zůstává nedostatečně zajištěna klíčová kontrola maďarského vojenského rozpočtu, předkládaného ministerstvem obrany. Při jeho tvorbě se ministerstvo dokonce hlásí k principu flexibility, známého mimo jiné i pro zvýšené riziko korupce. Ministerstvu obrany umožňují uplatnění takového principu právě nevyhovující kontrolní mechanismy parlamentu vůči sestavování vojenského rozpočtu.¹⁵²

Komplikace v naplňování kritéria demokratické a civilní kontroly vlastní armády nastaly na Slovensku zejména po oznámení rozhodnutí o jeho nepřijetí současně s Českou republikou, Maďarskem a Polskem. Nejprve došlo k politickému zápasu mezi stranami vládní koalice o vedení ministerstva obrany. Později se nestabilita přenesla až do samotných vojenských struktur, což přispělo také k nárůstu napětí mezi generálním štábem a politickým vedením. Vliv politiků se proto podobně jako v České republice až příliš přenášel i do čistě vojenských struktur. K postupnému uklidňování vyostřené situace začalo docházet po volbách následujícího roku 1998 v souvislosti se změnou vládní koalice.¹⁵³ Tato změna vedla i ke vzrůstajícím nadějím na přijetí do NATO v další vlně, což chtěla vláda podpořit i urychlením demokratických reforem. Bratislava chtěla tyto reformy realizovat v rámci vlastní iniciativy, zformulované jako způsob zapojení do Aliancí vytvořeného programu Akční plán členství (*Membership Action Plan*). Hlavním posláním MAP bylo plnit funkci všestranného nástroje pro přípravu

¹⁵² Srov. Ulrich, M., P., *Democratizing communist militaries: the cases of the Czech and Russian armed forces*. University of Michigan, Ann Arbor 1999, 91-98; Barany, Z., *An Outpost on the troubled periphery*. In: Michta, A. (ed.), *America's new allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*. University of Washington Press, Seattle 1999, s. 92; Ulrich, M., P., *The Czech Republic: Negotiating Obstacles on the way to integration*. In: Nelson, D., Markus, U. (eds.), *Brassey's Central and East European security yearbook*. Potomac Books Inc, Washington 2002, s. 75; Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 150.

¹⁵³ Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001, s. 54-55.

kandidátských zemí na jejich členství v NATO. V oblasti civilní kontroly vlastní armády se vláda skrze MAP snažila o její další zefektivnění.¹⁵⁴

Situace v Estonsku se z pohledu splnění tohoto kritéria výrazně lišila od podmínek třech výše uvedených států, neboť po odchodu sovětských, tehdy již ruských, vojsk bylo nuceno budovat vlastní armádu zcela od počátku. Tallinnu to však na druhou stranu umožnilo provádět tento krok zcela podle standardů NATO, čímž se vyhnul případným komplikacím v ustavení odpovídající demokratické a civilní kontroly vlastní armády, v neposlední řadě tak mohl nově vznikajícím ozbrojeným složkám pomoci snadněji získat potřebnou reputaci v očích vlastní veřejnosti.¹⁵⁵

4.3. Schopnost zapojení do kolektivní obrany

Oblast střední Evropy se pro NATO jevila jako nejméně nestabilní, zároveň neměla Česká republika, ani Maďarsko nebo Slovensko společné hranice s Ruskem, přičemž od něho navíc byly tyto státy dostatečně vzdáleny. Jejich zapojení do kolektivní obrany tak Alianci přinášela mnohem menší rizika než přijetí Estonska. Rozšíření NATO v letech 1999 a 2004 o středoevropské státy ovšem přineslo geopolitickou změnu celé této oblasti. Zvláště Rakousko se totiž stalo zcela obklopeno členskými státy NATO, což pro něho vytvořilo příležitost ke spolupráci s Aliancí.¹⁵⁶ Zcela jiná situace však tehdy panovala v mínění o Pobaltí a tím i o Estonsku, které se pro mnohé členy NATO nenacházelo ve vlastní zájmové strategické sféře. Z tohoto důvodu tyto státy zastávaly názor, že by se pobaltským zemím neměly poskytovat bezpečnostní garance prostřednictvím nabídky ke členství v NATO. Takový přístup však vyvolával dojem, že by NATO mělo usilovat o jednostranné zvětšení své bezpečnosti na základě vlastních strategických preferencí a zároveň bez ohledu na bezpečnostní zájmy samotných kandidátských zemí.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Srov. Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001, s. 56; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 53.

¹⁵⁵ Srov. Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 127; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001, s. 64.

¹⁵⁶ Srov. Eichler, J., *Paradoxy rozšiřování NATO*. Mezinárodní politika 1, 1998, s. 31; Hauser, G., *Sicherheit in Mitteleuropa. Politik. Kooperation. Ethnizität*. Landesverteidigungsakademie, Vídeň 2003, s. 101.

¹⁵⁷ Srov. Asmus, R., Larrabee, S., *NATO and the Have-Nots. Reassurance After Enlargement*. Foreign Affairs 6, 1996, s. 13-15; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 41.

V rozporu s takovým dojmem stojí na druhou stranu názory Daniela Nelsona a Seana Kaye, kteří po srovnání rozšiřování NATO z doby studené války s možnými nově přijatými státy dospěli k závěru, že strategická, ale i vojenská kritéria mají pro další rozšiřování mnohem menší význam. Z výhradně strategického pohledu by totiž podle nich nemělo vůbec dojít k dalšímu rozšíření ani o jednu z přijatých kandidátských zemí, protože ke zvýšení vojenských schopností Aliance mohou tyto státy přispět jen zcela nepatrně. Na tento fakt rovněž upozorňují i další autoři, jako Andrew Cottey, Timothy Edmunds a Anthony Forster, kteří společně poukazují, že se tento nedostatek vojenských schopností týká všech států přijatých v letech 1999 a 2004.¹⁵⁸

Michael Roskin, který své hodnocení rozšiřování NATO pojímá rovněž z geostrategického hlediska, pak upozorňuje na nedostatečné zohlednění tohoto hlediska při rozšiřování Aliance v roce 1997. Ovšem Roskinovu výtku lze stejným způsobem uplatnit i na další vlnu států přijatých v roce 2004. John Hillen a Michael Noonan vnímají rozšíření Aliance stejným způsobem, když kritizují, aby byl tento proces zdůvodňován výhradně jako prostředek pro šíření demokratických hodnot, neboť podobná argumentace ohrožuje existenci NATO jako vojenského uskupení či může snížit jeho efektivitu.¹⁵⁹

Z geostrategického hlediska lze podle Hillena s Noonanem nalézt na přijetí České republiky, Maďarska a Polska do NATO ovšem také tři pozitivní body. Podle prvního z nich jej představuje rozšířením Aliance vzniklá nárazníková zóna mezi Německem a Ruskem. Uvedený bod může být nicméně zpochybněn, neboť taková nárazníková zóna spíše přijetím těchto tří zemí do NATO zanikla, kdy jim Německo musí jako jejich spojenec poskytnout v případě ohrožení bezpečnostní garance. Druhým pozitivem má být přijetí Maďarska, jímž byla postavena hráz nestabilitě, která se šířila z Balkánu. Podle posledního bodu pak posun hranic NATO dále na východ přinesl i rozšíření strategické hloubky Aliance. Stejně jako u prvního je ale i v tomto bodě možné nesouhlasit, zvláště s odvoláním na Studii NATO o rozšíření, v níž Aliance jasně vyvrací záměr rozmístit vlastní jednotky na území nově přijatých států v době míru. Z geostrategického hlediska lze proto v této souvislosti říci, že se NATO spíše demilitarizuje. Rozšířením strategické hloubky by Aliance navíc mohla znepokojit

¹⁵⁸ Srov. Nelson, D., *Civil Armies, civil societies, and NATO's Enlargement*. *Armed Forces and Society* 1, 1998, s. 137-138; Kay, S., *Putting NATO back together again*. *Current History* 102, 2003, s. 106; Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., *Vojenské záležitosti. Co přijde v Praze?* *NATO Review* 3, 2002.

¹⁵⁹ Srov. Roskin, M., *NATO: the strange Alliance getting stranger*. *Parameters* 2, 1998, s. 30, 38; Hillen, J., Noonan, M., *The Geopolitics of NATO enlargement*. *Parameters* 3, 1998, s. 21-24.

Rusko, které by tento krok mohlo chápat jako přípravu ozbrojeného útoku proti němu. K uvedeným třem nepřilíš přesvědčivým pozitivním bodům přidává Zdeněk Kříž ještě čtvrtý, podle něhož si NATO přijetím Maďarska zajistilo vlastní tyl pro operace v bývalé Jugoslávii. Ovšem i tento bod lze zpochybnit, neboť stejného efektu by mohlo být snadněji dosaženo prostřednictvím přijetí Rumunska a Bulharska, jež totiž oproti Maďarsku disponují přístupem k moři.¹⁶⁰

Vedle tří geostrategických pozitiv uvádí Hillen s Noonanem rovněž slabiny rozšíření NATO v roce 1999. Za největší geostrategickou chybu považují přijetí Maďarska bez Slovenska či Slovinska. Maďarsko se totiž tímto rozhodnutím stalo odříznuté od ostatních členských států, neboť s nimi nesdílelo žádné společné hranice. Vzniklá skutečnost by značně komplikovala možnost kolektivní obrany v případě napadení Maďarska. Roskin pak vyvrací i možnost řešení této situace prostřednictvím přijetí Slovinska, které sice pomyslně spojovalo Maďarsko a Itálii, avšak s Maďarskem nemělo žádné železniční spojení a jen jedinou silnici.¹⁶¹

Význam Slovenska z geostrategického pohledu proto v dalších letech ještě více vzrostl, neboť by odstranil izolaci Maďarska od ostatních členů NATO a napravit tak uvedenou chybu z předešlé vlny rozšíření Aliance v roce 1999. Vstup Slovenska pak mohl rovněž uzavřít bezpečnostní integraci střední Evropy a za předpokladu současného přijetí Slovinska i zcela propojit severní a jižní křídlo NATO a tím usnadnit zejména přístup Aliance na Balkán. Význam uvedeného propojení předtím názorně ukázal konflikt v Kosovu. Z jednotlivých zemí NATO mohla přijetím Slovenska nejvíce vytěžít Česká republika, neboť by se jejími sousedy, s výjimkou neutrálního Rakouska staly výhradně členské státy Aliance. Patrně i z tohoto důvodu Česká republika tolik stála o přijetí Slovenska. V českém postoji se nabízí určitá analogie s přístupem Německa vůči předchozí vlně rozšiřování, v níž i z tohoto důvodu podporovalo vstup České republiky a Polska do NATO. Negativem vstupu Slovenska však byla jeho společná hranice s Ukrajinou, jako státem bývalého Sovětského svazu. Tato výhrada nicméně zaznívala především z Ruska a nikoliv od členských států NATO, které naopak v této souvislosti zdůrazňovaly fakt, že Slovensko má z kandidátských zemí po roce

¹⁶⁰ Srov. Hillen, J., Noonan, M., *The Geopolitics of NATO enlargement*. Parameters 3, 1998, s. 30-31; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 43.

¹⁶¹ Srov. Hillen, J., Noonan, M., *The Geopolitics of NATO enlargement*. Parameters 3, 1998, s. 31-32; Roskin, M., *NATO: the strange Alliance getting stranger*. Parameters 2, 1998, s. 34-36.

1999 jednu z nejkratších takových hranic, konkrétně jen 90 km, k jejíž ochraně disponuje i dostatečným vojenským potenciálem.¹⁶²

Z geostrategického hlediska lze v porovnání s ostatními třemi státy naopak považovat přijetí Estonska, jež má část svých hranic dokonce přímo s Ruskem, za nejproblematictější a nejméně přínosné. Podle Kenta Meyera, jako jednoho z největších kritiků uvedeného kroku, nemůže Aliance v první řadě u baltských států účinně dodržet závazek kolektivní obrany, zvláště pokud by došlo k vojenskému konfliktu s Ruskem. Pobaltské státy by se pak vzhledem ke své malé rozloze, která nevytváří potřebnou strategickou hloubku, mohly samy udržet nejvýše čtyři dny, což Alianci neposkytuje dostatečný čas k přípravě účinného vojenského zásahu, kdy je nutné vzít v úvahu také jejich velmi omezenou schopnost přijmout na svém území posily. Celkový vojenský přínos těchto států je navíc vzhledem k jejich nízkému počtu pro NATO zcela bezvýznamný. Rozšiřování NATO o baltské státy se proto Meyerovi zdá jako nadbytečné. Z hlediska pobaltských zemí je totiž splnění kritéria zapojení do kolektivní obrany především z hlediska možnosti praktického provedení spíše přáním než možnou skutečností, za kterou by neměly USA přebírat skutečnou odpovědnost. V opačném případě by totiž mohla být ohrožena celková důvěryhodnost aliančních bezpečnostních záruk kolektivní obrany. Meyer tak doporučuje zapojení Estonska do západních struktur spíše skrze partnerské programy NATO, tedy PfP, EAPC, jakož i prostřednictvím ostatních relevantních bezpečnostních organizací v Evropě.¹⁶³ Vzhledem k uvedeným skutečnostem je proto těžké předpokládat, že by k přijetí Estonska mohlo dojít zcela bez ohledu na postoj Ruska.

Vedle nedostatečné ochrany menšinových práv ze strany Estonska sehrála v jeho nepřijetí do NATO roku 1999 roli právě i jeho nedostatečná obranyschopnost. Estonsko totiž nestihlo do roku 1997, kdy se o přijetí rozhodovalo, vybudovat vojenské kapacity, aby se v Alianci nestalo pouze čistým příjemcem bezpečnostních záruk a výhod, ale také přispěvatelem. V této souvislosti je na jeho obranu nutné zmínit, že se Estonsko do této situace dostalo i nejen výhradně vlastním přičiněním, neboť po rozpadu Sovětského svazu a následného odchodu ruských vojsk, které ještě jako sovětská vojska zajišťovala obranu tohoto státu po celou dobu studené války, se najednou ocitlo bez vlastních ozbrojených sil a bylo je nuceno vybudovat zcela od začátku. Bude proto obecně trvat

¹⁶² Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001, s. 58, 76.

¹⁶³ Srov. Kay, S., *Putting NATO back together again*. *Current History* 102, 2003, s. 108-110; Meyer, K., *US Support for Baltic membership in NATO: what ends?, what risks?* *Parameters* 4, 2000/2001.

dlouhá léta, než estonské ozbrojené síly dosáhnou základních schopností, srovnatelných alespoň s těmi nejméně vyspělými armádami NATO. Ani po roce 1997 však u Estonska nenastalo očekávané výrazné navýšení vojenských kapacit a z hlediska struktur teritoriální obrany proto zůstává minimálně rozvinuté. Estonsko tak stejně jako v případě předchozího rozšíření nesplnilo toto kritérium a nemělo být opět ani přijato do NATO. Členské státy Aliance, zejména severští sousedé Estonska, se však patrně obávaly možných negativních důsledků z jeho opakovaného nepřijetí, konkrétně odloučení pobaltských států od procesů evropské bezpečnosti a fragmentace Baltského moře. Teroristický útok z 11. září 2001 pak zejména z amerického pohledu změnil geostrategický význam jednotlivých zemí, které byly od tohoto okamžiku chápány ve vztahu k možnostem vedení války proti mezinárodnímu terorismu, v níž se co největší počet zavázaných spojenců mohl USA hodit. Na paradox rozšiřování Aliance kvůli zvýšení amerického vlivu v NATO, které se tak stává nástrojem amerického vlivu v Evropě, upozornil již roku 1997 Pascal Boniface.¹⁶⁴

Složení států přijatých do Aliance roku 1999 a zejména v roce 2004 pak z geostrategického pohledu rovněž vyvrací, že by NATO bylo rozšiřováno z důvodu získání výhod vůči Rusku. V takovém případě by totiž musela být bez ohledu na politická či vojenská kritéria přijata také Ukrajina. Tím by Aliance mohla posunout vlastní jednotky přímo na ruské hranice a zároveň i eliminovat ruskou černomořskou flotilu. V neposlední řadě by Aliance musela pro možnost ohrožení Ruska více trvat na umístění spojeneckých jednotek v nově přijatých státech i během míru.¹⁶⁵

4.4. Zachování operační efektivity Aliance

Pro lepší představu je dobré požadavek účasti kandidátů na mírových misích nejprve srovnat s celkovými průměrnými nároky Aliance na každou takovou misi. Její základ představuje vojenská jednotka o velikosti brigády, přičemž je nutné vzít v úvahu nutnost její rotace po šesti měsících a v neposlední řadě také podpůrné zabezpečení. Minimální velikost armády, schopné zajistit uvedené nároky proto činí zhruba 25 000 vojáků. Do mírových misí přitom může být vyčleněna maximálně jedna třetina z

¹⁶⁴ Srov. Boniface, P., *Un triomphe américain en trompe-l'oeil*. Le Monde, 10. 7. 1997, s. 14; Blank, S., *Russia, NATO Enlargement and the Baltic States*. World Affairs 3, 1998, s. 115; Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 56-57.

¹⁶⁵ Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006, s. 44.

celkového počtu ozbrojených sil. Na základě takto stanovených podmínek vychází, že ani jeden ze čtyř srovnávaných kandidátů nebyl takové zajištění mise schopen samostatně splnit. Eliminovat uvedený nedostatek se tyto státy snažily zejména skrze spolupráci s dalšími zeměmi na základě společně vytvořených mnohonárodních jednotek.¹⁶⁶

Zvláště aktivní bylo v tomto ohledu Slovensko, které zintenzivnilo vojenskou spolupráci se svými sousedy s cílem prokázat vlastní připravenost na vstup do NATO. Za konkrétní výsledek této slovenské snahy šlo považovat především polsko-česko-slovenskou brigádu, působící od roku 2002 do roku 2005. Dalšími příklady takových mnohonárodních jednotek jsou italsko-slovinsko-maďarská brigáda, rumunsko-maďarský prapor a maďarsko-slovensko-rumunsko-ukrajinský ženijní prapor Tisa. Mnohem dříve, již roku 1994 vytvořilo Estonsko společnou brigádu spolu s Litvou a Lotyšskem, která byla nasazena v mírových a humanitárních misích. Estonsko rovněž spolupracuje s Dánskem a Norskem na vytváření společných jednotek (BALTBAT, BALTNET, BALTRON), ale i na obnově a výstavbě infrastruktur.¹⁶⁷ I přes tyto možnosti však zůstávalo zapojení do zahraničních misí SFOR, KFOR, i na Balkáně, zejména ze strany Estonska v celkové výši 50 osob a Slovenska dokonce jen 40 osobami, ve srovnání se zmíněnou celkovou hranicí 25 000 mužů značně omezené.¹⁶⁸

V míře zapojení do různých typů operací proto zůstával mezi původními členy Aliance a nově přijatými zeměmi i po několik dalších let od jejich přijetí do NATO stále značný rozdíl. Původní členové například roku 2000 poskytli na tyto účely 63 293 vojáků, zatímco noví členové přispěli 4 294 vojáků.¹⁶⁹ Zvláště skepticky pak bezprostředně před rozšířením NATO v roce 1999 hodnotil schopnosti armád nových členů Michael Roskin: „*Tyto armády jsou v mnohem horším stavu, než se původně myslelo, jak z hlediska materiálu, tak personálu.*“¹⁷⁰ Ovšem i zastánci rozšiřování nepopírají, že žádný ze států přijatých v roce 1999 vojenská kritéria ani přinejmenším nenaplnoval. Šedivý na základě stavu vojenských sil připomíná v podstatě to samé i o

¹⁶⁶ Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001, s. 75.

¹⁶⁷ Srov. Hauser, G., *Sicherheit in Mitteleuropa. Politik. Kooperation. Ethnizität*. Landesverteidigungsakademie, Vídeň 2003, s. 34-49; Dančák, B., *Regionální rozměr bezpečnostní a zahraniční politiky Polska*. In: Khol, R. (ed.), *Perspektivy středoevropské vojenské spolupráce. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2003, s. 47-53; Morvay, P., *Maďarský pohled na možnosti vojenské spolupráce ve střední Evropě*. In: Khol, R. (ed.), *Perspektivy středoevropské vojenské spolupráce. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2003, s. 64-66; Bering, H., *The New, bigger NATO: fears v. facts*. Policy Review 106, 2001, s. 8.

¹⁶⁸ Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001, s. 75.

¹⁶⁹ Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., *Vojenské záležitosti. Co přijde v Praze? NATO Review 3*, 2002.

¹⁷⁰ Roskin, M., *NATO: the strange Alliance getting stranger*. Parameters 2, 1998, s. 34-36.

zemích přijatých do NATO v roce 2004, které například nebyly bez jediné výjimky schopny zapojení do vojenských operací krizového managementu. Noví členové totiž podle něj budou schopni přispívat do misí Aliance v nejbližších deseti až patnácti letech především pouze skrze povolení přístupu jednotkám NATO do jejich pozemního a vzdušného prostoru. Vzhledem k vysoké schopnosti interoperability pozemních vojsk lze však podobný závěr do budoucna částečně zpochybnit u Estonska. Ovšem ve vzdušných silách byla estonská schopnost interoperability téměř nulová, neboť nedisponovalo vůbec žádnými bojovými letouny, cvičnými proudovými letouny či dopravními letadly střední velikosti a ani vrtulníky.¹⁷¹

Dosažení potřebné interoperability se silami NATO však neprobíhalo bez komplikací ani v České republice a Maďarsku. Problémem byla jednak nutná modernizace části zastaralé výzbroje, která byla spojena se značnými finančními náklady. Vzniklou situaci neváhaly obě země řešit i souhlasem s dodávkami zbraní z Ruska, jako způsobem splácení dosud nesplacených sovětských dluhů. Maďarsko například v roce 1993 přistoupilo na dodání 28 letounů MiG-29, Česká republika pro změnu na dodání bojových vrtulníků. Tyto transakce však neumožňovaly snižování jejich jednostranné závislosti na systémech ruského původu. V této souvislosti je ovšem na druhou stranu třeba zmínit, že naprostá shoda zbraňových arzenálů nepanuje ani mezi členskými zeměmi NATO. Řecko a Itálie například používají letouny F-104, které Spojené státy již dávno vyřadily z aktivního nasazení.¹⁷²

Nicméně i tak se praktická náročnost interoperability pro nově přijaté státy v rámci společných misí NATO a zároveň i problematické poskytnutí případné efektivní kolektivní obrany těmto zemím ze strany Aliance ukázala zcela jasně během misí IFOR a později KFOR v Bosně a Hercegovině. Spojené státy tehdy musely investovat více než 100 miliónů dolarů do zlepšení lokální vojenské infrastruktury, aby mohly k plnění těchto misí vůbec využívat leteckou základnu Taszár na území Maďarska. Uspokojivé zlepšení národní infrastruktury v těchto státech přitom může trvat ještě desetiletí.¹⁷³

Posílit interoperabilitu vlastní armády se přitom Maďarsko snažilo i skrze navázání spolupráce s některými členskými zeměmi NATO. Maďarský generální štáb

¹⁷¹ Srov. Granville, J., *The Many paradoxes of NATO Enlargement*. Current History 98, 1999, s. 166; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 71-75.

¹⁷² Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 11.

¹⁷³ Srov. Drozdiak, W., *Staging Post for Bosnia Fortifies U.S. - Hungarian Alliance*. The Washington Post, 17.2.1997, s. A 1; Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997, s. 13.

například takto požádal německé ministerstvo obrany, které v roce 1995 vyslalo skupinu, jež měla maďarské straně poskytnout expertízu v oblasti vojensko-politické, strategické, operační a taktické. Spojené státy pak v Maďarsku udržovaly dvě společnosti na kontrakty s ním, využívané rovněž ke konzultacím s jeho vládou, ministerstvem obrany a generálním štábem o způsobu úprav a přijetí nezbytných reforem k vytvoření interoperabilní armády s NATO.¹⁷⁴

Právě obava z možného narušení operační efektivity, kdy státy NATO s nelibostí sledovaly vzrůstající spolupráci Slovenska s Ruskem, vedla spolu s výše uvedenými dalšími výtkami k vyřazení této země ze skupiny států přijatých do NATO v roce 1999. Bratislava se ovšem z hlediska interoperability potýkala také s konkrétními problémy, zejména s omezeným počtem nadzvukových bojových letounů čtvrté generace MiG-29, jejichž akceschopnost se systémy NATO vykazovala značnou omezenost. Ozbrojené síly Estonska ani Slovenska proto nedosahovaly relativní úrovně armád České republiky a Maďarska před jejich vstupem do NATO.¹⁷⁵

Období od rozšíření NATO v roce 1999 proto Slovensko využilo ještě k dalším reformám v obranném sektoru, jakož i k posílení interoperability se spojeneckými jednotkami NATO pro případ společného nasazení při příštích misích Aliance. Prioritou se v tomto ohledu stalo urychlení kompletace výzbroje a vybavení pro vlastní jednotky okamžité a rychlé reakce tak, aby byly co nejdříve schopné bojového nasazení po boku jednotek NATO. V rámci společných vojenských cvičení pak slovenská vláda poskytla vzdušným silám Aliance výcvikový vzdušný prostor letiště Kuchyňa. Slovensko se dále snažilo o podporu sil a prostředků NATO na vlastním území, a za tímto účelem umožnilo Alianci využívat jednu z vlastních střelnic a základen.¹⁷⁶ Zvláště aktivní byla v tomto ohledu dlouhodobě také Česká republika, která ve vojenském prostoru Bahna u Strašic již od roku 1994 každoročně organizuje Den pozemního vojska BAHNA, jež kromě veřejné ukázky bojeschopnosti vybrané části vlastních vojsk slouží také jako příležitost ke společnému cvičení s vojsky ostatních členů NATO.¹⁷⁷

Estonsko se před přijetím do NATO snažilo udržovat vysoký stupeň interoperability vlastních ozbrojených sil s NATO, zejména skrze účast na programu

¹⁷⁴ Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002, s. 5.

¹⁷⁵ Srov. Leška, V., *Slovensko a regionální vojenská spolupráce*. In: Khol, R. (ed.), *Perspektivy středoevropské vojenské spolupráce*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2003, s. 27; Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 75, 77.

¹⁷⁶ Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001, s. 54-55, 57.

¹⁷⁷ Více o této události viz její oficiální webové stránky. <http://www.bahna.eu/soucasnost.htm>.

Partnerství pro mír, který mu pomáhal k adaptaci jeho jednotek na standardy a procedury NATO. Hlavní pozornost pak z hlediska výstavby vlastní armády poutala výstavba praporu rychlého nasazení (ESTBAT). Kvůli malé početní velikosti vlastní ozbrojených sil klade Estonsko důraz právě na schopnost interoperability. Její dosažený vysoký stupeň je v estonském případě dán tím, že pobaltské státy budují vlastní armády po odchodu ruských vojsk z tohoto území od počátku podle standardů NATO. Vojenské vzdělávání vlastních jednotek Estonsko dále provádělo i skrze uvedenou spolupráci s Dánskem a Norskem na k tomu specializované instituci (*Baltic Defence College*).¹⁷⁸

Všechny čtyři kandidátské země se musely rovněž vypořádávat s nedostatkem civilních expertů ve vojenské oblasti, jež by mohli působit na ministerstvu obrany. Tuto mezeru pomáhali přitom jen částečně zacelit civilisté, kteří se vrátili z exilu, nicméně jejich počet byl příliš malý, aby mohl umožnit personální restrukturalizaci v organizování armády. Skrze vytvoření několika speciálních programů se snažilo pomoci rovněž NATO a seznámit důstojníky těchto států s praxí členů Aliance. K roku 2000 tak například mělo sedm z nejvyšších deseti vojenských představitelů v Maďarsku vzdělání získané na některé z institucí v západní Evropě, přičemž již k roku 1998 neůstal v celých maďarských ozbrojených silách jediný generál, který by byl do tohoto stavu povýšen před rokem 1989. Provedená organizační restrukturalizace armády však narážela i na komplikace. Z dob uspořádání vojsk Varšavské smlouvy především stále přetrvával velmi vysoký poměr důstojníků vzhledem k celkovému počtu zaměstnanců, který neumožňoval dostatečné prosazení opatření vydaných nejvyšším velením i na nižších úrovních armády. Další komplikaci vytvořilo přesměrování finančních nákladů za využívání uvedených několika speciálních programů NATO z členských zemí Aliance na samotnou Českou republiku a Maďarsko po rozhodnutí z roku 1997 přijmout tyto země do NATO, na což obě země reagovaly podstatným snížením vlastního zastoupení v těchto programech. V neposlední řadě se stal překážkou pro efektivní využití organizační restrukturalizace armád kandidátských zemí i vzrůstající vliv bývalých členů ozbrojených sil, kterým se, zejména v Maďarsku, postupně podařilo prosadit do řídicích funkcí na ministerstvech obrany.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 2001, s. 60-61, 64-65.

¹⁷⁹ Srov. Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002, s. 142; Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006, s. 134-136.

4.5. Vyhodnocení kandidátských zemí

Následující podkapitola nemá rozhodně za cíl opakovat všechny doposud zmíněné podrobnosti z předešlých částí čtvrté kapitoly, ale omezuje se jen na ta fakta, která umožňují rozhodnout, zda danému kritériu jednotlivé čtyři analyzované státy *v době jejich přijetí* vyhovovali či ne. Závěrečná shrnující tabulka pak tuto připravenost názorně ukazuje i v grafické podobě, kdy každého z kandidátů hodnotí znaménkem „+“, pokud dané kritérium splňuje, a naopak znaménkem „-“, jestliže tomu tak není.

S výjimkou období druhé vlády Vladimíra Mečiara na Slovensku nedocházelo v uvedených kandidátských zemích k vážnějším vnitřním jurisdikčním sporům mezi jejich ústředními orgány. Česká republika splňuje nejlépe ze srovnávaných států první kritérium. Jednak se jí podařilo provést pokojným způsobem rozpad Československa a následně neměla s žádným ze členských států NATO či přímými sousedy otevřené mezinárodní neshody. Vzhledem k několika miliónové maďarské etnické menšině na území okolních států byla situace pro Maďarsko podstatně komplikovanější než v případě ČR. Budapešť měla z tohoto důvodu zvláště napjaté vztahy se Slovenskem a Rumunskem. Maďarsko vyhovělo tomuto kritériu a získalo plus, především z důvodu vlastní ne eskalace problémů s okolními státy. Tyto neshody se naopak do doby svého přijetí snažilo, jak požaduje toto kritérium prokazatelně řešit, o čem svědčí bilaterální dohoda s Rumunskem ze září 1996 i rozvíjená regionální spolupráce se Slovenskem v rámci V4, v neposlední řadě neeskalovalo ani problém vodního díla Gabčíkovo na Dunaji. Slovensko sledovalo především za vlády Vladimíra Mečiara přesně opačný směr, kdy se nesnažilo o zlepšení vztahů s Maďarskem a stupňovalo dále nerespektování maďarské menšiny na svém území. Po nástupu nové vlády v roce 1998 pak došlo ke zlepšení vzájemných vztahů s Maďarskem. Klíčovým pro označení Slovenska jako státu, který nesplnil toto kritérium, se pak stalo rozhodnutí ponechat v platnosti rozdělení maďarské menšiny do několika administrativně nově vytvořených krajů, aniž by se zajímala o samotný názor této menšiny. Estonsko nesplnilo toto kritérium z obdobných důvodů jako Slovensko. Od vyhlášení samostatnosti 28. června 1992 totiž dokonce ústavně upíralo zaručení základních práv a svobod početné ruské menšině, která žila na jeho území. Zvláště diskriminující podmínkou bylo zavedení estonštiny, jako jedné ze základních podmínek pro možnost ucházet se o jakékoliv veřejné funkce.

Riziko nestability na vlastní vnitropolitické scéně je potom možné označit za největší překážku pro přijetí Slovenska v roce 1999. Po změně vlády se však Slovensku podařil návrat k demokratickým principům a větší vnitropolitické stabilitě. S výjimkou České republiky existuje v ostatních třech státech větší prostor pro instituty přímé demokracie, jako je referendum, přímá volba prezidenta či petiční akce. Tento demokratický deficit však ČR vyrovnává existencí dvoukomorového parlamentu. Ostatní tři státy jej totiž mají vždy jednokomorový. Ve všech státech pak bez výjimky rozhoduje o vyhlášení válečného stavu či o vyslání vlastních vojsk do zahraničí nebo o pobytu cizích vojsk na vlastním území vždy parlament. Klíčovým pro udělení znaménka mínus v závěrečné tabulce se proto stal způsob, jakým tyto státy byly schopné zajistit demokratickou a civilní kontrolu vlastní armády. Maďarsko v tomto případě jako jediné nedokázalo ustanovit dohled ministra obrany nad celým generálním štábem vlastní armády, čímž zároveň neumožnilo ani potřebný parlamentní dohled nad armádou a zejména jejím rozpočtem. Parlament ji totiž kontroluje právě skrze dohled nad ministrem obrany.

Důraz hodnocení tohoto kritéria byl kladen na geostrategický význam každé z těchto čtyř kandidátských zemí pro NATO v době rozhodnutí o jeho přijetí do NATO. Česká republika, Maďarsko potažmo Slovensko byly, jak vyplývá z předešlého kritéria stabilní státy, které navíc vzhledem ke své poloze ve střední Evropě neměly společné hranice s Ruskem. Česká republika a Polsko pak navíc mohly těžit ze zájmu Německa o jejich přijetí. Berlín touto politikou chtěl po několika desetiletích ukončit pozici státu tvořícího vnější pomyslnou hranici Aliance. V porovnání s ostatními kandidátskými zeměmi disponovaly Česká republika a Maďarsko s výjimkou Polska největšími obrannými kapacitami, čímž ještě více naplňovaly požadavek tohoto kritéria. Maďarsko by tak zcela jistě obdrželo v závěrečné tabulce kladné hodnocení nebýt odmítnutí přijmout zároveň Slovensko. Toto rozhodnutí z něj učinilo odříznutý stát od ostatních členských států, neboť s nimi nesdílelo žádné společné hranice, což by velmi komplikovalo možnost případné kolektivní obrany napadenému Maďarsku. Obranné kapacity Slovenska rozhodně nedosahovaly výše České republiky nebo Maďarska, nicméně jeho poloha z něho činila jeden z nejvýznamnějších přijatých států v roce 2004. Jeho přijetí jednak odstraňovalo izolaci Maďarska, z předchozí vlny rozšíření, dále umožnilo završení bezpečnostní integrace střední Evropy a konečně pak spolu se současným přijetím Slovenska také propojit severní a jižní křídlo NATO a tím i usnadnit přístup Aliance na Balkán. Hned několik důvodů naopak existovalo pro nesplnění

tohoto kritéria ze strany Estonska. Největší překážkou byla nedostatečná obranyschopnost vlastních vojsk, způsobená nejen jejich malým počtem, ale i dalšími tentokrát kvalitativními nedostatky v podobě chybějících prvků základní výzbroje, zejména téměř neexistující vlastní vzdušných sil.

Obecně se mínění odborné veřejnosti shoduje na názoru, že interoperabilní kapacity byly ze strany nově přijatých států k účasti na společných misích značně omezené. Česká republika, Maďarsko a Slovensko v tomto ohledu nepředstavovaly výjimku. Jejich největším přínosem do společných operací byla proto skrze roli transitních zemí, které pouze umožnily povolení přístupu jednotkám NATO do jejich pozemního a vzdušného prostoru. Ke snížení tohoto nedostatku a zároveň k podpoře míry vlastního zapojení vytvářely tyto státy mnohonárodní jednotky. Hlavními příčinami uvedeného poměrně nízkého početního i materiálního zapojení byla zastaralost části vlastní výzbroje a také přetrvávající závislost na zbraňových systémech ruského původu. Transformace jejich armád směrem k omezení takové závislosti a k větší interoperability na společných misích Aliance pak znesnadňovala relativně početnější armáda, než jakou byly tyto postkomunistické státy schopny financovat. Z uvedených důvodů nesplňovaly Česká republika, Maďarsko či Slovensko v mnoha ohledech základní požadavky na splnění tohoto kritéria. Rozporuplná situace pak nastala u Estonska, pro jehož vyhovění tomuto kritériu hovořil dosažený vysoký stupeň interoperability. Na druhou stranu takové hodnocení komplikuje fakt, že touto schopností se Estonsko vyznačuje pouze v oblasti pozemních sil. V oblasti vzdušných sil byla totiž jeho interoperabilita prakticky nulová, neboť nedisponovalo žádnými bojovými či cvičnými proudovými letouny, nebo dopravními letadly střední velikosti a vrtulníky. Vzhledem k faktu, že Estonsko je nuceno po odchodu sovětských a později ruských vojsk z jeho území budovat vlastní armádu zcela od začátku a také k finanční náročnosti případného budování strategických vzdušných sil, bylo v tabulce nakonec přihlédnuto pouze ke schopnosti estonské interoperability v oblasti pozemních vojsk.

Tabulka 1: Připravenost České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska z hlediska hodnocených kritérií v době přijetí do NATO

	1. VYŘEŠENÍ VŠECH MEZINÁRODNÍCH NESHOD, VČETNĚ ETNICKÝCH	2. DEMOKRATICKÁ A CIVILNÍ KONTROLA VLASTNÍ ARMÁDY	3. ZAPOJENÍ DO KOLEKTIVNÍ OBRANY	4. ZACHOVÁNÍ OPERAČNÍ EFEKTIVITY ALIANCE
Česká republika	+	+	+	-
Maďarsko	+	-	-	-
Slovensko	-	+	+	-
Estonsko	-	+	-	+

Závěr

Rozšiřování NATO v letech 1999 a 2004 nebylo prvními dvěma v historii Aliance. Již během studené války totiž proběhly celkem čtyři vlny rozšíření. Svoji povahou se však od procesu přijetí nových členů po konci studenovělečného konfliktu značně lišily. Jednalo se především o přijetí států pouze na základě článku X zakládající Washingtonské smlouvy. Po celé období studené války totiž nedošlo k vypracování jakýchkoliv upřesňujících kritérií. Kromě možného chápání čistě bilaterálních americko-španělských Madridských dohod také jako nepřímého nástroje Aliance k přípravě Španělska, pak v tomto období nelze nalézt ani existenci jakýchkoliv asistenčních programů, jež by sloužily k přípravě přijatých států na následný vstup do Severoatlantické aliance. Zejména vzhledem k soupeření a možnému konfliktu se Sovětským svazem tehdy proces rozšíření probíhal více neformálním a neveřejným způsobem. Základními determinantami pro přijetí nových států byly především poloha přijímané země a strategický význam tohoto státu pro NATO, v případě Španělska po smrti diktátora Franka je však možné za hlavní motiv považovat politické důvody. Na základě uvedené podoby rozšiřování během studené války lze způsob i provedení přijetí nových členů do NATO po roce 1990 označit za ve své podstatě jedinečný proces.

Jedinečnost přijetí států bývalého východního bloku tkvěla již v tom, že se vesměs jednalo, o bývalé členy Varšavské smlouvy, tedy o původní nepřátele Aliance. K tomuto rozšíření ovšem vůbec nemuselo dojít, neboť USA mu zpočátku nebyly vůbec nakloněny, když až do roku 1993 upřednostňovaly bilaterální vztahy s Ruskem. I přes změnu vlastního postoje lze v pozadí amerických rozhodnutí, učiněných směrem k rozšíření Aliance, stále sledovat přetrvávající význam, přisuzovaný postoji Ruska. Následně i samotná rozšíření v letech 1999 a 2004 proběhla na základě předchozích ústupků USA vůči Rusku. Před madridským summitem, kde bylo rozhodnuto o přijetí Polska, České republiky a Maďarska, totiž došlo nejprve k uzavření Zakládajícího aktu NATO Rusko, v němž Aliance přislíbila nerozmísťovat na území nových členů jaderné zbraně či budovat vojenské základny. Tento závazek pak Aliance skutečně dodržela. Rusku se však tehdy nepodařilo dosáhnout práva veta vůči rozšiřování NATO či na vojenské akce Aliance, a to i pokud by tyto akce byly uskutečněny na základě vzájemné spolupráce. Podobný scénář způsobu rozšíření se opakoval i při další vlně rozšíření, o níž se rozhodlo během pražského summitu NATO v listopadu 2002. Ještě předtím se totiž konal podobný summit NATO a Ruské federace, kde bylo Moskvě přiznáno právo

veta v oblastech vzájemné spolupráce. Takový ústupek Spojených států byl zcela jistě ovlivněn teroristickými útoky z 11. září 2001 v New Yorku, kdy se následně USA snažily vybudovat co nejširší síť spojenců pro válku s mezinárodním terorismem. Rusko takovou nabídku spolupráce postavenou na rovných podmínkách rádo přijalo, neboť se již předtím skrze zapojení do programu PFP aktivně podílelo na činnosti NATO, a to způsobem, kdy se mezi roky 1996 a 2003 stalo nepřetržitě největším nečlenským vojenským přispěvatelem do aliančních operací. Motivem ke spolupráci byly ale také vlastní problémy s čečenskými separatisty. Zájem o rozvoj vzájemné spolupráce proto v Rusku vždy v rozhodující okamžik převážil stále značný odpor proti jakémukoliv rozšíření NATO a Moskva se proto byla za takovou cenu ochotna s přijetím nových členů smířit.

V rámci samotné Aliance mělo rozhodnutí USA o podobě rozšíření jednoznačně dominující význam. Washington byl jednak hlavním iniciátorem nástrojů NATO, vytvořených pro spolupráci s nečlenskými zeměmi, ale také spoluvůrcem nově přijatých podmínek pro přijetí nových členů uvedených ve Studii o rozšíření NATO. V neposlední řadě potom USA zásadním způsobem ovlivňovaly časový průběh celého procesu a následně zejména i jaké státy budou přijaty. Především kvůli odporu USA proto nebyly v roce 1999 do NATO přijaty Rumunsko a Slovinsko, ačkoliv byly tehdy silně podporovány Francií a Itálií.

Bez podpory či alespoň souhlasu USA by proto nebylo možné ani přijetí České republiky, Maďarska v roce 1999 či Slovenska a Estonska o pět let později. Připravenost každého z nich se však lišila. Míru jejich odlišnosti pomáhají názorně ukázat výsledky jejich připravenosti na vstup do NATO, jež byly získány na základě aplikace stanovených kritérií na tyto státy. Uvedená kritéria přitom vzešla z analýzy požadavků, obsažených ve Studii o rozšíření NATO, a rovněž s přihlédnutím k relevantní literatuře. Konkrétně byly na tyto státy aplikovány celkem čtyři kritéria. První z nich vyžaduje vyřešení všech mezinárodních neshod, zvláště o hranice nebo území jakož i etnických či vnitřních jurisdikčních sporů vždy a výhradně mírovými prostředky. Následující kritérium posuzuje ustavení odpovídající demokratické a civilní kontroly vlastní armády, která ovšem vyžaduje nejprve otestování samotného systému každé kandidátské země z hlediska jeho demokratičnosti, neboť v nedemokratickém zřízení nemůže být ustanovena ani řádná demokratická kontrola armády. Demokratičnost systému je přitom prováděna na základě posouzení, zda daný stát umožňuje konání pravidelných a spravedlivých voleb, dělbu moci na moc

zákonodárnou, výkonnou a soudní, zda respektuje základní lidská a občanská práva a svobody. Následně může být provedeno také posouzení samotného kritéria demokratické a civilní kontroly vlastní armády, které je ovšem nutné pro jeho účinnou aplikaci nejprve upřesnit. Pravděpodobně nejvýstižnější konkretizaci nabízí Jeffrey Simon z Americké univerzity národní obrany. Simon stanovuje pro testovatelnost tohoto kritéria čtyři základní podmínky. První z nich vyžaduje jasné rozdělení pravomocí na základě ústavy nebo veřejného práva, mezi prezidenta a vládu. Druhou podmínku představuje parlamentní dohled nad armádou skrze kontrolu jejího rozpočtu. Následující podmínka, platí pouze v době míru, neboť trvá na dohledu vlády skrze civilní osobu na postu ministra obrany nad generálním štábem a vojenskými veliteli. Poslední Simonovou podmínkou pak je obnovení vojenské prestiže, důvěryhodnosti a zodpovědnosti ozbrojených sil směrem k efektivitě.

Následující, v pořadí třetí aplikované kritérium představuje schopnost zapojení kandidátské země do kolektivní obrany. Uvedené kritérium bylo posuzováno zejména prostřednictvím posouzení geostrategického významu každé země pro NATO. Posledním kritériem je pak přínos k zachování operační efektivity Aliance, aplikované skrze dostatečnou účast uchazečských států na probíhajících či nově zahájených misích a vojenských cvičeních, jež jsou pod záštitou NATO.

První z kritérií, požadující vyřešení všech mezinárodních neshod a etnických či vnitřních sporů, nejlépe splňovala Česká republika, která se s žádným s členským státem NATO či s přímými sousedy nedostala do otevřených mezinárodních sporů či konfliktů. Kvůli vlastnímu zájmu o přijetí České republiky neeskalovalo ani Německo jediný potenciální etnický problém, spočívající v domnělých křivdách poválečného odsunu sudetských Němců. Zcela jiná situace panovala u ostatních třech srovnávaných států, neboť Slovensko a Maďarsko byly zainteresovány v otázce postavení maďarské menšiny na Slovensku. Estonsko se pak potýkalo s problémem značné ruské menšiny na svém území. Nejlépe se situaci podařilo před přijetím do NATO vyřešit Maďarsku, které v září 1996 podepsalo dohodu s Rumunskem o řešení vzájemných neshod, mimo jiné i o maďarské menšině žijící v oblasti Transylvánie. Budapešť dále ani jinak neeskalovala napětí se Slovenskem. Od voleb roku 1998 se také Slovensko pokusilo vydat cestou vzájemné spolupráce se svými sousedy. Na druhou stranu ponechalo v platnosti opatření přijatá za předchozí Mečiarovy vlády, podle něhož byla maďarská menšina bez ohledu na její nesouhlas rozdělena do několika administrativně nově vytvořených krajů tak, aby v žádném z nich netvořila většinu. Nejhůře se však s tímto

kritériem vypořádalo Estonsko, které dokonce ústavně odpíralo ruské menšině zaručení základních občanských práv a svobod. Tyto výsady totiž byly přiznány pouze estonským občanům.

Demokratičnost systému jako základ druhého kritéria splňovaly, s výjimkou Slovenska během období druhé vlády Vladimíra Mečiara, všechny čtyři státy. Lišily se však již v míře ustavení odpovídající demokratické a civilní kontroly vlastní armády. Nejhůře dopadlo Maďarsko, kterému se přes veškerou snahu nepodařilo naplnit zejména dva ze čtyř Simonových základních podmínek. Budapešť totiž sice dokázala jasně ústavně rozdělit pravomoci mezi prezidenta a vládu, potažmo mezi premiéra a ministra obrany, i přijmout některé organizační metody známé ze členských zemí NATO, avšak v jiných neméně důležitých podmínkách selhala. Problematickou zůstala především otázka nedostatečného dohledu vlády skrze ministra obrany nad celým generálním štábem a vojenskými veliteli. Další klíčové nedostatky mělo Maďarsko také v otázce potřebného parlamentního dohledu nad armádou skrze kontrolu jejího rozpočtu. Obě uvedená selhání poskytovala armádě možnost vlastní izolace od účinné kontroly ze strany vlády. V porovnání s Maďarskem se ostatní tři porovnávané státy nepotýkaly s takovými problémy. Nicméně i ony musely bez výjimky čelit nedostatku civilních expertů a některým nejasnostem ve vymezení vojenských pravomocí mezi příslušné státní instituce. Celkově však splnily všechny čtyři základní Simonovy podmínky, čímž bezesporu dosáhly minimálních standardů potřebných k vyhovění tomuto kritériu.

V rámci třetího kritéria se z hlediska posuzovaného geostrategického významu kandidátských zemí pro NATO podělily o pomyslné prvenství Česká republika a Slovensko. Oba státy patřily do středoevropského regionu, jenž byl obecně považován za stabilní oblast. Česká republika pak navíc nesdílela ani žádnou hranici s některým ze států z bývalého Sovětského svazu a těšila se také podpoře Německa. Členství Slovenska pro změnu mohlo uzavřít bezpečnostní integraci střední Evropy, spolu s přijetím Slovinska také propojit severní a jižní křídlo NATO, což by Alianci usnadňovalo přístup na Balkán. Maďarsko disponovalo před svým přijetím stejnými výhodami jako Česká republika, jeho význam však z hlediska kolektivní obrany zhatilo rozhodnutí nepřijmout současně s ním také Slovensko nebo Slovinsko, čímž se Maďarsko dostalo do izolovaného postavení od ostatních členských států. Z dlouhodobého geostrategického hlediska lze proto Maďarsko po přijetí Slovenska do NATO v roce 2004 považovat za minimálně stejně významné jako předešlé dva státy. V nejhorší situaci se ze srovnávaných států ocitlo Estonsko, jež jednak sdílí část svých

hranic dokonce přímo s Ruskem, ale také postrádalo schopnost přijmout na svém území významnější množství vojenských posil od ostatních členů Aliance a v neposlední řadě pak rovněž nedokázalo vybudovat dostatečné obranné kapacity.

Největším úskalím se pro většinu ze srovnávaných států stalo vyhovění poslednímu kritériu. Ani jeden z nich totiž obecně nedisponoval takovým vojenským potenciálem, aby jeho přijetí do NATO výrazným způsobem posílilo operační efektivitu Aliance a spíše tak jen dosavadním členským státům přidával závazky k obraně dalších zemí. Na oplátku jim tyto nově přijaté státy nabízely většinou pouze přístup do vlastního pozemního a vzdušného prostoru. Problémy s dosažením interoperability totiž obecně měly všechny státy s relativně početnější armádou, neboť její transformace vytvářela časově a finančně náročnější úkol než v případě menších armád. Komplikacím proto čelily bez výjimky Česká republika, Maďarsko a také Slovensko. Pouze Estonsku jeho méně početná armáda umožňovala dosáhnout vysokého stupně interoperability se silami NATO. Tento předpoklad Estonsko skutečně naplnilo, ale pouze v oblasti pozemních sil, neboť Tallinn do členství v NATO prakticky rezignoval na budování jakýchkoliv vzdušných sil. Zcela jasně se tak projevil malý vojenský význam nově přijatých států pro Alianci.

Celkově nejlépe v hodnocení připravenosti na vstup do NATO dopadla Česká republika, která nevyhověla pouze jednomu ze čtyř stanovených kritérií. Na děleném druhém místě se umístilo Slovensko spolu s Estonskem, když shodně splnily jen o jedno kritérium méně než ČR. Stejného umístění by dosáhlo také Maďarsko, pokud by Slovensko bylo přijato současně s ním, neboť tato skutečnost mu vzala šance na získání kladného znaménka i u třetího kritéria. Na základě těchto výsledků nelze s určitostí tvrdit, že by zvolené státy, přijaté v roce 1999, byly podstatně lépe připraveny na vstup než vybrané země z další vlny rozšíření NATO, či se naopak potvrdila lepší připravenost kandidátů z této vlny.

Získané výsledky nicméně nelze považovat za absolutní, neboť Studie sama uvádí, že neposkytuje žádný fixní seznam podmínek členství a budoucí členové proto budou i nadále závazně posuzováni na individuální bázi, tedy pouze s využitím článku X zakládající Washingtonské smlouvy. Nesplnění některého kritéria ze strany uchazečské země tak nemusí automaticky znamenat její nepřijetí. Dosažené výsledky je proto vhodnější chápat spíše jako pomůcku při rozhodování členských států NATO, zda konkrétní stát přijmout či nikoliv. Přijetí všech čtyř srovnávaných států v době, kdy

žádný z nich nespĺňoval všechna stanovená kritéria, pak jasne ukazuje opodstatnenost takového závěru.

SEZNAM LITERATURY

1. Prameny

Dokumenty NATO:

Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation. Paříž, 27. 5. 1997. Viz http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm.

London Declaration on a transformed North Atlantic Alliance, 6. 8. 1990. NATO Press Release, Brusel.

Madridská deklarace. Madrid, 8. 7. 1997. Viz <http://smsjm.vse.cz/wp-content/uploads/2008/10/nato7.pdf>.

NATO Speeches, *Clinton's remarks to the people of Detroit*, 22. 10. 1996. Viz <http://www.nato.int/docu/speech/1996/s961022a.htm>.

North Atlantic Treaty Organization, *Membership Action Plan (MAP)*. Approved by the Heads of State and Government participating in the Meeting of the North Atlantic Council, 24. 4. 1999. Viz http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27444.htm.

Study on NATO Enlargement, 1995. Viz <http://www.nato.int/docu/basictxt/enl-9501.htm>.

Washingtonská smlouva, 4. 4. 1949. Viz http://www.nato.int/cps/en/SID-23FF24BA-AAE40237/natolive/official_texts_17120.htm.

Ostatní dokumenty:

A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. The White House, únor 1996.

AMZV, Praha, *Politická zpráva za měsíc únor*. 43/13, 1955.

Clinton, W., J., *Address to the Polish Parliament in Warsaw*, 7. 7. 1994. In: Public Papers of the Presidents of the United States, *Administration of William J. Clinton 1994*. U.S. Government Printing Office. Volume 1, s. 1210.

Clinton, W., J., *Text of a Letter from the President to the Chairmen of the Senate Committees on Foreign Relations and Armed Services and the House Committees on International Relations and National Security*. The White House, 24. 2. 1997.

Clinton, W., J., *The President's News Conference with Visegrad Leaders in Prague*, 12. 1. 1994. In: Public Papers of the Presidents of the United States, *Administration of William J. Clinton 1994*. U.S. Government Printing Office. Volume 1, s. 40.

Projev amerického prezidenta G. Bushe na Varšavské univerzitě, viz *Remarks by the President in Address to Faculty and Students of Warsaw University*. The White House, 15. 6. 2001.

Protokol o ukončení platnosti Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci podepsané ve Varšavě dne 14. května 1955 a Protokolu o prodloužení její platnosti podepsaného dne 26. dubna 1985 ve Varšavě. Praha, 1. 7. 1991. Viz http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0753_00.htm.

Zápis z rozhovoru Trumana s Achesonem 28. 2. 1949, in: Foreign Relations of the United States (FRUS), Washington, IV, 1949.

2. Neperiodická literatura

Arteta, U. A. a kol., *Dějiny Španělska*. Lidové noviny, Praha 1995.

Asmus, D., *Dvere do NATO: ako sa Aliancia prispôsobila novým časom*. Kalligram, Bratislava 2002.

Barany, Z., *An Outpost on the troubled periphery*. In: Michta, A. (ed.), *America's new allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*. University of Washington Press, Seattle 1999.

Barany, Z., *The Military and Security Legacies of Communism*. In: Barany, Z., Volgyes, I. (eds.), *The Legacies of Communism in Eastern Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore 1995.

Benda, L., *Maďarská republika*. In: Dančák, B. (ed.), *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Masarykova univerzita, Brno 1999.

Beschloss, M., Talbott, S., *At the highest levels: the inside story of the Cold War*. Little Brown, New York 1993.

Cotter, A. (ed.), *Democratic Control of the Military in Postcommunist Europe*. Palgrave, New York 2002.

Dančák, B., *Geneze spolupráce ve střední Evropě*. In: Dančák, B. (ed.), *Integrační pokusy ve středoevropském prostoru II*. Masarykova univerzita, Brno 1999.

Dančák, B., *Regionální rozměr bezpečnostní a zahraniční politiky Polska*. In: Khol, R. (ed.), *Perspektivy středoevropské vojenské spolupráce*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2003.

De Santis, H., *Romancing NATO. Partnership for Peace and East European Stability*. In: Carpenter, T. (ed.), *The Future of NATO*. Frank Cass, Londýn 1995.

de Staercke, A., Scherwen, N., *NATO's anxious birth: the prophetic vision of the 1940's*. Hurst, Londýn 1985.

Duleba, A., Hirman, K. *Rusko na konci Jel'cinovej éry: Zahraničná a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1999.

Fidler, J., Mareš, P., *Dějiny NATO*. Paseka, Praha 1997.

Garton Ash, T., *In Europe's Name*. Vintage Press, Londýn 1994.

- Goldgeier, J. M.: *Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*.
Brookings Institution Press, Washington 1999.
- Gutierrez, B., *Defense reform in central Europe and the challenges of NATO membership: the case of Hungary*. University of California, San Diego 2002.
- Hauser, G., *Sicherheit in Mitteleuropa. Politik. Kooperation. Ethnizität*.
Landesverteidigungsakademie, Vídeň 2003.
- Irmanová, V., *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*. Albis International, Ústí nad Labem 2005.
- Jasenovcová, Z., *Slovak position after the first NATO Enlargement and the attitude of Slovak political elites towards membership in NATO*. In: Jireš, J. (ed.), *European security and NATO enlargement*. Institute of International Relations, Praha 2001.
- Kopeček, L., *Slovensko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004.
- Kotlyar, V., S., *NATO's New Strategic Concept: A View from Moscow*. In: Vavilov, A., M., Schemm, J., M. (eds.), *Russia and the West, the West and Russia*. Working Paper – Special Issue.
- Kříž, Z., *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Mezinárodní politologický ústav MU, Brno 2006.
- Lachowski, Z., *The Adapted CFE Treaty and the admission of the Baltic States to NATO*. SIPRI, Stockholm 2002.
- Leška, V., *Slovensko a regionální vojenská spolupráce*. In: Khol, R. (ed.), *Perspektivy středoevropské vojenské spolupráce*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2003.
- Luňák, P., *Západ. Spojené státy a západní Evropa ve studené válce*. Libri, Praha 1997.

- Mandelbaum, M., *The Dawn of Peace in Europe*. The Twentieth Century Fund Press, New York 1996.
- Morgan, K., O., *Britain since 1945. The people's peace*. Oxford University Press, Oxford 2001.
- Morvay, P., *Maďarský pohled na možnosti vojenské spolupráce ve střední Evropě*. In: Khol, R. (ed.), *Perspektivy střeoevropské vojenské spolupráce*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2003.
- Mrklas, L., *Česká republika*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí střeoevropské Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004.
- Myers, R., *What will it mean? The Military and financial implications of NATO enlargement*. Marine Corps University, Virginia 1997.
- Pecze, Z., *Civil-military relations in Hungary 1989-1996*. Centre for European Security Studies, Groningen 1998.
- Plechanovová, B., Fidler, J., *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941 – 1995*. Institut pro střeoevropskou kulturu a politiku, Praha 1997.
- Příručka NATO*, Office of Information and Press, Brusel 2001.
- Reid, E., *Time of fear and hope: the making of the North Atlantic Treaty 1947-1949*. McClelland and Stewart, Toronto 1977.
- Schimmelfening, F., Engert, S., Knobel, H., *Basic Europeanization: the impact of EU political conditionality*. In: Schimmelfening, F., Sedelmeier, U. (eds.), *The Europeanization of Eastern Europe*. Cornell University Press, Ithaca 2004.
- Simon, J., *NATO Enlargement and Central Europe: A Study in civil-military relations*. National Defence University Press, Washington 1996.

- Smith, M., *NATO Enlargement during the Cold War. Strategy and system in the Western Alliance*. Palgrave, Basingstoke 2000.
- Solomon, G., B., *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997, Blessings of Liberty*. The Center for Strategic and International Studies, Westport 1998.
- Szanya, T., *A Small Contributor or a "Free Rider"?* In: Michta, A. (ed.), *America's new allies: Poland, Hungary, and the Czech Republic in NATO*. University of Washington Press, Seattle 1999.
- Šedivý, J., *Dilema rozšiřování NATO*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001.
- Švec, L., *Estonsko*. In: Kubát, M. (ed.), *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Eurolex Bohemia, Praha 2004.
- Teltschik, H., *329 Tage: Innenansichten der Einigung*. Siedler, Berlín 1991.
- Thatcher, M., *The Downing Street Years*. HarperCollins, Londýn 1993.
- Ulrich, M., P., *Democratizing communist militaries: the cases of the Czech and Russian armed forces*. University of Michigan, Ann Arbor 1999.
- Ulrich, M., P., *The Czech Republic: Negotiating Obstacles on the way to integration*. In: Nelson, D., Markus, U. (eds.), *Brassey's Central and East European security yearbook*. Potomac Books Inc, Washington 2002.
- Wade, J., *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2006.

3. Periodická literatura

- Art, R. J., *Why Western Europe Leads the United States and NATO*. Political Science Quarterly 1, 1996.

Art, R., J., *Creating a disaster: NATO's Open door policy*. Political Science Quarterly 3, 1998.

Asmus, R., Kugler, R., Larrabee, S., *Building a New NATO*. Foreign Affairs 4, 1993.

Asmus, R., Larrabee, S., *NATO and the Have-Nots. Reassurance After Enlargement*. Foreign Affairs 6, 1996.

Běloševský, D., *Vojenský blok AntiNATO je reálný*. Příloha Hospodářské noviny, 15. 3. 1996.

Bering, H., *The New, bigger NATO: fears v. facts*. Policy Review 106, 2001.

Blank, S., *Russia, NATO Enlargement and the Baltic States*. World Affairs 3, 1998.

Boniface, P., *Un triomphe américain en trompe-l'oeil*. Le Monde, 10. 7. 1997.

Brown, M., *The Flawed Logic of NATO Expansion*. Survival 1, 1995.

Bucharin, N., *Rossija: Povорот v storonu vostočnoj Jevropy?* Observer 25, 1993. Viz http://www.rau.su/observer/N25_93/25_05.HTM.

Cottey, A., Edmunds, T., Forster, A., *Vojenské záležitosti. Co přijde v Praze?* NATO Review 3, 2002.

Dobbs, M., *Albright Urges Accelerated NATO Growth*. The Washington Post, 19. 2. 1997.

Dobbs, M., Hoffman, D., *Yeltsin Stands Firm Against Larger NATO*. The Washington Post, 22. 2. 1997.

Drozdiak, W., *Staging Post for Bosnia Fortifies U.S. - Hungarian Alliance*. The Washington Post, 17.2.1997.

- Eichler, J., *Paradoxy rozšiřování NATO*. Mezinárodní politika 1, 1998.
- Gaddis, J., L., *History, Grand Strategy and NATO Enlargement*. Survival 1, 1998.
- Granville, J., *The Many paradoxes of NATO Enlargement*. Current History 98, 1999.
- Haas, R., N., *The Squandered Presidency*. Foreign Affairs 3, 2000.
- Hillen, J., Noonan, M., *The Geopolitics of NATO enlargement*. Parameters 3, 1998.
- Holzer, J., Kuchyňková, P., *Jelcinovo Rusko. Případová studie nejistého režimu*. Středoevropské politické studie 4, 2005.
- Hubel, H., *The Baltic Sea subregion after dual enlargement*. Cooperation and Conflict 3, 2004.
- Hunter, R. *Maximizing NATO*. Foreign Affairs 3, 1999.
- Hunter, R., E., *NATO in the 21st century: a strategic vision plan*. Parameters 2, 1998.
- Ivanov, S., *Zrající partnerství*. NATO Review 4, 2005. Viz <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue4/czech/special.html>.
- Joffe, J., *Is There Life After Victory? What NATO Can and Cannot Do*. The National Interest 41, 1995.
- Kamp, K., H., *NATO entrapped: debating the next enlargement round*. Survival 3, 1998.
- Kay, S., *Putting NATO back together again*. Current History 102, 2003.
- Kennan, G., *A Fateful Error*. The New York Times, 5. 2. 1997.
- Khudoley, K., Lanko, D., *Russia, NATO Enlargement, and the Baltic States*. Baltic Defence Review 1, 2004.

Kissinger, H., *NATO: Make It Stronger, Make It Larger*. The New York Times, 14. 1. 1997.

Meyer, K., *US Support for Baltic membership in NATO: what ends?, what risks?* Parameters 4, 2000/2001.

Moens, A., *American Diplomacy and German Unification*. Survival 6, 1991.

Nelson, D., *Civil Armies, civil societies, and NATO's Enlargement*. Armed Forces and Society 1, 1998.

Nikitin, A., *Partneři v mírových operacích*. NATO Review 4, 2004.

Roskin, M., *NATO: the strange Alliance getting stranger*. Parameters 2, 1998.

Rühe, V., *East German Forces assigned to NATO*. NATO Review 2, 1995.

Rühle, M., Williams, N., *NATO Enlargement and the European Union*. World Today 5, 1995.

Rupp, R., E., *NATO Enlargement: All Aboard? Destination Unknown*. East European Quarterly 3, 2002.

Šilha, R., *Americké pohledy na rozšiřování NATO*. Mezinárodní politika 9, 1996.

Solana, J., *NATO's role in Bosnia: Charting a new course for the Alliance*. NATO Review 2, 1996. Viz <http://www.nato.int/docu/review/articles/9602-1.htm>.

Voigt, K., *NATO enlargement: A Holistic approach for the future*. SAIS Review 2, 1995.

Voigt, V., *Begründung eines neuen Atlantizismus. Von Partnerschaft zu euroatlantischer Gemeinschaft*. Internationale Politik 3, 2000.

Yaniszewski, M., *Postcommunist civil-military reform in Poland and Hungary: progress and problems*. *Armed Forces and Society* 3, 2002.

Zanegin, B., *Rossija i NATO*. *Observer* 1-2, 1995. Viz http://www.rau.su/observer/N1-2_95/12_08.HTM.

4. Ostatní zdroje

Den pozemního vojska BAHNA. Více o této události viz její oficiální webové stránky. <http://www.bahna.eu/soucasnost.htm>.

NATO-Russia Council http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50091.htm.

Prague Watchdog, *Současná situace v Čečensku*. Viz <http://www.watchdog.cz/index.php?show=000000-000015-000002-000002&lang=3>.

Případová studie – Vodní dílo Gabčíkovo. Viz http://www.herber.webz.cz/www_slovakia/case_studies/gabcikovo.html.

Thom, F., *Ruská politika vůči střední Evropě: kontinuita a současné trendy*. Viz <http://www.obcinst.cz/cs/RUSKA-POLITIKA-VUCI-STREDNI-EVROPE-KONTINUITA-ASOUCASNE-TRENDY-c640/>.

Vystoupení Valerije Fjodorova na VII. Pražské bezpečnostní konferenci: *EU, NATO a Rusko dvacet let poté. A jak dále?* Praha, 11. 11. 2011.

Vztahy Ruska s Organizací Severoatlantické smlouvy (NATO). Viz <http://www.cundr.cz/rusko/ekonomicka-charakteristika/>.

Webové stránky NATO v sekci NATO enlargement: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49212.htm?selectedLocale=en.

Summary

The thesis deals with NATO enlargements in 1999 and 2004 - on the examples of eligibility of the Czech Republic, Hungary, Slovakia and Estonia for NATO accession. It comprises four parts, which are analysing the issue of enlargement. These parts are NATO enlargements during the Cold War, US and Russia approach to the possibility of NATO enlargement after the Cold War, analysis of Study on NATO Enlargement and last but not least also the own analysis of eligibility of the Czech Republic, Hungary, Slovakia and Estonia for NATO accession.

The first chapter evaluates the main reasons for NATO enlargement during the Cold War, whether it was realized due to political or strategic or exclusively military reasons. The thesis also tried to suggest which of these reason could be incorporated into the process of enlargement and then applied also for post Cold War enlargement. The second chapter continues in this aim, when it is focused on the US and also Russian approach to the possibility of NATO enlargement, which can define another basic conditions for NATO enlargement after the end of Cold War.

Nevertheless, the main part of thesis is focused on the enlargement process itself, because it tried to define basic criteria are deciding whether some state can be accepted to NATO or not. These criteria have to be found in Study on NATO Enlargement which is NATO's exclusive document for the issue of enlargement. The main problem of this Study is its universality because it mostly provides only recommendations or only general obligations. That's why the Study was critically analyzed to determine which criteria can be tested on chosen four states.

The own application of determined criteria was done for each state separately but then their results was also compared together. Results of this method showed that none of compared states fulfilled all determined criteria, but each of them was also able to fulfil at least one of these criteria. The best eligibility for NATO accession proved the Czech Republic. On the other hand, the worst result had Hungary but closely.

**Rozšiřování NATO v letech 1999 a 2004 – na
příkladech připravenosti České republiky, Maďarska,
Slovenska a Estonska na vstup do NATO**

Volba tématu

Konec studené války byl spouštěcím mechanismem řady významných změn, které předtím předvídal opravdu jen málokdo. Nejdříve se hroubí režimy ve střední a východní Evropě, rozpadá se Varšavská smlouva a vzápětí i samotný Sovětský svaz jako jediná supervelmoc, která mohla v mnoha ohledech konkurovat Spojeným státům. Pro NATO se otevírá nová etapa vlastního působení. Ozývaly se sice hlasy, které volaly po rozpuštění Aliance vzhledem k tomu, že její sovětský protipól přestal existovat, k ničemu takovému však nedošlo. Naopak alianční partneři se namísto rozpuštění NATO rozhodli pro transformaci Aliance a po intenzivní debatě v první polovině 90. let také pro její rozšíření. Zlomovým bodem na cestě k rozhodnutí o rozšíření NATO přitom bylo vypracování „Studie NATO o rozšíření“ v roce 1995. Na rozhodnutí rozšiřovat NATO v roce 1999 o Českou republiku, Polsko a Maďarsko a následně pak v roce 2004 o Litvu, Lotyšsko, Estonsko, Rumunsko, Bulharsko, Slovinsko a Slovensko nakonec nic nezměnil ani odmítavý postoj Ruska.

Samotné členství v NATO pak představovalo pro kandidátské země nejlepší možnou záruku vlastní bezpečnosti. Konkrétní téma této diplomové práce, tedy rozšiřování NATO o vybrané státy střední a východní Evropy v průběhu let 1999 a 2004 je pak významné a průlomové také vzhledem k historicko-politickým okolnostem. Poprvé v historii NATO byly totiž přijaty státy na základě posuzování předem zformulovanými základními požadavky na přijetí do NATO, uveřejněnými ve „Studii o rozšíření NATO“ („Study on NATO Enlargement“). Navíc se jednalo o státy demokraticky se teprve rozvíjející a na prahu nezbytných reforem, jejichž přínos byl minimálně z hlediska vojenského potenciálu diskutabilní. Především z důvodu rozsahu práce pak byly autorem na základě uvedeného vojenského přínosu nových členů, dále malé velikosti a nijak vysokému mezinárodnímu významu vybrány pro účely této práce tyto čtyři státy, tj. Česká republika, Maďarsko, Slovensko a Estonsko.

Vzhledem k zdůrazňovanému významu členství v NATO kandidátskými zeměmi, přijatými v letech 1999 a 2004, proto překvapuje absence uspokojivého česky psaného díla, věnovaného procesu rozšiřování NATO po skončení studené války, či zhodnocení připravenosti zemí střední a východní Evropy na členství v NATO. Autor se přitom v diplomové práci bude snažit o maximální míru reflexe dosavadní literatury vydané na téma rozšiřování NATO v uvedených dvou vlnách, tedy v letech 1999 a 2004. Neocenitelným zdrojem pro tuto práci přitom bude vedle samotných primárních dokumentů, vydaných NATO, především kniha od Jacobyho Wadea „The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe“, doplněná o studii „Building a Bigger Europe, EU and NATO Enlargement in Comparative Perspective“ od autorů Martina A. Smithe a Grahama Timminse. Praktickým pomocníkem a příručkou v rámci celé práce pak bude mimo jiné monografie „NATO Handbook“, vydaná v Bruselu v roce 2006. Obecně se autor bude snažit v této diplomové práci vždy pracovat se všemi dostupnými údaji nezaujatě za účelem dosažení níže uvedeného cíle práce.

Cíl práce

Hlavním cílem práce bude zhodnocení a vzájemné porovnání připravenosti České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska v době přijetí do NATO v roce 1999, respektive 2004 v případě Slovenska a Estonska. Tohoto cíle by mělo být dosaženo detailní analýzou především politických a vojenských poměrů každého ze čtyř uvedených kandidátských států, což umožní také posoudit jejich stupeň rozvoje. Analýza vnitřních poměrů kandidátských států bude přitom prováděna v souladu se stanovenými základními kritérii pro vstup do NATO, stanovenými zejména „Studii o rozšíření NATO“ z roku 1995. Srovnáním vybraných států dvou různých vln rozšíření NATO pak bude možné posoudit, zda byla pro jejich přijetí zásadní stále stejná kritéria.

Obecně tak mohou závěry této diplomové práce rovněž poskytnout konkretizaci nejdůležitějších uplatňovaných kritérií pro členství nových členů v rámci NATO. Závěry této práce by proto mohly dát nepřímou odpověď na pravděpodobnost dalšího rozšiřování NATO o nyní v této souvislosti nečastěji diskutované Makedonii, Gruzii a Ukrajině. Případně je možné dále použít výsledky této práce alespoň pro srovnání s další vlnou rozšíření NATO z roku 2009 o Chorvatsko a Albánii.

Výzkumná otázka

Základní výzkumná otázka zní, zda vybrané státy přijaté do NATO v letech 1999 a 2004, tedy Česká republika, Maďarsko, Slovensko a Estonsko, splňovaly v době svého přijetí všechna stanovená kritéria členství v NATO. Tato kritéria budou přitom stanovena především ze „Studie o rozšíření NATO“, veřejně publikované v roce 1995. Autor si je v tomto ohledu vědom, možné potřeby konkretizace obecně stanovených kritérií „Studie o rozšíření NATO“ pomocí další literatury o požadavcích a cílech členských a kandidátských zemí. V této souvislosti se také nabízí otázka po zhodnocení povahy všech stanovených kritérií pro vstup do NATO, zda byly spíše povahy politicko-strategické v podobě tlaku na potencionální členy k reformám či vojenské povahy, sloužící k podstatnému zvýšení vojenského významu NATO a k získání důležitých vojenských spojenců pro USA.

Struktura práce

Úvodní kapitola diplomové práce poslouží pro stručné shrnutí všech rozšíření NATO od jeho založení v roce 1949 do roku 1999. V uvedeném období se Severoatlantická aliance rozšířila celkem čtyřikrát 1952 o Řecko a Turecko, 1955 o Německou spolkovou republiku, 1982 o Španělsko a konečně pak v roce 1990 sjednocením Německa došlo k připojení Německé demokratické republiky. Celkově by tak tato úvodní kapitola mohla v kontextu s dalšími kapitolami posloužit k pochopení jedinečnosti rozšiřování NATO po skončení studené války oproti všem předchozím rozšířením.

Druhá kapitola pak bude zaměřena na popsání základního postoje dvou nejdůležitějších vojenských velmocí, tj. USA a Ruska, k rozšíření NATO po skončení studené války. Postoj USA je v souvislosti s tématem této práce velmi důležitý, neboť Spojené státy americké si i po studené válce zachovaly postavení dominantního aktéra v rámci Severoatlantické aliance. Bez souhlasu USA by tak obecně mohlo těžko k jakémukoliv rozšíření NATO vůbec dojít. Oproti tomu ruský vojenský potencionál přinášel zásadní odstrašující vliv a hrozbu, která přiměla státy bývalé Varšavské smlouvy usilovat o začlenění do NATO a tedy pod ochranu USA. Ruský odpor proti přijetí těchto států do NATO pak celý proces rozšíření ještě více znesnadnil. Obecně by tak druhá kapitola měla ukázat zcela odlišnou úlohu a vliv USA oproti Rusku v procesu rozšíření NATO a také posloužit skrze rekonstrukci vývoje debaty o rozšíření NATO po

skončení studené války k lepšímu pochopení okolností, za kterých byl přijat dokument „Studie o rozšíření NATO“, který uváděl důležité faktory z hlediska schopnosti kandidátů naplnit požadavky na získání plného členství.

Následná kapitola pak jednak analyzuje celou „Studii o rozšíření NATO“, jako klíčového dokumentu pro rozšíření NATO, ale také se na základě této analýzy a případné další literatury pokusí stanovit nejdůležitější kritéria pro členství v NATO. Tato kritéria pak budou posouzena také z hlediska jejich povahy, tj. zda jsou spíše politicko-strategické či vojenské povahy.

Získaná základní kritéria pak budou v následné kapitole konkrétně aplikovány na vybrané kandidátské země přijaté do NATO v roce 1999 a 2004, tedy Českou republiku, Maďarsko, Slovensko a Estonsko. Uvedená aplikace přitom bude prováděna způsobem analyzování a komparace vnitrostátních procesů a uspořádání jednotlivých kandidátských států se stanovenými základními kritérii. Takto získané výsledky jednotlivých států pak budou vzájemně porovnány a vyhodnoceny. Tím by mělo být dosaženo odpovídající míry posouzení splnění základních kritérií pro vstup do NATO těmito čtyřmi kandidátskými zeměmi.

Metodologie práce

V diplomové práci se autor pokusí provést v rámci kvalitativních metod komparativní případovou studii připravenosti čtyř kandidátských zemí, tj. České republiky, Maďarska, Slovenska a Estonska, na přijetí do NATO v roce 1999, respektive 2004 v případě Slovenska a Estonska. Vlastní komparace bude prováděna analyzováním a srovnáním čtyř případů, kterými budou uvedené čtyři kandidátské země, s kritérii na přijetí do NATO, zejména stanovenými v dokumentu „Studie o rozšíření NATO“. Takto získané výsledky u každé z jednotlivých čtyř kandidátských zemí potom budou porovnány ještě vzájemně mezi sebou. Zvolená metoda podle autora nejlépe umožňuje naplnění výše stanoveného cíle diplomové práce a zároveň by také obecně měla přispět k vyváženému a nezaujatému vědeckému přístupu k dané problematice.

Předběžná osnova práce

Úvod

1. Shrnutí rozšiřování NATO před rokem 1999

2. Základní postoj nejvýznamnějších vojenských velmocí k rozšíření NATO

2.1. USA

2.2. Rusko

3. Dokument Studie o rozšíření NATO

3.1. Obecná analýza dokumentu

3.2. Stanovení základních kritérií pro členství v NATO

4. Uplatnění stanovených základních kritérií na kandidátské země

4.1. Česká republika

4.2. Maďarsko

4.3. Slovensko

4.4. Estonsko

4.5. Vyhodnocení plnění základních kritérií těmito zeměmi

Závěr

Předběžný seznam literatury

Prameny

Membership Action Plan (MAP), viz: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-066e.htm> (kontrolováno 16.12.2009).

Study on NATO Enlargement, viz: <http://www.nato.int/docu/basicxt/enl-9501.htm> (kontrolováno 16.12.2009).

The North Atlantic Cooperation Council – NACC, viz: <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb020201.htm> (kontrolováno 16.12.2009).

The Partnership for Peace, viz: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50349.htm (kontrolováno 16.12.2009).

Neperiodická

Asmus, R.D.: *Dvere do NATO : ako sa Aliancia prispôsobila novým časom*. Bratislava, Kalligram 2002.

Bebler, A. A. (ed.): *The Challenge of NATO Enlargement*. Westport, Praeger 1999.

Bútora, M., Šebej, F. (eds.): *Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO, zlyhania a perspektívy Slovenska*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1998.

Dančák, B., Mareš, M. (ed.): *Zahraniční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku*. Brno, Mezinárodní politologický ústav MU 2000.

Dančák, B.: *Integrační pokusy ve stredoevropském prostoru II*. Brno, Mezinárodní politologický ústav MU 1999.

- Fidler, J.; Mareš, P.: *Dějiny NATO*. Praha, Ladislav Horáček – Paseka 1997.
- Goldgeier, J. M.: *Not Whether But When, The U.S. Decision to Enlarge NATO*. Brookings Institution Press, Washington 1999.
- Hloušek, V., Pavlačík, Z. (eds.): *Pět let v NATO. Vojenské, politické a společenské aspekty členství České republiky v NATO*. Brno, Mezinárodní politologický ústav MU 2004.
- Karlas, J.: *Forma mezinárodních institucí: teoretická analýza*. Praha, Karolinum 2008.
- Kontler, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2008.
- Kováč, D.: *Dějiny Slovenska*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1998.
- Kříž, Z.: *Adaptace Severoatlantické aliance na nové mezinárodní bezpečnostní prostředí: aplikace přístupů konceptu kooperativní bezpečnosti*. Brno, Mezinárodní politologický ústav MU 2006.
- Kubát, M. (eds.): *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*. Praha, Eurolex Bohemia 2004.
- Matějka, D. (eds.): *ČR vstupuje do NATO*. Praha, Ústav mezinárodních vztahů 1998.
- NATO Handbook*. Brussels, Public Diplomacy Division 2006.
- Polívka, M.: *Dva roky v NATO, integrace České republiky do Organizace Severoatlantické smlouvy z pohledu resortu obrany*. Praha, AVIS 2001.
- Rauchhaus, R.: *Explaining NATO Enlargement*. Abingdon, Frank Cass Publishers 2001.
- Serfaty, S.: *Visions of the Atlantic Alliance. The United States, the European Union, and NATO*. The CSIS Press 2005.
- Simon, J.: *NATO and the Czech and Slovak Republics: a comparative study in civil-military relations*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers 2004.
- Smith, M. A., Timmins, G.: [*Building a Bigger Europe, EU and NATO Enlargement in Comparative Perspective*](#). Aldershot, Ashgate Publishing Ltd 2000.
- Solomon, G.B.: *The NATO Enlargement Debate, 1990-1997, Blessings of Liberty*. Westport, The Center for Strategic and International Studies 1998.
- Vykoukal, J. (ed.): *Visegrád: Možnosti a meze středoevropské spolupráce*. Praha, Dokořán 2003.
- Wade, J.: *The enlargement of the European Union and NATO: ordering from the menu in Central Europe*. Cambridge, Cambridge University Press 2006.

Základní internetové zdroje

<http://www.magyarorszag.hu/english> (oficiální internetové stránky maďarské vlády, kontrolováno 16.12.2009).

<http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm> (oficiální internetové stránky NATO, kontrolováno 16.12.2009).

<http://www.vlada.cz/default.htm> (oficiální internetové stránky české vlády, kontrolováno 16.12.2009).

<http://www.valitsus.ee/?lang=en> (oficiální stránky estonské vlády, kontrolováno 16.12.2009).

<http://www.government.gov.sk/> (oficiální internetové stránky slovenské vlády, kontrolováno 16.12.2009).

Ostatní

Eichler, J.: *Rozšíření NATO a Česká republika*. Mezinárodní vztahy, 4/1996.

Made, V.: *Estonian NATO membership: A successful end of a 'project impossible'*, dostupné: http://www.edk.edu.ee/default.asp?object_id=6&id=6&site_id=2 (kontrolováno 16.12.2009).

Nicollini, M.: *Slovenská republika rok po vstupu do NATO: od národního ku kolektivnímu záujmu (a späť)*, 2005, dostupné: [http://www.euractiv.sk/cl/41/3791/Slovenska_republika_rok_po_vstupu_do_NATO_od_narodneho_ku_kolektivnemu_zaujmu_\(a_spat\)](http://www.euractiv.sk/cl/41/3791/Slovenska_republika_rok_po_vstupu_do_NATO_od_narodneho_ku_kolektivnemu_zaujmu_(a_spat)) (kontrolováno 16.12.2009).

Van der Meulen, J.: *Public opinion on NATO: Consensus and Controversy*, 2002, dostupné: http://www.atlcom.nl/site/ap_archief/pdf/AP%202002%20nr.%203/Van%20der%20Meulen.pdf (kontrolováno 16.12.2009).

Wallander, C. A.: *Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War*. International Organization, 4/2000.

Zajedová, I.: *Estonsko na politické mapě*. Mezinárodní politika, 9/2003.

Poznámka: Při samotném psaní diplomové práce předpokládám další rozšíření předkládaných zdrojů, výše uvedené zdroje je tedy nutno považovat jen jako základní.